

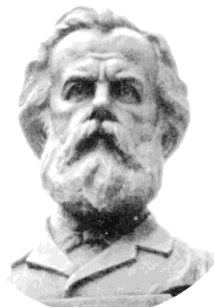
DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33>

ISSN 2411-1287

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Серія 22

Політичні науки
та методика викладання
соціально-політичних дисциплін

Випуск 33

Київ
Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова
2023

ФАХОВЕ ВИДАННЯ (КАТЕГОРІЯ «Б»)

Затверджене президією ВАК України 2010 р. від 10.03.2010 за №1-05/2

Перереєстрація наказом МОН України від 02.07.2020 р. № 886 (політичні науки)

Державний комітет телебачення і радіомовлення України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 13895-2869Р від 22.04.2008 р.

*Схвалено рішенням Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 8 від 27 червня 2023 р.)*

Редакційна колегія серії:

- Семигіна Т. В.** - доктор політичних наук, професор, член Національного агентства кваліфікацій, Київ, Україна
(головний редактор);
- Бабкіна О. В.** - доктор політичних наук, професор, академік УАПН, завідувач кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна **(відповідальний редактор);**
- Андрущенко Т. В.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної психології та міжнародних відносин, УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Арабаджисв Д.Ю.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових та політичних наук НУ «Запорізька політехніка»;
- Батрименко О. В.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна;
- Волянюк О. Я.** - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна **(відповідальний секретар);**
- Головатий М. Ф.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри суспільних дисциплін та соціальної роботи, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, Україна;
- Горбатенко В. П.** - доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, Україна;
- Зеленько Г. І.** - доктор політичних наук, професор, завідувач відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна;
- Латигіна Н. А.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та політології Київського національного торговельно-економічного університету, Київ, Україна;
- Литвин В. С.** - доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна;
- Морару В.** - доктор політичних наук, професор, науковий консультант Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень, професор факультету журналістики та масових комунікацій Молдавського державного університету, Кишинів, Республіка Молдова;
- Новакова О. В.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Остапенко М. А.** - доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Побочий І. А.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедрою філософії та політології Національної металургійної академії України, Дніпро, Україна;
- Хевцуріані А.** - PhD в сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин Грузинського технічного університету, Тбілісі, Грузія;
- Цзіньго Ван** - професор, Ph. D. в сфері міжнародних відносин, директор Інституту політології та міжнародних відносин Ланьчжоуського університету, Ланьчжоу, Китайська Народна Республіка;
- Шайгородський Ю. Ж.** - доктор політичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна;
- Шипунов Г. В.** - доктор політичних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна;
- Шираторі Р.** - професор, президент Інституту політичних досліджень Японії (IPJS), Токіо, Японія.

Н 34 Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [Відп. ред. О.В.Бабкіна]. Випуск 33: збірник наукових праць. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 96 с.

У збірнику вміщені наукові праці дослідників, викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні теоретичні, наукові та науково-методичні проблеми політичних наук.

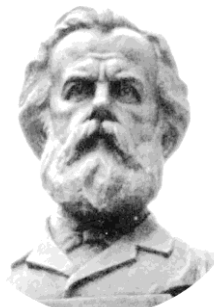
Наукове видання включено до наукометричних баз і каталогів: Index Copernicus (ICI Journals Master List database for 2021), Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.
Офіційний веб-сайт видання: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd>

ISSN 2411-1287

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

SCIENTIFIC JOURNAL

of NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY

Series 22

Political Sciences
and Teaching Methodology
of Socio-Political Disciplines

Issue 33

Kyiv
Publishing House of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine
2023

PROFESSIONAL PUBLICATION of Category “B”

The publication is approved by the Higher Attestation Commission of Ukraine №1-05/2 dated of March 10, 2010 Re-registration by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 of July 2, 2020 (Political Sciences)

**State Committee for television and radio broadcasting of Ukraine
Certificate of State registration of print media CV No. 13895-2869P dated of April 22, 2008
*The publication is approved by the resolutions of the Scientific Boards of
Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine (protocol No. 8 dated of 27.06.2023)***

Editorial Board:

- Semigina T.** - Dr. in Political Science, Professor, National Agency for Qualifications, Kyiv, Ukraine (Managing Editor);
- Babkina O.** - Dr. in Political Science, Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine (Responsible Editor);
- Andrushchenko T.** - Dr. in Political Science, Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Arabadzhiev D.** - Dr. in Political Science, Professor, Zaporizhzhia Polytechnic National University, Zaporizhzhia, Ukraine;
- Batrimenko O.** - Dr. in Political Science, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;
- Volianiuk O.** - Ph.D. candidate in Political Science, Associate Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine (Responsible Secretary);
- Holovaty M.** - Dr. in Political Science, Professor, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine;
- Horbatenko V.** - Dr. in Political Science, Professor, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Zelenko G.** - Dr. in Political Science, Professor, I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Latyhina N.** - Dr. in Political Science, Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine;
- Lytvyn V.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
- Moraru V.** - Dr. (habilitat) in Political Sciences, Professor, Institute of Legal, Political and Sociological Studies, Moldova State University, Chisinau, Republic of Moldova;
- Novakova O.** - Dr. in Political Science, Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Ostapenko M.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Pobochyi I.** - Dr. in Political Science, Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine, Dnipro, Ukraine;
- Khevturiani A.** - Ph.D. in International Relations, Professor, Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia;
- Wang Jinguo** - Ph.D. in International Relations, Professor, The School of Politics and International Relations (Lanzhou University), Lanzhou, People's Republic of China;
- Shayhorodsky Yu.** - Dr. in Political Science, Professor, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Shypunov H.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
- Shiratori R.** - Professor, President of the Institute for Political Studies in Japan, Tokyo, Japan.

H 34 **Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University.** Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines [at scientific edition O. Babkina]. Issue 33: collected scientific articles. – Kyiv : Publishing House of National Pedagogical Dragomanov University, 2023. – 96 p.

In the journal presented the results of theoretical and empirical research of topical issues of Political Sciences, obtained by the authors of the articles.

The scientific publication is included in scientometric databases and directories: Index Copernicus (ICI Journals Master List database for 2021), Ulrich`s Periodicals Directory, Google Scholar, «Scientific Periodicals of Ukraine» at Vernadskyi National Library of Ukraine.

Official web-site: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd>

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.01>

УДК: 323.2:316.3(477)

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
ORCID: 0000-0003-3281-6138; email: 23.00.01@ukr.net

ЗМІНА ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

У статті досліджуються процеси зміни ціннісних пріоритетів українських громадян під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Показано, що в умовах екзистенційної загрози відбуваються кардинальні зміни структури ціннісних орієнтацій, переосмислюється значущість загальнолюдських і демократичних цінностей, цінності держави та її територіальної цілісності. Наголошується на тому, що консолідація українського суспільства стала його відповіддю на російську воєнну агресію.

Здійснено аналіз морально-психологічних складових сучасних суспільно-політичних процесів. Розкрито поняття ціннісно-орієнтаційної єдності як показника рівня близькості оцінок, установок, цінностей та позицій стосовно суспільно значущих подій та процесів, ключової характеристики системи соціальних зв'язків, регулятора поведінки та орієнтира вибору поведінкових моделей в умовах екзистенційних загроз. Виокремлено чинники, які впливають на рівень ціннісно-орієнтаційної єдності громадян України. Проаналізовано структуру та динаміку змін ціннісних орієнтацій під впливом війни, виокремлено домінуючі на нинішньому етапі державотворення цінності. Показано, що основними чинниками консолідації українського соціуму в умовах екзистенційних загроз є його здатність до самоорганізації та суспільної мобілізації, впевненість у перемозі та соціальний оптимізм. Акцентовано, що спроможність суспільства до єднання та самоорганізації є результатом досвіду соціальної взаємодії, набутого в процесі становлення та розбудови громадянського суспільства в Україні, свідченням політичної зрілості громадян.

***Ключові слова:** російсько-українська війна, політичні цінності, ціннісні пріоритети, екзистенційні загрози, суспільна консолідація, національна єдність, політична поведінка.*

Вступ. Спротив українських громадян російській воєнній агресії став смислотворчою основою суспільної мобілізації та єднання українців задля відсічі ворогові. Рівень згуртованості суспільства засвідчив усвідомлення українством цінності держави, її територіальної цілісності, цінностей свободи й незалежності та водночас – готовність захищати ці цінності зі зброєю в руках.

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 р. не лише змінило життя людей, але й позначилося на їх картині світу, на світосприйнятті, на смислах життя, на структурі ціннісних орієнтацій українських громадян. Тож **метою статті** є дослідження зміни ціннісних пріоритетів українського суспільства в умовах війни, а основним **завданням** цієї наукової розвідки – аналіз морально-психологічних складових сучасних суспільно-політичних процесів, впливу на них повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну.

Дослідження виконано з використанням **методів** загальнонаукового, філософського, системного, аксіологічного, соціологічного, політико-психологічного аналізу.

Використання цих методів уможливило, з одного боку, дослідження процесу ціннісних змін в українському суспільстві як цілісного, несуперечливого явища, з другого – визначення екзистенційного характеру цих змін та їх зумовленості у вимірі причинно-наслідкових зв'язків.

Аналіз останніх наукових публікацій засвідчив особливу увагу вітчизняних науковців до дослідження ціннісних аспектів сучасних суспільних процесів. Зміна ціннісних орієнтацій під час війни стала предметом філософських, соціально-психологічних, педагогічних, демографічних, економічних досліджень (Мишишин та Симканич, 2022; Сергієнко та Куріс, 2022; Красняк та Амонс, 2023; Шевчук, 2023; Косович, 2023 та ін.). Разом з тим, вважаємо доцільним акцентувати на екзистенційному характері ціннісних змін, які відбуваються під впливом повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну.

Результати та дискусії. Історія суспільного розвитку свідчить, що рівень національної єдності зростає в періоди екзистенційних криз, коли виникають реальні загрози ціннісним основам суспільства, державотворенню. Такими були й загальнонаціональний референдум 1 грудня 1991 р., коли громадяни України висловились на підтримку її незалежності, й боротьба за право демократичного вибору під час Помаранчевої революції, й відстоювання цивілізаційного шляху розвитку під час Революції гідності, протистояння російській агресії в Криму та на Сході України. Екзистенційною загрозою для нашої країни та всього цивілізованого світу стало повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну у 2022 р. Російська воєнна агресія кардинально вплинула на рівень згуртованості українського суспільства, його ціннісно-орієнтаційної єдності як системи базових, загально визнаних цінностей людського буття.

Сукупність цінностей окремої людини утворюють її особистісну ціннісну систему. Сукупність цінностей населення країни – ціннісну систему суспільства. Безумовно, вона не є однорідною, але група домінантних цінностей визначає загальний зміст і спрямованість розвитку цієї системи, зрештою – суспільні ціннісні пріоритети. Ця ціннісно-орієнтаційна домінанта, з одного боку – сув'язна зі суспільно-політичними змінами й опосередковується ними, з другого – опосередковує їх. Під впливом зовнішніх чинників – подій, явищ, обставин тощо – ціннісні орієнтації змінюються і своєю сукупністю формують структуру домінантних суспільних цінностей. Коли мовиться про ціннісні пріоритети, йдеться про перевагу одних цінностей над іншими. Ціннісні пріоритети – соціально детерміновані, мають характер потреб і спираються на оцінку процесів і явищ, на досвід та на уявлення про належне. Ця сукупність оцінок та уявлень і є підставою для виокремлення пріоритетних цінностей. І якщо змістовно ціннісні орієнтації дорослої людини здебільшого є стабільними упродовж всього життя, то ціннісні пріоритети – змінними, зумовленими об'єктивними явищами та процесами. Важливою характеристикою ціннісних орієнтацій, як складної інтегративної мотиваційно-сміслової структури особистості, як сукупності установок, мотивів, інтеріоризації моральних норм є їх здатність, через визначення ціннісних пріоритетів, – регулювати поведінку.

Принагідно зауважимо, що поняття «переоцінки цінностей», яке нині часто використовується науковцями щодо сучасних ціннісних змін, на нашу думку, є не зовсім виправданим. Очевидно, що процес «переоцінки цінностей» (ревалоризації) більшою мірою стосується переосмислення змісту, смислового наповнення того чи того явища, процесу, предмету, а відтак – і критеріїв їх оцінки. За часів новітньої української історії процес «переоцінки цінностей», наприклад, був притаманний періоду Перебудови в СРСР та періоду становлення незалежної України, коли цінності «свобода», «суверенітет», «громадянство», «права людини», «справедливість», «відповідальність», «толерантність»,

«власність» тощо наповнювалися новим змістом і набували нових оцінних ознак. Зрештою, «переоцінені» цінності «вивільнилися» від «радянських» трактувань і набули інших, багато в чому – протилежних за змістом, ознак.

Екзистенційна загроза з боку РФ спонукала більшість громадян до переосмислення сутності цінності держави та її незалежності. Соціологічні опитування воєнного 2022 р. засвідчили стрімке зростання значущості цих цінностей для українських громадян. На запитання «Як би Ви проголосували, якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України» абсолютна більшість – 97 % (86 % однозначно й 11 % скоріше) заявили, що підтримали б цей вибір. Навіть порівняно з попереднім, 2021 р., цей показник зріс з 80 до 97 %, а порівняно з 2012 р. – з 62 до 97 % (*Сімнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022*). Тож нині, на наше переконання, йдеться не скільки про «переоцінку цінностей», скільки – про переоцінку їх «значущості та змісту», або ж – про пріоритетність цінностей в структурі ціннісних орієнтацій, адже, зрештою, цінності мають на меті забезпечити лише «найбільш охоплюючу структуру, в якій розгортається все значуще» (Rickert, 1934, p. 225).

Під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення пріоритетними для громадян постали цінності безпеки, свободи, територіальної цілісності, соборності та суверенітету держави, її незалежності та самостійності, її майбутнього, а також – власного майбутнього, майбутнього рідних та близьких. Свідченням цього є, зокрема, й результати соціологічних досліджень, які здійснювалися вітчизняними науковцями перед початком російської воєнної агресії та протягом восьми років до повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну. Узагальнені результати цих досліджень наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Чинники тривоги та страхів населення України. Динаміка змін 2013–2021 рр. *

(Результати відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чого люди бояться зараз найбільше?»)

Варіанти відповідей**	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Серед. показн. (2013–2021) **, %
Зростання цін	79,6	63,0	75,4	81,0	77,1	74,3	69,3	64,9	70,4	72,8
Безробіття	78,1	60,2	70,3	72,6	60,6	57,8	52,6	70,7	61,5	64,9
Невиплати зарплат, пенсій тощо	75,4	60,8	68,5	61,0	62,7	57,0	53,2	57,8	53,3	61,1
Війни на Сході України	-	-	-	-	-	-	-	-	46,8	46,8
Зростання злочинності	49,3	42,5	41,3	51,3	42,8	43,4	41,4	41,0	32,6	42,8
Нападу зовнішнього ворога на Україну	9,5	59,6	51,8	42,7	38,3	36,9	41,1	42,6	34,3	39,6
Зараження загрозливими для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД тощо)	36,6	17,4	19,6	23,7	23,2	23,2	23,1	27,9	19,2	33,3
Пандемії коронавірусу (COVID-19)	-	-	-	-	-	-	-	43,8	41,8	
Зупинки підприємств	36,4	36,0	38,7	37,8	33,5	27,4	26,0	37,7	24,8	33,1
Голоду	29,8	33,4	39,0	38,8	32,6	27,3	23,6	34,6	33,1	32,5
Розпаду України як держави	14,4	45,9	29,3	32,5	27,9	25,6	28,8	28,2	20,9	28,2
Холоду у квартирі	18,4	23,7	25,6	29,4	25,0	31,3	24,0	22,5	27,0	25,2
Масових вуличних безпорядків	18,6	32,8	26,2	28,1	21,8	21,4	26,0	20,9	12,8	22,6

Варіанти відповідей**	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Серед. показн. (2013–2021) **, %
Міжнаціональних конфліктів	14,3	35,0	20,1	24,9	17,4	20,1	20,3	22,9	11,6	20,7
Встановлення диктатури в країні	18,3	16,8	17,4	20,3	17,7	19,1	12,5	12,7	13,4	16,5
Забрудненого довкілля	-	-	-	-	-	-	-	-	16,3	16,3
Напливу біженців і переселенців	7,4	13,9	15,1	20,4	13,2	12,3	10,9	11,8	13,9	13,2
Повернення до старих порядків часів застою	8,0	12,0	13,1	10,9	11,1	11,3	16,1	12,9	-	11,9
Міжрелігійних конфліктів	8,6	12,3	7,8	11,2	8,2	14,7	13,7	13,8	7,9	10,9
Наслідків катастрофи на ЧАЕС	18,6	9,2	12,2	11,9	10,6	12,2	9,0	9,2	4,7	10,8
По-справжньому нічого не бояться	4,8	1,8	0,9	1,3	3,2	3,4	3,7	3,2	2,7	2,8
Інше	1,7	5,1	3,7	3,6	1,9	0,5	1,0	0,7	0,9	2,1

* Складено за: (Українці все менше бояться безробіття, 2014; До 26-ї річниці Незалежності України, 2017; Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 2019; Соболева, 2021).

** Здійснено ранжування за середнім значенням показника (2013–2021 рр.).

Аналіз наведених даних засвідчує, що напередодні подій 2014 р., пов'язаних з російською агресією в Криму та на Сході країни, серед пріоритетних були здебільшого цінності соціально-економічного характеру: небезпека зростання цін та рівня безробіття, невиплат заробітної плати, пенсій тощо. Серед безпекових – найсуттєвішим був страх «зростання рівня злочинності». Ледь кожного десятого інтерв'юера турбував потенційний «напад зовнішнього ворога на Україну» (див. табл. 1, 2013 р.). Суттєво (вшестеро) цей показник зріс у 2014 р. – після тимчасової окупації Російською Федерацією АР Крим та міста Севастополя і початку воєнної агресії РФ на Сході України. В цей час втричі, на думку респондентів, зросла небезпека розпаду України як держави (див. табл. 1, 2014 р.). Загалом, під впливом подій 2014 р. суттєво зросли показники, пов'язані зі сферою громадської безпеки – побоювання масових вуличних заворушень (з 18,6 % у 2013 р. до 32,8 % у 2014 р.), міжнаціональних конфліктів – з 14,3 % до 35 % відповідно. На цьому тлі, навіть страхи, пов'язані з особистою безпекою зменшилися вдвічі (страх «зараження загрозливими для життя інфекціями», небезпека «наслідків катастрофи на атомній електростанції»).

Протягом восьми років, що передували повномасштабному російському воєнному вторгненню, в оцінках громадян поступово зростали показники ціннісних пріоритетів соціального та економічного характеру. Серед чинників тривог «небезпека нападу зовнішнього ворога на Україну» була співмірною з побоюваннями «зростання злочинності в країні» (відповідно – 34,3 % та 32,6 %), а «розпаду України як держави» побоювався лише кожний п'ятий респондент (20,9 %).

Разом з тим, після російського воєнного вторгнення в Україну в 2022 р., ціннісні пріоритети українських громадян суттєво змінилися. Прагнення матеріального добробуту поступилося прагненню збереження демократичного шляху розвитку України та її державної незалежності (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

Динаміка змін ціннісних домінант населення України, % *

Оцінка ступеня важливості	Сума відповідей «дуже важливо» та «скоріше важливо»					
	2012	2014	2016	2018	2020	вересень 2022
Матеріальний добробут	94,5	92,3	92,4	95,4	91,0	73,3
Міцна сім'я	95,2	94,5	96,8	94,3	92,9	94,1
Державна незалежність України	70,0	80,4	82,3	81,3	80,6	97,1
Демократичний розвиток країни	67,8	74,4	75,3	79,1	70,4	94,0

* Складено за: (Українське суспільство в умовах війни, 2022)

Суспільна консолідація й відчуття єдності у протистоянні ворогу суттєво вплинули на морально-психологічний стан українців та впевненість у перемозі в цій війні. Домінантним стало відчуття надії. Про це, оцінюючи ситуацію в країні після початку великої війни, заявили 90 % опитаних громадян, й лише 5% – про відчуття розчарування. Зауважимо, що, порівняно з довоєнними часами, кількість тих, хто відчуває надію зростає утричі, а максимальний рівень цього показника соціологи зафіксували у всіх регіонах країни (Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни, 2022). Більшість респондентів заявили також про беззастережну віру в перемогу України – 88% опитаних висловили впевненість у тому, що Україна зможе відбити напад Росії, і лише 10% опитаних не мали такої впевненості. (Прикметно, що відповідаючи на це запитання за місяць до повномасштабного вторгнення, впевненість у змозі ефективного протистояння російській агресії висловлювали 56 % опитаних, а сумнів щодо цього – 38 %).

Найвищими, за всю історію соціологічних опитувань, виявилися і показники підтримки вступу України до Європейського Союзу та НАТО: 86 % заявили про підтримку приєднання до ЄС, 76 % – за вступ України в НАТО (проти, відповідно, 65 % та 60 %, порівняно з результатами опитування за місяць до великої війни – у січні 2022 р.).

Впевненість у перемозі, соціальний оптимізм, здатність українства до суспільної мобілізації та єднання стали результатом досить тривалого, часто – суперечливого, процесу політичного розвитку, становлення в Україні громадянського суспільства, усвідомлення його ваги й значущості. Свідченням та переконливим підтвердженням цього є практика останніх десятиліть. Це й самоорганізовані громадські рухи (з регіональним представництвом) під час Помаранчевої революції та Революції гідності, й об'єднання волонтерів для допомоги добровольчим загонам у перші роки воєнного вторгнення Росії в Україну, й «позаінституційна» благодійна допомога переміщеним із тимчасово окупованих територій Сходу України та АР Крим.

З перших днів великої війни громадяни України виявили свою здатність до самоорганізації та ефективної колективної дії шляхом участі у формуванні добровольчих батальйонів, широкої долученості до волонтерської діяльності, розгортання всенародного руху з фінансової підтримки Збройних сил України, допомоги людям, які через війну Росії в Україні вимушені були покинути свої домівки. В цьому контексті, варто наголосити на тому, що за умов екзистенційної загрози країні, її незалежності та територіальній цілісності, свободі, демократичному шляху розвитку саме через самоорганізацію та суспільну мобілізацію реалізується громадська активність, єднання громадян для подолання викликів. Разом з тим, варто визнати й те, що події останнього часу довели неефективність донині наявної системи взаємодії держави з громадськістю та її інститутами. Адже першими до організації волонтерської допомоги ЗСУ долучилися

передусім не «легалізовані відповідно до законодавства» інститути громадянського суспільства, а ініціативні, об'єднані конкретною метою громадяни, «неформальні» лідери громадської думки. У критичні для країни часи боротьби з російською військовою агресією самоорганізовані громадяни, часто – долаючи бездіяльність чиновників, добровільно взяли на себе функції «провідників» суспільної консолідації. Поза будь-якими державними програмами налагодилася система збору коштів на потреби української армії, забезпечення її харчовими продуктами, ліками, військовим обладнанням і навіть зброєю. Практика засвідчила, що в умовах реальної загрози державності громадська активність, по-перше, дедалі частіше реалізується поза межами формальних інститутів, усе більше й частіше вибудовується на неформальних принципах, є соціально й суспільно корисною та спрямованою на розв'язання наявних проблем. Такі громадські об'єднання часто виникають стихійно й зорієнтовані на досягнення конкретних цілей. По-друге, наявною є тенденція (зокрема, завдяки популярності соціальних мереж та виникнення нових комунікаційних можливостей) створення неформальних громадських об'єднань за принципами мережевих структур та їх результативної взаємодії.

Героїзм військовиків та єдність українців у протистоянні ворогу, військова, фінансова та моральна підтримка всього світу наближають перемогу та посилюють впевненість в ній. А перемогою для українців, окрім повного припинення російських атак, буде повернення усіх територій України у її, визнаних міжнародною спільнотою, кордонах 1991 р. Саме такою, через 16 місяців повномасштабної війни, згідно зі щойно оприлюдненими результатами соціологічного опитування, є відповідь 83,5 % респондентів. Понад те, – порівняно з довоєнним 2021 р., вп'ятеро зріс своєрідний показник оптимізму українських громадян – навіть під час повномасштабної війни вони переконані в кращому майбутньому своєї країни (табл. 3).

Таблиця 3

Результати відповідей на запитання «Що Ви думаєте про майбутнє України?», %

	2021	2022	2023
Скоріш за все ситуація буде погіршуватись	35,0	7,7	10,8
Ситуація не буде погіршуватись, але навряд чи й покращиться	37,9	13,1	19,3
Скоріш за все ситуація буде покращуватися	13,2	76,2	66,1
Важко відповісти / Не відповіли	13,9	3,0	3,8

* Наведено за: (Соціологічний моніторинг, 2023).

Висновки. Мужність бійців українських збройних сил, стрімке формування добровольчих батальйонів із перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, долученість громадян до волонтерської діяльності та багатомільйонні пожертви на потреби ЗСУ засвідчили згуртованість суспільства, високий рівень його єднання у протистоянні ворогу, зрештою – політичну зрілість громадян. Тож, якщо погодитися з усталеним визначенням «гібридної війни»¹ як такої, ключовими елементами якої є інформаційний вплив «та пропаганда що базується на брехні, маніпуляціях та підміні понять, заперечення самого факту війни та участі РФ у ній», а основною спрямованістю – суспільна дезінтеграція, посилення внутрішніх протиріч і конфліктів, «спотворення української історії; торговельно-економічний тиск та енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібератаки та спроби дестабілізувати критичну інфраструктуру» тощо (наприклад, Копанчук, 2020, с. 222–223), то маємо констатувати,

¹ На нашу думку, використання поняття «гібридна війна», попри його усталеність, потребує певного уточнення, оскільки більшості війн в історії людства були притаманні елементи «гібридності», як поєднання принципово різних типів і способів ведення війни. В цьому контексті заслуговує на увагу дослідження (Berzins, 2019).

що війну «гібридну» РФ вже програла. Повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. консолідувало українське суспільство. Ця консолідація стала можливою завдяки усвідомленню громадянами України цінності держави, її суверенітету і територіальної цілісності, укоріненню у свідомості загальнолюдських, демократичних цінностей і готовності їх захищати зі зброєю в руках.

Воєнна загроза кардинально вплинула на ціннісні пріоритети населення України, зумовила зміну його поведінкових моделей та їх морально-етичних основ. В цьому сенсі, перспективними й доцільними, на нашу думку, є дослідження тих чинників, які негативно впливають на рівень суспільної консолідації, а також – ролі політичних і бізнесових еліт в сучасних інтеграційних процесах та у повоєнному відновленню України.

Використані джерела:

1. Мицишин, М. М., & Симканич, Т. Ю. (2022). Зміна професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*, 2 (66), 7–78.
2. Сергієнко, Т., & Куріс, Ю. (2022). Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. *Humanities Studies*, 11 (88), 79–86.
3. Красняк, О. П., & Амонс, С. Е. (2023). Соціальні комунікації: особливості їх запровадження в період війни. *Економіка та суспільство*, 48, 97–107. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-35>
4. Шевчук, Г. Й. (2023). Національно-патріотичне виховання молоді в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*, 5 (19), 630–635. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635).
5. Косович, Б. (2023). Гуманізаційні цінності української економіки: виклики війни та можливості збереження. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*, 1 (107), 5–11. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-1>
6. *Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17–18 серпня 2022)*. (2022). Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
7. Rickert, H. (1934). *Grundprobleme der Philosophie. Methodologie, Ontologie, Anthropologie*, Tübingen : Mohr Siebeck.
8. *Українці все менше бояться безробіття і безгрошів'я, і все більше – розпаду країни*. (2014). Дзеркало тижня. https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrayinci-vse-menshe-boyatsya-bezrobittya-i-bezgroshiv-ya-i-vse-bilshe-rozpadu-krayini-153428_.html
9. *До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки*. (2017). Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>
10. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 6 (20), 483. (2019). Київ : Інститут соціології НАН України.
11. Соболева, Н. (2021). Чинники тривоги та страхів населення. У *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності*, 376–391. Київ : Інститут соціології НАН України.
12. *Українське суспільство в умовах війни. 2022* : колективна монографія (2022). Київ : Інститут соціології НАН України.
13. *Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022)*. (2022). Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_1_marta_2022.html
14. *Соціологічний моніторинг: українське суспільство після 16 місяців війни*. (2023). Київ : Інститут соціології НАН України. <https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/prezentaciya-monitoringu-2023.pdf>
15. Копанчук, В. О. (2020). Обґрунтування концепції державної політики у сфері громадської безпеки в умовах гібридної війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*, 31 (70) 3, 220–225. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/38>
16. Berzins, J. (2019). Not «Hybrid» but New Generation Warfare. *Russia's Military Strategy and Doctrine*, 157–184. Washington : The Jamestown Foundation.

References:

1. Myshchysyn, M. M., & Symkanych, T. Yu. (2022). Zmina profesiinykh tsinnisnykh oriientsii studentiv-psykholohiv v umovakh viiny. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 2 (66), 7–78.
2. Serhiienko, T., & Kuris, Yu. (2022). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva v umovakh viiskovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Humanities Studies*, 11 (88), 79–86.
3. Krasniak, O. P., & Amons, S. E. (2023). Sotsialni komunikatsii: osoblyvosti yikh zaprovadzhennia v period viiny. *Ekonomika ta suspilstvo*, 48, 97–107. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-35>
4. Shevchuk, H. Y. (2023). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi v umovakh viiny. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 5 (19), 630–635. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635).
5. Kosovych, B. (2023). Humanizatsiini tsinnosti ukrainskoi ekonomiky: vyklyky viiny ta mozhlyvosti zberezhenia. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, 1 (107), 5–11. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-1>
6. *Simmadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti (17–18 serpnia 2022)*. (2022). Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
7. Rickert, H. (1934). *Grundprobleme der Philosophie. Methodologie, Ontologie, Anthropologie*, Tübingen : Mohr Siebeck.
8. *Ukrainci vse menshe boiatsia bezrobittia i bezghroshivia, i vse bilshe – rozpadu krainy*. (2014). Dzerkalo tyzhnia. https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrayinci-vse-menshe-boyatsya-bezrobittya-i-bezgroshiv-ya-i-vse-bilshe-rozpadu-krayini-153428_.html
9. *Do 26-yi richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy: tendentsii zmin hromadskoi dumky*. (2017). Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. <http://dif.org.ua/article/do-26-richnytsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-hromadskoi-dumki>
10. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin*, 6 (20), 483. (2019). Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
11. Sobolieva, N. (2021). Chynnyky tryvoh ta strakhiv naseleennia. U *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. 30 rokiv Nezalezhnosti*, 376–391. Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
12. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022. : kolektyvna monohrafiia* (2022). Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
13. *Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny (1 bereznia 2022)*. (2022). Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
14. *Sotsiolohichni monitorynh: ukrainske suspilstvo pislia 16 misiatsiv viiny*. (2023). Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. <https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/prezentaciya-monitoringu-2023.pdf>
15. Kopanchuk, V. O. (2020). Obgruntuvannia kontseptsii derzhavnoi polityky u sferi hromadskoi bezpeky v umovakh hibrydnoi viiny. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I Vernadskoho. Seriiia: Derzhavne upravlinnia*, 31 (70) 3, 220–225. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/38>
16. Berzins, J. (2019). Not «Hybrid» but New Generation Warfare. *Russia's Military Strategy and Doctrine*, 157–184. Washington : The Jamestown Foundation.

Yurii Shayhorodskiy,

Doctor of Political Science, professor,

Deputy Director for Research, Kuras Institute of Political and Ethnic

Studies of the NASciences of Ukraine

Changing the Value Priorities of Ukrainian Citizens in the Context of Existential Threats

The article examines the processes of changing the value priorities of Ukrainian citizens under the influence of the full-scale Russian military invasion of Ukraine. It is shown that in the context of an existential threat, there are fundamental changes in the structure of value orientations, the importance of universal and democratic values, the value of the state and its territorial integrity is being rethought. It is emphasized that the consolidation of Ukrainian society was its response to Russian military aggression.

The moral and psychological components of modern socio-political processes are analyzed. The concept of value-oriented unity as an indicator of the level of closeness of assessments, attitudes, values and positions regarding socially significant events and processes, a key characteristic of the system of social relations, a regulator of behavior and a guide for choosing behavioral models in the face of existential threats is revealed. The factors that influence the level of value-oriented unity of Ukrainian citizens are highlighted. The structure and dynamics of changes in value orientations under the influence of war are analyzed, and the values dominant at the current stage of state-building are singled out. It is shown that the main factors of consolidation of Ukrainian society in the face of existential threats are its ability to self-organization and social mobilization, confidence in victory and social optimism. It is emphasized that the ability of society to unite and self-organize is the result of the experience of social interaction gained in the process of formation and development of civil society in Ukraine, and is evidence of the political maturity of citizens.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, political values, value priorities, existential threats, social consolidation, national unity, political behavior.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.02>

УДК 316.485:355.01

Марина Остапенко,
доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0002-4412-0229; email: m_ost@i.ua

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ: ЗМІНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття є аналізом змісту соціальної напруженості як характеристики стану суспільства та її динаміки в умовах війни. Окреслений феномен розглянуто як індикатор проблем у відносинах, комунікації між різними учасниками політичного і суспільного життя; як наслідок і реакцію суспільства та людини на вплив різних чинників, серед яких політичні, соціально-економічні, національні, культурні та інші. Акцентується увага на особливості прояву соціальної напруженості в умовах криз та війни. Вказано, що в українському суспільстві спостерігається нині нашарування цих умов, що викликає стан тривалої, «хронічної» соціальної напруженості. Війна кардинально змінила звичний соціальний і політичний порядок, вплинула на обмеженість реалізації функцій соціальних і політичних інститутів. Також згадані умови позначилися на психологічному стані як суспільства, так і окремих громадян, загострили почуття тривоги, страху, невизначеності тощо. Разом із цими почуттями, соціологічні дослідження фіксують в українців і почуття надії та оптимізму, які є не лише не втраченими, а є живильною основою віри в перемогу України, надають сил для продовження боротьби за право бути незалежною, демократичною державою, зміцнюють стійкість українського суспільства. Наголошується на важливості розробки шляхів мінімізації негативних наслідків і розповсюдження в суспільстві «хронічного» стану соціальної напруженості, що потребує об'єднання зусиль науковців, представників органів державної влади, медіа, громадянського суспільства. Визначаються перспективні напрями дослідження соціальної напруженості в умовах війни.

Ключові слова: *соціальна напруженість, соціальний стрес, політичний стрес, війна, громадянське суспільство, протестна поведінка, демократія.*

Вступ. Окупація частини українських земель, широкомасштабне вторгнення Росії в Україну суттєво позначилися на житті українського суспільства. Війна для українців є новою реальністю і болючим досвідом, пов'язаним із загибеллю воїнів в боях, цивільних громадян від обстрілів і насилля, втратою домівок, отриманням статусів переселенців і

біженців тощо. Серед іншого, сьогодні українське суспільство отримало новий вимір соціальної структури. Соціологи виокремлюють групи тих громадян, хто залишився на окупованих територіях; перебуває у зоні бойових дій; проживає на відносно безпечних територіях; є внутрішньо переміщеними особами; ті, хто виїхали за межі України. Кожна з перелічених груп має свою глибину і особливості досвіду переживання війни. Водночас можна виокремити загальні почуття, які характеризують нинішній стан українців. Серед таких, які утворюють цей спектр почуттів і які визначаються фахівцями, є надія, страх, тривога, оптимізм, упевненість, розгубленість тощо.

Мета і завдання. У науковій розвідці спробуємо проаналізувати стан, який є одним із тих, що характеризує процеси деструкції, негативні чинники й умови зовнішнього середовища, розкриває можливі варіанти адаптації до цього, впливає на формування нових суспільних практик і досвіду. Мова йде про соціальну напруженість, соціальний стрес і пов'язані з цим інші поняття, їхні ознаки та характеристики, певну динаміку в українському суспільстві за роки військової агресії Російської Федерації.

Методологічну основу дослідження проблеми складає комплекс сучасних методів – загальнофілософські, загальнонаукові, спеціально-наукові. Зокрема, у статті синтезовано підходи до осмислення змісту соціальної напруженості, що сформувалися у зарубіжній і вітчизняній науці – соціальній філософії, соціології, політичній соціології, соціальній і політичній психології. В аналізі змісту, чинників, наслідків соціальної напруженості використано міждисциплінарний підхід, напрацювання соціології, політології, психології та інших наук. Для визначення динаміки і змін соціальної напруженості використано матеріали та результати соціологічних досліджень переважно вітчизняних дослідницьких установ – Інституту соціології НАН України, Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Соціологічної групи «Рейтинг» та інших.

Аналіз останніх публікацій. Проблема соціальної напруженості привертає увагу фахівців різних наукових галузей, що дозволяє вказати на багатовимірність феномену. Особливої уваги заслуговують колективні монографії й наукові статті таких дослідників як Л. Бевзенко, Є. Головаха, С. Дембіцький, О. Злобіна, Т. Клебанова, О. Коломієць, Н. Костенко, В. Лапіна, С. Макеєва, Н. Паніна, О. Рудаченко, В. Судаков, Л. Яценко. Через політико-психологічний контекст соціальну напруженість аналізують С. Дембіцький, Г. Козирев та інші. Через призму політичного конфлікту і протестної політичної участі соціальна напруженість розглядається у розвідках В. Бортнікова, В. Бурдяк, Г. Зеленко, А. Колодій, М. Примуша, Н. Ротар, Ю. Шайгородського та інших науковців. Соціально-психологічний аспект соціальної напруженості в кризовому суспільстві досліджують Н. Бойко, М. Кухта, І. Мартинюк, М. Парашевін, О. Резнік, Н. Соболева, М. Шульга. Наукового осмислення потребують питання змін суспільства в умовах безпекових викликів і загроз, серед яких вивчення стану та динаміки соціальної напруженості в умовах війни.

Результати та дискусії. Соціальна напруженість не є новим для науки поняттям. Зазвичай науковці його розглядають в контексті деструктивних явищ і феноменів, зокрема конфлікту, нестабільності, невизначеності, криз, дезінтеграції тощо. Вітчизняні фахівці зробили спробу систематизації тлумачень різних науковців щодо змісту соціальної напруженості (Рудаченко та Клебанова, 2020, с. 141). Зібрані трактування розкривають соціальну та психологічну природу цього поняття, а саме це: особливий стан суспільного життя, що характеризується загостренням внутрішніх протиріч об'єктивного й суб'єктивного характеру; специфічний стан суспільних відносин, що заснований на незадоволених потребах людей і характеризує нестабільність соціальної системи; відображення стану незадоволеності індивідів наявним політичним і соціальним

становищем; небезпечне соціальне розшарування, ослаблення солідарності взаємодіючих у соціальному просторі груп та індивідів, загострення абсолютної та відносної депривації; незадоволені потреби, а також їх несвоєчасне або неадекватне, а іноді й перше, й друге задоволення; певний психічний стан суспільства (групи, спільноти), що зумовлений об'єктивними чинниками (зниження рівня споживання, падіння виробництва, загострення міжетнічних суперечностей, проблеми міграції) та проявляється в індивідуальній та груповій поведінці; дисфункція суспільної свідомості внаслідок порушення діяльності ключових соціальних інститутів (економічних, політичних, ідеологічних); негативне ставлення більшості спільноти до актуальних явищ і процесів, наявність з її боку конкретних практичних дій, які здатні привести до деструктивних змін у суспільстві.

Також до перелічених трактувань варто додати і такі:

– «соціальна напруженість – це інтегральна онтологічна характеристика суспільства як соціальної системи, яка відображає певний відносний рівень її стабільності та функціонально проявляється в загостренні соціальних відносин конкретного суспільства, викликаних незадоволеністю потреб, інтересів і цілей індивідуальних і колективних суб'єктів суспільного життя» (Судаков та Лапіна, 2021, с. 65);

– «соціальна напруженість – характерний стан кризового суспільства; це міра порушення щільності соціальної тканини; динамічна змінна характеристика стану суспільства, що дозволяє визначити якість суспільних станів через більшу чи меншу соціальну напруженість, а відтак – через різну щільність практик мережевих взаємодій, які становлять основу соціальної тканини» (*Соціальна напруженість*, 2019, с. 43).

У вивченні феномену соціальної напруженості (як прояву певної дисфункції соціальної системи) дослідники (*Соціальна напруженість*, 2019) виокремлюють такі підходи: конфліктологічний (соціальна напруженість осмислюється через конфлікту природу суспільства, конфлікт є джерелом змін в суспільних відносинах, в структурі соціальної системи); функціоналістський (соціальна напруженість пов'язана з формуванням різних поведінкових і колективних дій); психологічний (соціальна напруженість досліджується в контексті проблем стресу, депресії, фрустрації тощо); теорії соціального стресу (як частина психологічного підходу, де соціальна тривожність осмислюється через поняття задоволеності, самопочуття, стресу, тривожності тощо; соціальний стрес як особливий негативний психоемоційний стан, який виникає внаслідок слабких адаптаційних здібностей суб'єктів щодо негативних чинників зовнішнього соціального середовища; соціальна напруженість є одним з компонентів соціального стресу, поряд, наприклад, з тривогою) (с. 26-30)

У вітчизняній науці сформувалися певні традиції в осмисленні феномена соціальної напруженості. Науковці Інституту соціології НАН України (*Соціальна напруженість*, 2019) визначають дослідження, у яких робиться акцент на стані незадоволеності як наслідку суперечностей соціальної взаємодії соціальних суб'єктів (І. Бекешкіна, В. Перебенесюк, М. Міщенко) і акцент на розробці методик вимірювання соціальної напруженості (Н. Паніна, Є. Головаха та інші) (с. 33-34). Як можна побачити, велика частина трактувань вказує, що це поняття позначає стан, який є результатом незадоволення соціальних потреб та (або) інтересів. Науковці залежно від суб'єкта визначають макро-, мезо- і мікрорівень соціальної напруженості (Рудаченко та Клебанова, 2020). Іншими словами, суспільний, груповий і особистісний рівні. Також ці фахівці слушно вказують, що кожний із окреслених рівнів є предметом вивчення певних наук. Зокрема, соціальна напруженість на макрорівні вивчається соціальною філософією, соціологією, соціальною і політичною психологією, політологією, економікою та іншими галузевими науками. Мезорівень соціальної напруженості досліджується в межах

соціології, соціальної психології, теорії та психології організацій. Особистісний рівень соціальної напруженості вивчає загальна психологія, а також такі її галузі як психологія стресу, психологія агресії та інші. Водночас, згадані науковці звертають увагу, що вивчення соціальної напруженості на макро- і мікрорівні є активнішими, ніж на мезорівні.

Новий вимір дослідження соціальної напруженості пропонують В. Судаков і В. Лапіна (2021). Вони наголошують на суперечливому характері процесів культурної інтеграції та диференціації в сучасних європейських суспільствах. Останні вони розглядають як соціальні системи індустріального та постіндустріального типу і які формують нові форми соціальної напруженості в системі «природа–суспільство» (с. 66). Джерелом і певним чинником соціальної напруженості дослідники розглядають субкультури. Напруженість виникає у процесі співіснування різних субкультур, кожна з яких має певну систему цінностей, ставлення до цінності свободи, вибору, самовираження, порядку, інших тощо.

Наближеними до соціальної напруженості в науковій літературі є поняття соціальної тривожності, соціального стресу. Наприклад, явище соціальної тривожності пов'язано, на думку Д. Котіва (цит. за Рудаченко та Клебанова, 2020), з «масовими соціальними настроями, що виражаються в неприємному емоційному стані, пов'язаному з відчуттями напруги, очікуванні неблагополучного розвитку подій; соціальна тривожність свідчить про небезпечний стан суспільства, зумовлений усвідомленням соціальних протиріч» (с. 141).

Соціальний стрес як один із видів стресу розглядає Л. Куріцина (2020) і надає таке визначення: «переживання критичних життєвих ситуацій, які мають драматичний характер (соціальні кризи, втрата близьких людей, розлучення)». У феномені соціального стресу науковці відзначають комплексну природу, виокремлюючи причини (стресори та соціальні чинники), їхній вплив на людину чи групу людей. Так, Л. Перлін досліджує взаємозв'язок між такими аспектами стресу як джерела, посередники та прояви (цит. за: Крупа та Мальцева, 2019, с. 63-64).

Стресорами фахівці називають певні стимули, серед яких можуть бути явища навколишнього середовища (холод, спека, токсичні речовини тощо) чи філософської природи (мета в житті, використання часу); соціального (соціальний статус, безробіття, втрата тощо) чи психологічного характеру (депресивний стан, розчарування, зниження самооцінки тощо). Також є розподіл стресорів на хронічні (постійно діють – особливості соціальних ролей, соціальних статусів, невизначеність ситуації (хвороби, війна тощо) і гострі (наслідок поодиноких подій – розрив з близькою людиною, втрата людини, втрата роботи тощо). Реакція на стресори – втеча від них або боротьба з ними. Стрес викликає стан дискомфорту, який є результатом невідповідності між викликами життя і ресурсами, якими людина володіє, щоб подолати ці виклики. Осмислення ресурсів дозволяє визначити шляхи подолання чи зменшення впливу стресорів (цит. за: Крупа та Мальцева, 2019, с. 64-64).

Згідно результатів опитування (*Стрес відчують*, 2022), у вересні 2022 р. серед домінуючих стресорів в українців (які брали участь в опитуванні) було виокремлено (у відсотках): повномасштабну війну РФ проти України (72 %); фінансові проблеми (44 %); соціально-політичну ситуацію в країні (30 %), стан власного здоров'я (25 %), безробіття (25 %); робота, робочі питання (23 %), високий рівень інфляції (23 %); сімейні проблеми (22 %), стан здоров'я близьких (20 %), курс гривні (19 %). Якщо деталізувати стресори, пов'язані з війною, то результати опитування виявили такі: «безпека близьких; втрата джерела доходу; ризик втрати майна; ризик померти під час бойових дій; розлука з рідними сім'єю; ризик отримати поранення; страх перед тим, що чекає на новому місці;

проблеми, пов'язані з рідними, близькими, друзями; відсутність можливості залишити країну; проблеми з доступом до медикаментів; отримані під час війни поранення; проблеми з доступом до продуктів; відсутність можливості покинути своє місто при окупації» (*Стрес відчують*, 2022).

Соціальну тривожність науковці розглядають через стан страху або очікування чогось неблагополучного, передчуття небезпеки, пов'язаних із соціальними відносинами та соціальною взаємодією, результати чого складно спрогнозувати. Соціальна тривожність має ситуативний характер і пов'язана з певною зовнішньою ситуацією. У поведінковому плані соціальна тривожність може проявлятися негативно на комунікації, соціалізації, формувати почуття недовіри до інших тощо.

В. Судаков та В. Лапіна (2021) акцентують увагу на тому, що поняття соціальної напруженості має комплексну й узагальнюючу природу і наголошують на низці синонімічних понять, які використовуються в соціологічних дослідженнях для розкриття змісту соціальної напруженості, зокрема «відчуження, депривація, бідність, соціальне відторгнення, протест, конфлікт, насильство, агресія, війна тощо».

Науковий інтерес викликає питання чинників, які спричиняють соціальну напруженість. Аналіз джерел дозволяє визначити серед них такі: війна, кризи, конфлікти; трансформаційні перетворення, негативне сприйняття суспільством реформ, які проводяться; економічні чинники (збіднення населення, зростання безробіття, підвищення тарифів тощо); корупція, зловживання владою; недовіра до влади; відсутність комунікації між владою та суспільством; міграційна політика і проблема біженців, переселенців; низька якість послуг держави (освіта, медицина тощо); релігійні відносини; соціальна та класова нерівність тощо.

За результатами дослідження Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» (2017) чинниками соціальної напруженості в українському суспільстві у 2017 р. були визначені (за пріоритетністю): продовження бойових дій на сході України; економічні чинники (зростанням безробіття та збідненням населення внаслідок зростання цін, підвищення тарифів); негативні оцінки дій влади; конфлікт між бідними та багатими; корупція; безкарність і свавілля чиновників; недоступність і низька якість медичного обслуговування; проблеми мігрантів та біженців, конфлікти між різними церквами та релігійними громадами.

За результатами моніторингу українського суспільства, проведеного колективом фахівців Інституту соціології НАН України у період 2005-2021 рр. (*Українське суспільство*, 2021, с. 700-701), тривогу як «хронічне» почуття, що викликає питання про майбутнє України, відчувала в середньому третина громадян (Табл. 1).

Таблиця 1

Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про майбутнє України? (у %) *

Рік	2005	2006	2010	2012	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2021
Тривога	24.4	34.4	29.1	34.4	30.8	10.3	37.6	34.3	37.6	23.4	38.1
Страх	8.1	11.0	16.4	17.0	22.0	21.0	22.9	16.9	21.1	10.7	23.1
Оптимізм	33.8	25.5	25.1	19.7	14.1	22.8	21.9	20.6	20.1	32.8	25.9
Надія	61.2	50.7	56.4	46.9	32.1	44.2	44.4	46.7	43.4	57.9	38.2
Упевненість	19.5	9.8	11.2	6.7	5.1	7.2	7.8	8.9	11.5	16.4	10.0

* Наведено за: (*Українське суспільство в умовах війни*, 2021, с. 700-701)

Як можна побачити, перед повномасштабним вторгненням РФ в Україну, надія і тривога були серед домінуючих почуттів українців порівняно з оптимізмом, страхом і впевненістю. Загалом, якщо умовно поділити відчуття на позитивні (надія, оптимізм, впевненість) і негативні (тривога, страх), які характеризували очікування щодо майбутнього України, то можна побачити певну динаміку. Оптимізм має коливання (піднесення після Помаранчевої революції, Революції Гідності, виборами 2019 р. й певний спад після цих подій), що пов'язано з надією і вірою громадян в краще майбутнє. Показники оптимізму певним чином корелюються з почуттям надії. Відповідні коливання спостерігаються і в групі негативних почуттів. Слід звернути увагу, що напередодні повномасштабної агресії (якщо порівняти показники 2019 р. і 2021 р.) спостерігається посилення почуттів тривоги і страху за майбутнє, що супроводжується змінами у групі позитивних почуттів (зменшилися показники надії, оптимізму, впевненості).

Як змінилися тривожність і напруженість в часи повномасштабної агресії Росії? Використаємо результати декількох соціологічних досліджень. За результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund (2022) впродовж 7–15 травня 2022 р., політичну ситуацію в Україні як напружену оцінили 46 %, як критичну – 26 %, благополучну – 13,5 %. Щодо почуттів, які виникають при думках про своє майбутнє, результати дослідження (*Самопочуття українців, 2022*) фіксують, що надія і тривога йдуть поруч у переважній частині опитаних респондентів, зокрема 51 % відчуває надію; 50 % – тривогу. Щодо майбутнього України, то 61 % опитаних відчуває надію, 46,5 % – тривогу. Загалом домінуючими почуттями, які відчували українці у травні 2022 р. щодо свого майбутнього та майбутнього України відображено у таблиці (див. Табл. 2).

Т а б л и ц я 2

**Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про майбутнє України і своє майбутнє?
(травень, 2022 рік, у %)***

<i>Травень 2022 рік</i>	<i>Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про майбутнє України?</i>	<i>Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про своє майбутнє?</i>
Надія	61,1	50,9
Тривога	46,5	50,1
Страх	20,6	21,0
Оптимізм	18,5	20,1
Упевненість	16,0	13,4
Розгубленість	12,8	21,7

* Складено за: (*Самопочуття українців, 2022*).

Фахівці відзначили, що 1) більший оптимізм відчували чоловіки, молодші респонденти і особи з вищим рівнем освіти; 2) песимізму більше висловлювали жінки, старші люди, та респонденти з нижчим рівнем освіти; 3) за час повномасштабної війни в українців тривога переважала серед емоцій у 40,5 % опитаних; надія – у 22 %, страх – у 17 %; також науковці зафіксували, що стан хронічної тривоги відчували 37 %, а половина опитаних визначили стан як «трохи хвилююся» (51 % респондентів) (*Самопочуття українців, 2022*).

Подібні результати фіксують експерти Соціологічної групи «Рейтинг». Так, за результатами комплексного порівняльного дослідження «Як війна змінила мене та країну.

Підсумки року» (2023), проведеного цим дослідницьким центром у лютому 2023 року, в українців найбільш вираженими є негативні емоції, сум і злість переважають радість і натхнення, між якими розташувався страх і розчарування. Найбільш вираженими залишаються хвилювання й інтерес, які не є однозначно ні позитивними, ні негативними – це залежить від контексту.

Використовуючи результати опитування, проведених службою Gradus Research, у 2022 р. та 2023 р., можна прослідкувати такі тенденції: посилення стресу в суспільстві (у квітні 2023 р. 88 % опитаних респондентів вказали, що відчувають дуже високий або високий рівень суб'єктивного стресу, порівняно з показником у 83 % у квітні 2022 р.); посилення напруженості і втоми (у вересні 2022 р. напруженість відчували 42 % українців, втому – 41 %, надію – 41 %, страх – 26 % опитаних (*Стрес відчувають*, 2022); у 2023 р. 50 % вказали на втому. Також серед поширених станів у 2023 р., які відмічають українці – напруга, роздратування, обережність та гнів. Разом з тим, 43 % опитаних відчувають надію (*Високий рівень стресу*, 2023).

В умовах війни, як зазначає О. Булова, можна виокремити такі чинники, які формують емоційний і соціальний стан: посилення статусу і значення поняття «дім», насамперед для мільйонів громадян, які його втратили; посилення ролі особистісних комунікацій з родичами і знайомими; переоцінка важливості матеріальної та фінансової складової; мінімізація бажань, посилення цінності кожного дня, проведеного в безпеці; короткострокове планування життя (*Українське суспільство*, 2022, с. 382).

Досліджуючи питання соціальної напруженості, варто вказати на критерії її вимірювання. У цьому питанні немає чіткої схеми чи класифікаторів. Як вже вище зазначалося, є певні синонімічні поняття, які розкривають зміст цього поняття і які беруться за основу дослідження. Заслуговує на увагу підхід Л. Бевзенко, згідно з яким можна виокремити два сенси прояву соціальної напруженості: психологічний і соціологічний. У психологічному сенсі діапазон соціальної напруженості коливається від низького рівня – спокій і впевненість до високого – стрес, тривожність. У соціологічному вимірі межі вимірювання від низького (суспільна стабільність і впорядкованість) до високого рівня (криза, руйнація). В емпіричному вимірі це пов'язано з рівнем стабільності, усталеності практик повсякденних соціальних взаємодій, вироблених у суспільстві (*Українське суспільство в умовах*, с. 110).

Інший підхід у визначенні індикаторів соціальної напруженості пропонують фахівці Національного інституту стратегічних досліджень (Яценко та Коломієць, 2015). Інтегральний показник охоплює комплексну оцінку таких параметрів: рівень матеріальної забезпеченості; напруженість у сфері зайнятості; медико-демографічна ситуація; умови життя. Згадані дослідники використали такий підхід в оцінці регіонального аспекту соціальної напруженості в Україні.

Серед індикаторів дослідження соціальної напруженості науковці використовують протестний потенціал, зокрема: установки населення на соціальний протест (Е. Клюєнко); «Індекс дестабілізаційності протестного потенціалу» (Н. Паніна, Є. Головаха); загальні протестні настрої (загальна готовність до протесту), конкретні протестні настрої (готовність підтримати певні акції протесту), готовність взяти особисту участь у масових виступах та оцінка ймовірності їх виникнення (О. Владико). Заслуговує на увагу підхід фахівців Інституту соціології, які розглядають феномен соціальної напруженості через виміри масової свідомості, поведінкової практики і протестного потенціалу суспільства (О. Злобіна, М. Шульга, Л. Бевзенко та інші).

Досліджуючи феномен соціальної напруженості через контекст теорії стресу, науковий інтерес викликає нове для сучасної науки поняття політичного стресу. Це

поняття, на наше переконання, потребує наукової уваги, глибокого осмислення та розробки методології свого вивчення. У буденному і науковому контекстах воно виникло у США у зв'язку з активними обговореннями політичної проблематики, виборів у соціальних мережах і в інших медіа. Політичний контент, політичні новини викликають і посилюють емоції, загострюють суперечки між прихильниками різних ідеологічних чи політичних сил, ідеологій, політиків тощо. Фахівці відмічають, що в інтенсивних новинних потоках, дебатах люди можуть відчувати атаку через серйозні ідеологічні розбіжності між їхніми співвітчизниками чи через підтримку політичних діячів, сприймати протилежні погляди друзів або членів родини як почуття зради; аполітичні ж американці відчувають вторинний стрес від постійного впливу політичних потрясень і суперечок між окремими особами чи групами (Imhoff, 2019).

Розходження поглядів щодо політичної проблематики породжують агресивну поведінку, люди намагаються уникати або політичних тем, або зустрічей з людьми, загалом виключають спілкування з людьми, які мають протилежну позицію. Вибори в 2019 р., війна в Україні наочно продемонструвала те, як формується і виявляється політичний стрес у комунікації між людьми з різними позиціями і поглядами.

Привертає увагу розвідка О. Злобіної, яка досліджує взаємодії між українською та російською спільнотами, спираючись на «нарративні фрейми» майбутнього. Вивчаючи нарративи українців щодо росіян через можливість уяви майбутніх відносин після війни, науковиця виокремлює два типи реакцій українців – спонтанну (фіксуються найбільш актуалізовані або бажані варіанти формування відносин) і відрефлексовану (пов'язана з осмисленням реалій і відповідає можливим варіантам). Дослідниця ретельно описує сформовані типи реакцій і нарративних фреймів на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (Українське суспільство в умовах, 2022, с. 346).

У спонтанній реакції відобразилися чотири типи нарративних фреймів і очікувань:

- акцентування на емоційному наповненні відносин (ворожість, ненависть) й представлені нарративним фреймом «вороги назавжди»;

- акцентування на способі реалізації відносин, представлені двома типами нарративних фреймів – «перманентна війна» та «дистанціювання», в основі цих нарративів ворожість РФ;

- акцентування на запереченні відносин, нарративний фрейм «ніяких відносин»;

- акцент на поступовій нормалізації відносин (мають поодинокий характер і продукуються зазвичай російськомовними респондентами); нарративний фрейм «з часом все налагодиться» (Українське суспільство в умовах, 2022, с. 339-342).

У рефлексованих реакціях спостерігається трансформація нарративних фреймів окреслених чотирьох типів спонтанних реакцій. Зокрема, від заперечення відносин спостерігається зсув до дистанціювання; від фрейму «ніколи» до «певного часу». Загалом науковиця доходить висновку, що «ворожість» і «дистанціювання» є основними нарративними фреймами, що описують майбутні відносини українців із росіянами на початковому етапі війни. Ці нарративи свідчать про переважно спонтанні емоційні реакції на ситуацію втрати безпеки, як особистісної, так і колективної та відображають передусім бажання захиститися від сусіда-агресора. Розвиток подальших відносин з Росією в свідомості українців характеризується слабким представленням і в подальшому, як зазначає фахівчиня, «можна прогнозувати зміни у баченні формату повоєнних взаємодій залежно від розвитку подій війни» (Українське суспільство в умовах, 2022, с. 346).

Науковий інтерес викликають результати моніторингового дослідження Київського міжнародного інституту соціології щодо бачення українцями відносин України з Росією. За останні 10 років відбулася трансформація поглядів у такий спосіб (див. Табл. 3).

Т а б л и ц я 3

Бачення українцями відносин України з Росією, у %

	Лютий 2013 р. (перед Революцією Гідності)	Лютий 2022 р. (після окупації Криму і частини Донбасу, але до широкомасштабного вторгнення)	Липень 2022 р. (через декілька місяців після широкомасштабного вторгнення)	Травень 2023 р.
Незалежні, але дружні держави	70	48	11	10
Незалежні держави, із закритими кордонами, візами, митницями	15	44	79	79
Об'єднані в одну державу	12	5	1	1

Складено за (Якими українці бачать, 2023)

Результати дослідження засвідчують очевидне посилення тенденції щодо формування відносин з Росією зі закритими кордонами, візами, митним контролем; зменшення ставлення українців до РФ як до дружньої держави, втім остаточно не зникла ідея щодо об'єднання в одну державу, хоча значно зменшилася кількість громадян, які її підтримують.

Висновки. Аналіз феномену соціальної напруженості дозволяє дослідити його як характеристику змін та розвитку суспільства. Соціальна напруженість є індикатором проблеми у відносинах, також і комунікації між різними учасниками політичного і суспільного життя. Крім того, соціальну напруженість можна розглядати як наслідок впливу різних чинників, серед яких політичні, соціально-економічні, національні, культурні та інші. Особливого прояву соціальна напруженість набуває в умовах криз та війни. В українському суспільстві нашарувались обидві ці умови, які викликають стан тривалої, хронічної соціальної напруженості. Умови війни кардинально змінюють, руйнують звичний соціальний і політичний порядок, обмежують реалізацію функцій соціальних і політичних інститутів. Це позначилося на психологічному стані як суспільства, так і окремих громадян, загострилися почуття тривоги, страху, невизначеності, втоми тощо. Разом з цими почуттями, соціологічні дослідження фіксують в українців і почуття надії та оптимізму, які є не лише не втраченими в умовах повномасштабної війни, а є поживною основою для віри в перемогу України й надають сил для продовження боротьби за право бути незалежною, демократичною державою, підтримують і зміцнюють стійкість українського суспільства. «Хронічний» стан соціальної напруженості потребує шляхів мінімізації її негативних наслідків і масштабування в суспільстві. Це потребує об'єднання зусиль науковців, представників органів державної влади, медіа, суспільства. Також перспективним видаються дослідження політичного і соціального стресу, осмислення шляхів, інструментів управління як стресами, так і соціальною напруженістю в умовах війни.

Використані джерела:

1. Інститут соціології НАН України (2017). *Соціальна напруга та протестна активність: погляд соціологів*. Круглий стіл. 2017. 22 вересня. <https://dif.org.ua/article/sotsialna-napruzhenist-ta-protestna-aktivnist-poglyad-sotsiologiv>
2. Інститут соціології НАН України (2019) *Соціальна напруженість у кризовому соціумі: соціально-психологічний аналіз*. Київ, 291с.

3. Інститут соціології НАН України (2021) *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін: 30 років незалежності*. Київ, 620 с.
4. Інститут соціології НАН України (2022) *Українське суспільство в умовах війни*. Київ, 410 с. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
5. Київський міжнародний інститут соціології (2023). *Якими українці бачать відносини України і росії: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня - 5 червня 2023 року*. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1253&page=1>
6. Соціологічна група «Рейтинг» (2023). *Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. Підсумки року*. Соціологічне дослідження. 21.02.2023. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_n_u_p_dsumki_roku.html
7. Крупа, В., Мальцева, К. (2019) Соціальний стрес та превалюючі стресори серед студентів бакалаврату НаУКМА. *Наукові записки НаУКМА*. Соціологія. Т. 2., С. 62-73.
8. Куріцина Л. *Розуміння терміну «стрес» – зменшує його негативний вплив на особистість* (2020, травень, 13). Психологічна служба системи освіти Вінницької області. <https://vinps.vn.ua/?p=1034>
9. Рудаченко, О., Клебанова, Т. (2020) Сучасні підходи до аналізу соціальної напруженості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Випуск 30, 140-144.
10. Сірий, Є. та Нахабич, М. (2018) *Дослідження соціальної напруженості в Україні: засадничі аспекти та розробка інструментарію*. К.: ЦОП «Глобус» ФОП Кравченко Я.О., 182 с.
11. Судаков, В., Лапіна, В. (2021) Природні та культурні детермінанти соціальної напруженості в сучасних європейських суспільствах. *Український соціум*. №1 (76), 60-68.
12. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва (2022). *Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід – опитування у західних та центральних регіонах*. Соціологічне дослідження. 7 червня 2022 року. https://dif.org.ua/article/samopochuttya-ukraintsiv-pid-chas-viyni-emotsii-ochikuvannya-osobistiy-dosvid-opituvannya-u-zakhidnikh-ta-tsentralnikh-regionakh_
13. Яценко, Л., Коломієць, О. (2015) Регіональний аспект соціальної напруженості в Україні: стан, фактори формування та шляхи подолання. Аналітична доповідь. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/socialna_napruzhenist-fc95d.pdf
14. Gradus Research (2022). *Високий рівень стресу через війну мають 88% українців*. Суспільно-політичні настрої під час повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України / <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3705235-visokij-riven-stresu-cerez-vijnu-maut-88-ukrainciv.html>
15. Gradus Research (2022). *Стрес відчують понад 70% українців. Головна причина – агресія рф*. Дослідження. 27.10.2022 року. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3602316-stres-vidcuvaut-ponad-70-ukrainciv-golovna-pricina-agresia-rf.html>
16. Imhoff, J. (2019) *5 ways to manage politically induced stress*. October 24, 2019. <https://www.michiganmedicine.org/health-lab/5-ways-manage-politically-induced-stress>

References:

1. Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy (2017). *Sotsialna napruha ta protestna aktyvnist: pohliad sotsiologhiv* [Social tension and the protest activist: the view of sociologists] *Kruhlyi stil*. 2017. 22 veresnia. <https://dif.org.ua/article/sotsialna-napruzhenist-ta-protestna-aktivnist-poglyad-sotsiologiv>
2. Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy (2019) *Sotsialna napruzhenist u kryzovomu sotsiumi: sotsialnopsykholohichniy analiz* [Social tension in a crisis society: socio-psychological analysis]. Kyiv, 291s.
3. Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy (2021) *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin: 30 rokiiv nezalezhnosti* [Ukrainian society: monitoring social changes: 30 years of independence]. Kyiv, 620 s.
4. Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy (2022) *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny* [Ukrainian society in the conditions of war]. Kyiv, 410 s. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
5. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiologhii (2023). *Yakymy ukraintsi bachat vidnosyny Ukrainy i rosii: rezultaty telefonnoho opytuvannya, provedenoho 26 travnia - 5 chervnia 2023 roku* [How Ukrainians see

- relations between Ukraine and Russia: the results of a telephone survey conducted on May 26 - June 5, 2023]. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1253&page=1>
6. Sotsiologichna hrupa Reitynh (2023). *Kompleksne doslidzhennia: yak viina zminyła mene ta krainu. Pidsumky roku* [Comprehensive Study: How the War Changed Me and the Country. Results of the year]. Sotsiologichne doslidzhennia. 21.02.2023. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html
 7. Krupa, V., Maltseva, K. (2019) Sotsialnyi stres ta prevaluiiuchi stresory sered studentiv bakalavratu NaUKMA [Social stress and prevailing stressors among undergraduate students of NaUKMA]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Sotsiologhiia. T. 2., S. 62-73.
 8. Kuritsyna L. *Rozuminnia terminu «stres» – zmenshuie yoho nehatyvnyi vplyv na osobystist* [Understanding the term "stress" reduces its negative impact on a person] (2020, traven, 13). Psykholohichna sluzhba systemy osvity Vinnytskoi oblasti. <https://vinps.vn.ua/?p=1034>
 9. Rudachenko, O., Klebanova, T. (2020) Suchasni pidkhody do analizu sotsialnoi napruzhenosti [Modern approaches to the analysis of social tension]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2020. Vypusk 30, 140-144.
 10. Siryi, Ye. ta Nakhbich, M. (2018) *Doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v Ukraini: zasadnychi aspekty ta rozrobka instrumentarii* [Study of social tensions in Ukraine: basic aspects and development of tools]. K. : TsOP «Hlobus» FOP Kravchenko Ya.O., 182 s.
 11. Sudakov, V., Lapina, V. (2021) Pryrodni ta kulturni determinanty sotsialnoi napruzhenosti v suchasnykh yevropeiskykh suspilstvakh [Natural and cultural determinants of social tension in modern European societies]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1 (76), 60-68.
 12. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva (2022). *Samopochuttia ukraintsiv pid chas viiny: emotsii, ochikuvannia, osobysti dosvid – opytuvannia u zakhidnykh ta tseŭtralnykh rehionakh* [The well-being of Ukrainians during the war: emotions, expectations, personal experience - a survey in the western and central regions]. Sotsiologichne doslidzhennia. 7 chervnia 2022 roku. <https://dif.org.ua/article/samopochuttia-ukraintsiv-pid-chas-viyni-emotsii-ochikuvannia-osobysti-dosvid-opytuvannia-u-zakhidnykh-ta-tseŭtralnykh-regionakh>
 13. Yatsenko, L., Kolomiets, O. (2015) *Rehionalnyi aspekt sotsialnoi napruzhenosti v Ukraini: stan, faktory formuvannia ta shliakhy podolannia* [Regional aspect of social tensions in Ukraine: state, factors of formation and ways of overcoming] Analitichna dopovid. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/socialna_napruzhenist-fc95d.pdf
 14. Gradus Research (2022). *Vysoky riven stresu cherez viinu maiut 88% ukraintsiv* [88% of Ukrainians have a high level of stress due to the war] Suspilno-politychni nastroi pid chas povnomashtabnoho vtorhennia viisk rosiiskoi federatsii na terytorii Ukrainy / <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3705235-visokij-riven-stresu-cerez-vijnu-maut-88-ukrainciv.html>
 15. Gradus Research (2022). *Stres vidchuvaiut ponad 70% ukraintsiv. Holovna prychna – ahresia rf. Doslidzhennia* [More than 70% of Ukrainians experience stress. The main reason is the aggression of the Russian Federation] 27.10.2022 roku. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3602316-stres-vidchuvaut-ponad-70-ukrainciv-golovna-pricina-agresia-rf.html>
 16. Imhoff, J. (2019) *5 ways to manage politically induced stress*. October 24, 2019. <https://www.michiganmedicine.org/health-lab/5-ways-manage-politically-induced-stress>

Maryna Ostapenko,

*Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Social Tension: Changes In The Conditions Of War

The article is devoted to the analysis of the content of social tension as a characteristic of the state of society and its dynamics in the conditions of war. The described phenomenon is considered as an indicator of problems in relations, communication between various participants of political and social life; as a consequence and reaction of society and man to the influence of various factors, including political, socio-economic, national, cultural and others. Attention is focused on the peculiarities of the manifestation of social tension in the conditions of crises and war. It is indicated that the layering of these conditions is currently observed in Ukrainian society, which causes a state of long-term, "chronic" social tension. The war radically changed the usual social and political order, affected the limited implementation of the functions of social and political institutions. Also, the mentioned conditions affected the psychological state of both society and

individual citizens, exacerbated feelings of anxiety, fear, uncertainty, etc. Along with these feelings, sociological studies also record feelings of hope and optimism in Ukrainians, which are not only not lost, but are the nourishing basis of faith in the victory of Ukraine, give strength to continue the struggle for the right to be an independent, democratic state, and strengthen the stability of Ukrainian society. Emphasis is placed on the importance of developing ways to minimize the negative consequences and spread of the "chronic" state of social tension in society, which requires the combined efforts of scientists, representatives of state authorities, the media, and civil society. Prospective directions for the study of social tension in the conditions of war are determined.

Key words: social tension, social stress, political stress, war, civil society, protest behavior, democracy.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.03>

УДК 316.614-053.6:616-036.22

Анна Карнаух,

кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-4329-5684; email: annakarnayh76@gmail.com

Віталій Свіридов,

студент спеціальності «Політологія»

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0009-0004-9946-8283; email: 21fjsp.v.sviridov@std.npu.edu.ua

Іван Удалов,

студент спеціальності «Політологія»

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0009-0009-2258-3984; email: 21fjsp.i.udalov@std.npu.edu.ua

ВПЛИВ ЕПІДЕМІЇ COVID-19 НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ТА БЕЗПЕКУ МОЛОДІ

Актуальність теми статті полягає у розгляді взаємозв'язку безпекових і соціально-політичних проблем, які мали місце під час пандемії COVID-19, обмежень і можливостей, які виникли у цей період. Епідемія COVID-19 швидко переросла у загрозу планетарного рівня та набула ознак пандемії. Проблеми, що розглянуті у статті, є актуальними задля забезпечення безпеки молоді, її соціально-політичної активності, можливостей політичної та громадянської соціалізації, а відтак і для безпеки й розвитку усього суспільства у майбутньому. Багато вчених досі приділяють увагу пандемії та її наслідкам для суспільства, зокрема, молоді. Наразі невідомо, чи зіштовхнеться людство знову з подібною загрозою таких масштабів, чи вистачить стійкості політичним, суспільним, державним інститутам у такому разі. Вивчення шляхів до подолання численних загроз під час пандемії та спроби допомогти і забезпечити молодь усім необхідним задля нормального її розвитку є важливими завданнями для політик у сфері освіти, медицини, економічного розвитку, національної безпеки та інших. Мета статті полягає у розгляді та ознайомленні читача з проблемами пандемії COVID-19, які позначилися на суспільно-політичному житті молодих людей. Особливої уваги надано науковим дослідженням, які відображають вплив пандемії на психічне становище молодого покоління та проблем його соціалізації, що відображається й на громадсько-політичних відносинах і процесах. У статті також розглянуті проблеми кризи матеріального та культурного становища молоді. Увага приділяється організації навчального процесу під час встановлених епідемічних обмежень, проаналізовано її наслідки для молоді. Охарактеризовано стан молоді під час епідемії у взаємозв'язку кількох факторів: навчання, соціалізації, матеріального забезпечення, емоційної атмосфери.

Ключові слова: COVID-19, карантинні обмеження, пандемія, молодь, навчання, соціалізація, політична соціалізація, психічний стан, безпека,.

Вступ. З 12 березня 2020 р. Україна почала жити у новій реальності, і початок епідемії зустріла саме під час політичної кризи, коли відбувалися політичні протистояння навколо зміни уряду О. Гончарука та призначення нового очільника Кабінету міністрів України – Д. Шмигала. Боротьба з пандемією коронавірусу в Україні в подальшому відбувалася в умовах швидкої адаптації до загрози COVID-19, а пізніше й війни.

Для запобігання поширенню пандемії коронавірусу в Україні були прийняті важливі рішення. Зокрема, під час позачергового засідання 17 березня 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Новий закон передбачав ряд змін до цілого ряду законодавчих актів: до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального 143 кодексу України, Податкового кодексу України, Митного кодексу України, Кодексу законів про працю України, законів України «Про торгово-промислові палати в Україні», «Про публічні закупівлі», «Про Державний бюджет України на 2020 рік», «Про відпустки», «Про запобігання корупції».

Пандемія COVID-19 значним чином вплинула не лише на життя українців, а й на весь світ та його населення, адже спричинила вагомі обмеження. Обмеження торкнулися не тільки тих людей, що перехворіли та на певний час були позбавлені можливості звичайного для них способу життя, виконуючи всі норми карантину, але й на різні соціальні групи суспільства загалом. Наприклад, молодь через обмеження спілкування, різку зміну стилю життя, формату навчання та зайнятості, залученості до громадської діяльності, впливу на здоров'я та багато інших змін набула деякої вразливості в умовах пандемії. Вимушені перейти на дистанційну форму роботи й освіти, молоді люди зазнали втрат у матеріальному становищі, соціальних навичках, активізмі, якості навчання. Велика частина діяльності в рамках молодіжної роботи побудована на публічних заходах і на відпрацьованому роками способі комунікації, який довелося серйозно змінити.

Багато хто за роки пандемії втратив близьких або ж був наляканий наслідками епідемії COVID-19. За таких умов більшість громадян і, особливо, молоде покоління перебували у депресивному стані, через виниклі стресові фактори. Роки пандемії показали, що суспільство було не готовим до виникнення загрози світового масштабу, і ця неготовність, з одного боку, зумовлена незрілістю політичних рішень, з іншого, зумовила подальше поглиблення політичної кризи. Різка зміна та перехід до нових умов суспільно-політичного життя викликали багато стресу серед членів суспільства та поставили його в умови за яких, суспільство мало виробляти інноваційні методи співпраці, адаптувати старі методи до новітніх умов, втім далеко не завжди це в дійсності вдавалося.

Соціалізація та безпека молоді була однією з виразних проблем під час пандемії. Особливо важким було створення умов, за яких молодь може спілкуватися, обмінюватися думками, дискутувати, реалізовувати творчі задуми тощо. Це частково вдалось досягти завдяки технологіям дистанційного зв'язку. Тому роки пандемії COVID-19 не лише зафіксували втрати, адже було розроблено та впроваджено багато нових методик, зокрема й у сфері суспільно-політичних відносин спрощено деякі види комунікацій.

Цілі і завдання статті можна окреслити таким чином: проаналізувати взаємозв'язок безпекових та соціалізуючих аспектів життя молодих людей в умовах пандемії COVID-19, зокрема дослідити молодіжні проблеми, які виникали під час запровадження карантинних обмежень; розглянути здобутки та недоліки організації освітнього процесу цього періоду; дослідити культурну та матеріальну кризу, психічний стан як чинники політичної соціалізації молоді; виявити шляхи вирішення проблем організації навчання, дозвілля, взаємодопомоги, працевлаштування, спілкування в умовах епідемічних загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки опубліковано значну кількість наукових статей, досліджень вчених із проблематики та нових методів вирішення загроз, які виникали під час пандемії. У статті також використані дослідження дитячого фонду та аналітичного наукового центру при ООН – ЮНІСЕФ, адже в роки епідемії там проведено численні опитування з метою виявлення якнайточніших статистичних даних стану молоді та суспільства загалом. Водночас мало хто приділяв увагу проблемам молоді як учасникам громадського і соціально-політичного життя та загальному поєднанню поставлених перед молодим поколінням проблем у єдиному зв'язку проблематики: безпеки, організації процесу навчання, соціалізації, активізму, матеріального стану, психічного самопочуття на фоні таких проблем.

Методи дослідження. У ході роботи розглянуто низку аналітичних досліджень різних центрів, на основі них сформовано загальне уявлення про події тих років та виокремлено тези для подальшого осмислення. Робота зі статистичними даними ЮНІСЕФ склала емпіричну базу аналізу. Під час дослідження використовувались системні методи дослідження поставленої проблеми, принципи об'єктивності.

Результати та дискусії. Пандемія викликала надзвичайно стресовий стан серед суспільства, і це позначилося на суспільно-політичному житті зокрема. Не зважаючи на те, що епідемія вже закінчилась, страх у людей й досі викликають новини про нові хвороби, віруси тощо. Багато науковців у галузі соціології та психології визначають, що COVID-19 вплинув на емоційний та морально-психічний стан суспільства, особливо молоді: «Ми стали свідками й учасниками безпрецедентної кризи світового масштабу в усіх сферах життєдіяльності людства. Карантинні заходи, протиепідемічні та особливі санітарно-гігієнічні правила, тривога за власне життя та здоров'я і життя та здоров'я близьких людей, закриті кордони, втрата мобільності, зміна формату праці та навчання на дистанційний, неможливість проводити дозвілля та спілкуватися у звичних формах, – все це створює несприятливе соціально-психологічне тло, яке є постійно діючим джерелом стресу для кожного із нас» (Поліщук, 2021).

Йдеться також про емоційну напругу через нестачу коштів у сім'ях, роботу з дому і т.д. Соціологічні моніторинги часто вказували на те, що більшість молоді відчували певну невизначеність і безпорадність через загальну напругу, створену умовами карантинних обмежень. Невизначеність відтак призвела до депресивного настрою, особливо у перші місяці карантину, коли усі не знали на що сподіватись, чим можна допомогти. «Діти та молодь ще багато років можуть відчувати вплив COVID-19 на своє психічне здоров'я та добробут», – зазначають дослідження ЮНІСЕФ («ЮНІСЕФ», 2021). Загалом це значні втрати молодих кваліфікованих працівників у різних сферах суспільної праці.

Через порушення режиму навчання, хвилювання за сім'ю та оточуючих, відсутність своєчасного відпочинку молодь також почала шукати нові способи пристосування до світу, який динамічно трансформується. Шлях адаптації складний, тож юнаки та дівчата часто охоплені негативними емоціями страху, тривоги, агресії, гніву. У реаліях сьогодення подібна напруга і втрата спокою, що з'явилися ще в умовах карантину, лише посилюються викликами війни, окупації, обстрілів, знеструмлень тощо.

За роки пандемії можна простежити, як змінювались настрої та звички молоді та як це (не)вплинуло на зміни у світі загалом. Наприклад, молодь ще більше уваги почала приділяти використанню соціальних медіа, сучасним е-технологіям, споживати більше розважального контенту, шукати нову інформацію, адже це зокрема дозволяло відволіктися від проблем зовнішнього світу. Втім у такому постійному стресовому світі, спричиненому війною, люди не можуть адаптуватись та знайти заміну зростаючій тривозі.

Повертаючись до досвіду періоду пандемії, можна згадати, як різні сфери суспільного життя адаптувалися до нових умов, і як цей досвід відобразився на світі політики. Наприклад, культурні інституції, мас-медіа не мали змоги повноцінно функціонувати під час карантинних обмежень. Це вело до неминучої кризи у культурних здобутках та цінностях. Але, завдяки швидкому впровадженню нових засобів дистанційного перегляду, вдалось частково подолати ці проблеми: «Пандемія COVID-19 – це новий виклик для мистецько-культурного життя нашої країни. Усі театри, музеї, кінозали, фестивалі, бібліотеки, творчі центри припинили свою роботу. Однак у віртуальному просторі усе навпаки. Чимало проєктів та установ перейшли в онлайн-формат. Тепер переглянути фільм чи виставу можна у будь-який час» (Зіганшина, 2020). Саме перехід більшості сфер суспільної діяльності до онлайн форм зміг попередити не лише кризу, а й стрімке погіршення психологічного стану в суспільстві, його цінностей, норм, орієнтирів, поведінкових моделей. Адаптована до нових реалій сфера культури та розваг змогла частково підтримати молодь у ці складні часи.

Втім швидкі темпи змін зрозумілі та прийнятні не для всіх членів суспільства, тож нерідко призводять до розповсюдження панічних настроїв – одного з ресурсів і водночас загроз політики. Паніка в більшості випадків веде до загострення хронічних захворювань, психічних порушень, при цьому: «Будь-які психічні порушення і розлади за обставин все більших темпів і обсягів інформаційно-комунікативних навантажень часто призводять ще молодих людей працездатного віку до глибокої довічної інвалідності, яка приковує до себе, свого обслуговування багатьох активних родичів, людей зі сфери медицини і соціальної допомоги» (Ткаченко, 2021, с. 58). У нинішніх реаліях держава зобов'язана готувати кваліфікованих психологів, працівників сфери медицини, які будуть готові надати допомогу постраждалим від стресових обставин. Працівники сфери охорони здоров'я повинні розуміти усі тонкощі роботи в умовах пандемії та/чи війни, мати певний практичний досвід роботи з людьми, тому такі питання повинні вирішуватись не тільки на рівні громадян, а й, перш за все, на рівні громади, держави, світової спільноти.

Погоджуємося, що для «упровадження державної політики щодо запобігання поширенню пандемії COVID-19 в Україні влада має враховувати поведінкові та психоемоційні характеристики населення і формувати в нього адекватну партнерську реакцію» (Пальян, 2021, с. 75). Кожен повинен розуміти усі можливі наслідки бездіяльності під час епідемії, робити усе необхідне для запобігання її розповсюдженню. Тут виразно окреслюються безпекові питання у їх тісному зв'язку з проблемами громадянської відповідальності, політичної соціалізації, молодіжної політики.

«Пандемія COVID-19 і її вплив на психічне здоров'я і психологічний стан людини потребують від суспільства швидкого адекватного і своєчасного реагування» (Ткаченко, 2021, с. 58). Таким чином, забезпечення психічного здоров'я суспільства, зокрема, молоді є особливо актуальною темою, а її долучення до соціального життя, суспільно-політичних активностей може стати певним виходом із кризи. Слід розуміти, що виклик подібних навантажень у молодому віці може скласти серйозні проблеми для майбутнього не лише окремих людей, а й цілих поколінь, тому тісна партнерська співпраця мала би ефективніше відобразитись на подальшому житті постраждалих, забезпеченості країни цінними кадрами тощо. Загалом усі громадяни мали би розуміти наслідки бездіяльності під час криз на зразок епідемічних захворювань, відтак робити усе можливе задля забезпечення власного життя та життя близьких. Однак така обізнаність і готовність до спільних дій, що могла би швидко долати нові виклики та зміцнити суспільство й державу загалом, потребує передусім цілеспрямованих заходів освіти, соціалізації, безпеки.

Обмеження через COVID-19 значною мірою спричинили колапс у сферах праці й побуту, вплинули на погіршення навчання серед молоді. Втім з кожною хвилиною пандемії розроблялися й нові заходи, наприклад, для безпечного і зручного навчання. Зокрема, за період пандемії, для школярів та студентів відкрились нові можливості в ознайомленні з дистанційними інтернет-платформами зв'язку (на зразок, Zoom, GoogleMeet та ін.). Йшлося про зниження летальних випадків хвороби серед молодого покоління, однак, як стверджують дослідники: «Для багатьох людей окремим викликом став перехід на віддалену роботу чи дистанційне навчання» (Поліщук, 2021). Тобто робота з новим інформаційним простором постала як проблема для здобуття знань, складнощі виникали й щодо організації дистанційного навчання. Різкий перехід до нового способу життя потенційно міг викликати психічні розлади. Пандемія спричинила саме такий різкий «перехід до нового»: втрата роботи, близьких, невизначеність, медійне нагнітання. Для молоді, яка і без того не завжди має сильну опору й психологічну підтримку, такий перехід став теж відчутним. Ось як про це писали дослідники: «Емоційний стан учасників освітнього процесу може бути охарактеризований як такий, де переважають негативні емоції і настрої – тривога, страх, роздратування, агресія тощо. У багатьох є ознаки емоційного вигорання, астеничні реакції, симптоми дистресу» (Панок, 2021, с. 3–4). З іншого боку, учасники цього процесу здобули можливість освоєння у високотехнологічному просторі, мали більше часу на самостійне навчання. Оточення рідних нерідко також мало позитивний вплив, давало мотивацію, знижувало напругу.

Звертаючись до організації процесу навчання, не можна обійти і тих, без кого сам процес здобуття знань втратив би свою ефективність. Більшість вчителів, викладачів ЗВО, тренерів і репетиторів також зазнали стресу від такого виклику. Багато з них перебувають у ризиковій групі людей, для яких COVID-19 може бути смертельним. Доводилося не лише відповідати на ці виклики, але й освоїти новий тип навчання. Широке інформування та освоєння новітніх систем навчання допомогли створити певні умови для організації освітнього процесу. Водночас, погоджуємося, що гострі проблеми у цьому контексті досі актуальні, і стосуються вони великої кількості «учасників освітнього процесу – вчителів, учнів і їхніх батьків, та визначення тенденцій подальшого їх розвитку» (Панок, 2021, с. 5).

Роки пандемії демонструють, що може зробити суспільство об'єднаних зусиль у відповідь на кризу та небезпеку глобального масштабу. За допомогою цифрових технологій середовище навчання дає змогу здобувачам освіти підтримувати діалог із викладачем та іншими учасниками процесу, здобувати освіту, навіть, коли такі суб'єкти віддалені один від одного у часі та просторі. Втім цей підхід не може бути однаковим для всіх груп, наприклад, у віковому складі. Важливо забезпечити й елементи офлайн спілкування, «живий» процес соціалізації.

У цьому зв'язку варто орієнтуватися і на офіційні рекомендації, де виокремлено чотири рівні загрози епідемічної ситуації. За умов перших двох (зеленого та жовтого) студенти можуть відвідувати заклади освіти без обмежень. На третьому рівні (помаранчевому) забороняється відвідувати великі групи (більш ніж 20 осіб), але це правило не діє на молодші/середні класи, а також дошкільну освіту. Четвертий (червоний) рівень – повна заборона. Більшість працівників сфери навчання мають вакцинацію від сучасного штампу вірусу COVID-19, але для здобувачів освіти пандемія може бути небезпечною, адже вакцинація у різних країнах погоджувалася з різного віку. Серед найбільших обмежень карантину можна вказати на відсутність фізичних контактів із людьми та соціумом. Водночас для повноцінного розвитку молоді важливо спілкуватись, дихати свіжим повітрям, займатись фізичними навантаженнями тощо. Натомість пандемія

позбавила цього молоде покоління, а «світ, який мав би бути відкритим для їхнього розвитку, освіти, виховання, частково «закрився»» (Гаркавенко та Доскач, 2021, с. 168).

Саме тому, для закладів освіти, за умов приближення до червоної зони, важливо заздалегідь обговорити усі умови дистанційної освіти: засоби для надання якісної освіти, графік роботи учасників освітнього процесу, здатності використання онлайн платформ тощо. Усі ці заходи готовності можуть застерегти атмосферу напруги і невизначеності серед молоді. Особливої уваги потребує здійснення освітнього процесу в умовах помаранчевого рівня епідемічної небезпеки. Тоді заклади освіти вимушені перейти на змішану форму навчання, не допускають скупчення людей у групах більше 20-ти осіб, дотримуються заходи безпеки (наявність гумових рукавичок, антисептиків, засобів дезінфекції, одноразових столових приборів та ін.), фіксують температуру відвідувачів, забезпечують безпеку від зараження вірусом здорових осіб тощо. Ці заходи спрямовані на безпеку та водночас дистанцію людей. Отже, умови пандемії змусили і дотримувати нові правила безпеки, і винаходити нові правила співпраці. Це часто швидкі рішення, технологічно й організаційно складні плани та зручні й сучасні засоби комунікування.

Формування соціального досвіду суспільства, певних навичок життя та їх засвоєння у сукупності складає сутність соціалізації. Процес соціалізації починається ще з малечку й відбувається за різними напрямками. Політична соціалізація дає змогу відповідати на виклики політичного життя суспільства, розуміти їх, розвивати стійкість до політичних потрясінь, налагодити контакт з близькими за ідейними переконаннями людьми тощо.

Бути громадянином, політично свідомим учасником суспільних процесів рідко вдається без доручення до різних інститутів соціалізації (сім'ї, школи, професійних товариств, кола друзів за інтересами, громадських об'єднань та ін.). Переважно без більшості таких взаємодій залишається сучасна українська молодь, адже «тривалі періоди закриття закладів і обмеження на пересування приносять додаткових емоційним хвилювань і тривог», а обмежене коло людей та неможливість знайомитися з досвідами інших загрожує депресивними настроями, при чому в умовах, коли тривають процеси «перерозподілу впливу інститутів соціалізації» (Гаркавенко та Доскач, 2021, с. 168-169). За час перебування вдома, без контакту з людьми, молода людина втрачає інтерес до оточуючих подій, стає замкнутою, відчуженою від соціального світу. Мала фізична активність призводить до погіршення здоров'я, деградації. Загалом це є причиною довгого відчуження молодої людини від соціуму та задоволення своїх потреб за допомогою штучних умов існування. Тривала дистанція забирає у молоді той етап, на якому формуються установки щодо спілкування з оточуючими, з великими групами людей.

Спілкування наживо та через дистанційні засоби відрізняються. За умов жовтого та зеленого епідемічного рівня небезпеки молодь може активно проводити час разом із педагогами, наставниками, друзями. Це також соціалізація, тобто розвиток можливостей для спілкування, креативності, спільних досліджень. Завдяки впровадженню новітніх засобів освіти сьогодні і громадськість, і держава активно працюють над такими можливостями: «У нинішніх реаліях соціального дистанціювання і суспільної ізоляції, самоізоляції володіння сучасними технологіями має життєво важливе значення для збереження відкритих каналів зв'язку, інформування та підтримки один одного й суспільства» (Гаркавенко та Доскач, 2021, с. 168). Йдеться не про умовний віртуальний простір, а саме про конкретну можливість відновити роботу одного з найважливіших соціальних інститутів для молоді – університету, де людина здобуває професійну освіту, компетентності, важливі зокрема і для світу суспільно-політичних відносин.

Під час загострення епідемічного становища виникає потреба у запровадженні жорсткіших методів і засобів безпеки молоді. Тому закриті розважальні центри,

кінотеатри, масові заходи, концерти та інше. Процес соціалізації та освіти набуває аморфних форм, втрачається можливість повноцінного розвитку молоді. Більшість здобувачів освіти переводять на дистанційну форму навчання. Для початкових і дошкільних класів – навчання у невеликих групах почергово (змішана форма навчання). У закладах освіти запроваджували додаткові дезінфекційні заходи. За четвертого ж рівня епідемічної небезпеки обмеження накладались не тільки на відвідування закладів освіти та зустрічі у групах, але й на пересування по вулиці.

Під час карантину люди вели замкнутий спосіб життя, але намагались шукати альтернативи стресовим умовам, наприклад, приділяли більше уваги електронному читанню. Люди нерідко уникали спілкування, що відтак викликало негативні наслідки: депресії, неврози, загострення хронічних захворювань, послаблення імунної системи через загальну емоціональну напругу. Спілкуватись та долучатись до зовнішнього світу втім можна було через різні інтернет-платформи, які часто відкривали для себе вперше.

Процес долучення людини до зовнішнього світу є дуже важливим. У процесі соціалізації кожен шукає власне місце у світі, триває й розвиток суспільства загалом. Використання дистанційних технологій соціалізації розвинуло альтернативні шляхи процесу. Втім створити аналогічні умови для спілкування, як під час живої розмови, не вдалось. Водночас стало можливим пом'якшити ситуацію за рахунок використання інтернет-простору, де молодь могла б спілкуватись, розвиватись, забезпечувати собі необхідний рівень знань. Епідемія COVID-19 зашкодила звичним механізмам та інститутам соціалізації молоді людини. Нові методи соціалізації за допомогою сучасних технологій нерідко давали зворотній результат, але за умов повної відсутності живого контакту, такі засоби зв'язку все ж виконували деякі функції соціалізації.

У роки пандемії світ зазнав ще й кризи економіки, погіршення матеріального становища. Епідемія COVID-19 змусила переосмислити матеріальні ресурси в соціумі, адаптуватись до таких трансформацій життєвого становища у дуже короткі терміни, визнати власну неготовність перед складними викликами, оскільки «оцінювання і прийняття пов'язаних з ним ризиків потребувало певного часу для проведення епідеміологічних досліджень і розробки нових стратегій боротьби з розповсюдженням коронавірусної інфекції та швидкими темпами зростання захворюваності на цю недугу. Виникла необхідність нової розстановки пріоритетів й акцентів в існуючих системах безпеки всіх країн» (Винославська та Кононець, 2021, с. 34).

Погодимось, що йдеться про проблеми і внутрішньої економіки, і про зовнішньо-політичні та зовнішньо-економічні зносини (Фрончко, 2020, с. 129). Наслідки карантинних обмежень зазнали власники малих бізнесів. Це також часткові або повні закриття існуючих підприємств, фабрик, заводів, агентств і подібних закладів, які підтримували ринки, а отже й охочу до праці молодь. Кризу намагались вирішувати на світовому рівні розробкою нових стратегічних заходів щодо, наприклад, відновлення праці на підприємствах. Водночас ці заходи актуалізували питання економічної безпеки особистості, тобто стану, «за якого повною мірою забезпечені всі необхідні умови захисту життєвих потреб й інтересів людини за умови її соціальної захищеності... відносно сталого, динамічного розвитку особистості, що здатна зберігати свою структурно-функціональну цілісність за допомогою нівелювання внутрішніх і зовнішніх загроз. Основними параметрами економічної безпеки особистості є правовий, матеріальний, соматичний, психологічний, духовний, фізіологічний, енергетичний» (Винославська та Кононець, 2021, с. 41).

Молодь зазнала економічних втрат від пандемії. Виникло чимало перешкод, які стали заважати розвитку бізнесу, попиту й пропозиції на ринку. Молодь, яка приймала

участь у соціологічних опитуваннях, переважно вказувала на зниження активності тих сфер, від яких залежав їхній успіх, а відтак і певність у подальших можливостях, тому «механізми державної політики мають бути адаптованими до сучасних викликів, і передбачати: цільові дотації для вразливих категорій безробітних, таких як жінки, молодь та самозайняті особи; виділення коштів на програми підвищення (пере)кваліфікації безробітних в онлайн-форматі; додаткову підтримку стартапів; індивідуальний підхід до особливих категорій безробітних осіб з використанням послуг кар'єрних консультантів; залучення безробітних до громадських робіт, зокрема дистанційні форми зайнятості для молоді» (Рісна та Рісний, 2023, с. 259–260).

Через пандемію підвищився попит до дистанційного формату роботи. Цей перехід у прискореному темпі відбувався також і у державних сферах. Неготовність, невдоволення, погіршення якості роботи часто відбувалися через відсутність досвіду дистанційної співпраці. Серед особливо вразливих категорій населення традиційно називають жінок, «їх частка серед зареєстрованих безробітних є доволі високою і зростає протягом останніх років» (Поліщук, 20221, с. 259).

«Економічні наслідки COVID-19 відчули на собі 69 % українців», – зазначають дослідники, при цьому багато людей були не готові до жорстких карантинних обмежень, – «майже третина опитаних втратили роботу, більше половини змушені були витратити заощадження і економили на продуктах харчування. Найбільше постраждали мешканці сіл та невеликих міст, робітники промисловості, домогосподарства з дуже низьким рівнем добробуту та родини, в яких є безробітні» (Опитування «ЮНІСЕФ», 2020). Пандемія призвела до нестачі матеріальних ресурсів: «Згідно з опитуванням, 16 % українців відчували нестачу гаджетів. 73 % під час карантину щодня користувались інтернетом. Найменше забезпечені гаджетами мешканці сіл та селищ міського типу, а послугами інтернету найменше користувались на заході України» (Опитування «ЮНІСЕФ», 2020). Через нестачу технологічного забезпечення деякі громадяни не мали змоги отримати достовірну та нову інформацію про COVID-19, не могли працювати з дому та залишатись у своїх домівках до кінця карантинних обмежень.

З початком дії карантинних обмежень у всьому світі та в Україні зокрема почалася економічна та матеріальна криза. Молодь зазнали скорочення робочих місць. Підлітки, які намагались шукати підробіток, не мали змоги працевлаштуватись, а якщо і мали роботу, то її час та виплати вразі зменшились. У зв'язку з цим, держави намагались вирішити проблеми працевлаштування по різному. Головним методом стали дистанційні форми праці, однак не всі спеціалісти можуть працювати у віддаленому режимі. Працівники не завжди задоволені такою формою роботи, або ж не мають змоги її виконувати через відсутність технологічного забезпечення необхідними пристроями.

Під час COVID-19 державна політика зіштовхнулася зі складним завданням, адже заради стримування епідемії країни світу були вимушені встановити обмеження прав і свобод громадян. Це торкнулося навіть демократичних країн, які є прикладом гарантів безпеки своїх громадян. На арену геополітики вкотре виходять нові актори, транснаціональні корпорації (Google, Facebook, Microsoft, Amazon), які генерують не тільки економічний, цифровий, а й політичний капітал.

Висновки. Різні катаклізми, епідемії, війни, інші глобальні небезпеки завжди викликали у суспільства й різного роду стреси, психічні порушення, напругу. Епідемія COVID-19 швидко переросла у загрозу планетарного рівня, яка завдала тяжких наслідків, особливо людям похилого віку та молоді. Наслідки пандемії позначилися на матеріальному становищі українців, особливо невеликих населених пунктів, у яких були ще менші можливості перейти до онлайн-форм роботи, навчання, обслуговування,

спілкування, часто через нестачу технологічного забезпечення. Сфера охорони здоров'я також не могла долучитися до проблем кожного через кількісну нестачу кваліфікованих експертів. Карантин і відповідні обмеження вимагали від суспільства переходу до дистанційного способу життя, але в умовах війни, незавершеного переходу до демократії цей процес став ще одним паралельним випробуванням на стійкість та єдність громадськості та держави в Україні.

У відповідь на ці виклики усі сфери суспільної взаємодії були змушені шукати альтернативних способів забезпечення комунікації та безпеки. Цей суперечливий процес має як свої негативні сторони, так і переваги. Останні об'єднаємо з ключовими рекомендаціями по темі: 1) якість і зміст політичної соціалізації, як і національна безпека загалом залежать передусім від кожного окремого члена суспільства, тобто кожен повинен подбати про особисте здоров'я, безпечне середовище, підтримувати близьких; батькам важливо долучатись до проблем молоді, і навпаки – молодь має змогу розвивати свої соціальні навички у допомозі старшим поколінням, особливо в умовах епідемічної небезпеки; 2) вимушені переходити до онлайн-формату заклади освіти повинні також постійно та оперативно освоювали нові технології; 3) для молодого покоління особливо важливим є процес соціалізації, незалежно від карантинних чи інших обмежень в умовах війни, він має тривати та забезпечуватися максимально можливими альтернативами, зокрема через технології дистанційного зв'язку, створення онлайн-платформ навчання, спілкування з однолітками, хобі, дозвілля тощо; 4) у сфері психології, медицини загалом необхідно на постійній основі готувати кваліфікованих працівників, які зможуть виконувати завдання у складних умовах епідемії, блекаутів, війни тощо, забезпечувати подальший розвиток у цій професійній сфері, у виробленні новітніх заходів для покращення умов емоційно-психічного життя; 5) суспільство об'єднаних зусиль здатне зробити значно більше для безпеки та соціалізації, аніж окремі інститути у відповідь на глобальну кризу: підтримувати діалог, дотримуватися офіційних рекомендацій, обмінюватися можливостями, запроваджувати соціальні програми підтримки, долучати великі корпорації та малий бізнес, постійно готуватися до складних викликів незалежно від відстаней у часі та просторі – усі ці комплексні заходи здатні значно пом'якшити атмосферу напруги і невизначеності як серед молоді, так і серед суспільства загалом. Важливо на постійній основі вивчати такі умови, за яких Україна навіть у час епідемії і воєн спроможна втриматися на світовій арені та надати допомогу не тільки своїм громадянам, зокрема, молоді, але й своїм партнерам на шляху до вступу у ЄС, у чому бачимо перспективи майбутніх наукових досліджень.

Використані джерела:

1. 69% українців відчули негативний вплив COVID-19 на сімейний бюджет – опитування ЮНІСЕФ (2020, липень, 02). <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/incomes-69-ukrainians-have-been-affected-covid-19-unicef-survey>
2. Винославська О., Кононець М. (2021) Економічна безпека особистості в умовах пандемії COVID-19. Організаційна психологія. Економічна психологія, 1 (22). Електрон. текстові дані. Київ. 33–44. <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.4>
3. Гаркавенко Н., Доскач С. (2021) Вплив карантинних обмежень на соціалізацію сучасних підлітків. Молодий вчений, 4 (92). Електрон. текстові дані. Київ. 162–170. <http://dx.doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-34>
4. Зіганшина А. (2020, квітень, 30) Дозвілля в умовах карантину: які заходи доступні онлайн. Центр комунікації львівської політехніки. <https://old.lpnu.ua/news/2020/dozvillya-v-umovah-karantynu-yaki-zahody-dostupni-onlayn>

5. Пальян З. О. (2021) Пандемія COVID–19 в Україні: оцінювання перебігу, аналіз думок. Статистика України. № 2. 67–78. http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2021_2_9
6. Панок В. Г. (2021) Результати дослідження психологічного стану учасників освітнього процесу в умовах пандемії COVID–19. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 3(1). Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Національна академія педагогічних наук України. Електрон. текстові дані. Київ: НАПН. 1–6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-9-1>
7. Поліщук О. Ю., Пендерецька О. М. (2021, березень, 15) Життя в мовах пандемії: як зменшити руйнівний вплив стресу і зберегти психологічне здоров'я. Буковинський державний медичний університет (Методико-психологічний центр). <https://www.bsmu.edu.ua/blog/zhyttya-v-umovah-pandemiyi-yak-zmenshiti-rujnivnij-vplyv-stresu-i-zberegti-psihologichne-zdorovya/>
8. Рісна Р. Р., Рісний О. П. (2023) Особливості безробіття в Україні в умовах пандемії COVID–19 (на прикладі м. Львова). Наукові перспективи, 3(33) 2023. Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління. Електрон. текстові дані. Київ: ВАДНД. 250–261. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-250-261](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-250-261)
9. Ткаченко, О. В. (2021) Вплив пандемії COVID–19 на психічне здоров'я (огляд літератури). Укр. вісн. психоневрології. Том 29, Вип. 1, 55–59.
10. Фрончко В. В. (2020) Пандемія коронавірусу (COVID–19) як форс-мажорна обставина щодо виконання договірних зобов'язань. Актуальні проблеми правознавства. Вип. 2, 125–130. http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_2_23
11. ЮНІСЕФ (2021, жовтень, 11): Негативний вплив COVID–19 на психічне здоров'я дітей та молоді – це лише вершина айсберга. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/impact-covid-19-poor-mental-health-children-and-young-people-tip-iceberg>

References:

1. 69% ukrainsiv vidchuly nehatyvnyi vplyv COVID–19 na simeyni biudzhet [69% of Ukrainians felt the negative impact of COVID–19 on the family budget] – opytuvannia YuNISEF (2020, July, 02). <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/incomes-69-ukrainians-have-been-affected-covid-19-unicef-survey> [in Ukrainian].
2. Vynoslavskа O., Kononets M. (2021). Ekonomichna bezpeka osobystosti v umovakh pandemii COVID–19 [Economic security of the individual in the conditions of the COVID-19 pandemic]. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia, 1 (22). Elektron. tekstovi dani. Kyiv. 33–44. <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.4> [in Ukrainian].
3. Harkavenko N., Doskach S. (2021). Vplyv karantynnykh obmezhen na sotsializatsiiu suchasnykh pidlitkiv [The influence of quarantine restrictions on the socialization of modern teenagers]. Molodyi vchenyi, 4 (92). Elektron. tekstovi dani. Kyiv. 162–70. <http://dx.doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-34> [in Ukrainian].
4. Zihanshyna A. (2020, April, 30). Dozwillia v umovakh karantynu: yaki zakhody dostupni onlain [Leisure in quarantine: what activities are available online]. Tsentr komunikatsii lvivskoi politekhniki. <https://old.lpnu.ua/news/2020/dozwillya-v-umovah-karantynu-yaki-zahody-dostupni-onlayn> [in Ukrainian].
5. Palian Z. O. (2021). Pandemiia COVID–19 v Ukraini: otsiniuvannia perebihu, analiz dumok [The COVID–19 Pandemic in Ukraine: Assessing the Course, Analysis of Opinions]. Statystyka Ukrainy. № 2. 67–78. http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2021_2_9 [in Ukrainian].
6. Panok V. H. (2021) Rezultaty doslidzhennia psykholohichnoho stanu uchastnykiv osvithnoho protsesu v umovakh pandemii COVID–19 [Results of the study of the psychological state of participants in the educational process in the conditions of the COVID–19 pandemic]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 3(1). Ukrainskyi naukovo-metodychnyi tsentr praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty, Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. Elektron. tekstovi dani. Kyiv: NAPN. 1–6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-9-1> [in Ukrainian].
7. Polishchuk O. Yu., Penderetska O. M. (2021, March, 15). Zhyttia v movakh pandemii: yak zmenshyty ruinvnyi vlyv stresu i zberehty psykholohichne zdorov'ia [Life in the languages of the pandemic: how to reduce the destructive influence of stress and preserve psychological health]. Bukovynskiy derzhavnyi

medychnyi universytet. <https://www.bsmu.edu.ua/blog/zhittya-v-umovah-pandemiyi-yak-zmenshiti-rujnivnij-vplyv-stresu-i-zberegti-psihiologichne-zdorovya/> [in Ukrainian].

8. Risna R. R., Risnyi O. P. (2023). Osoblyvosti bezrobittia v Ukraini v umovakh pandemii COVID–19 (na prykladi m. Lvova) [Peculiarities of unemployment in Ukraine in the conditions of the COVID–19 pandemic (on the example of the city of Lviv)]. Naukovi perspektyvy, 3(33) 2023. Vseukrainska Asambleia doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia. Elektron. tekstovi dani. Kyiv: VADND. 250–261. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-250-261](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-250-261) [in Ukrainian].
9. Tkachenko, O. V. (2021). Vplyv pandemii COVID–19 na psykhične zdorov'ia (ohliad literatury) [Impact of the COVID–19 pandemic on mental health (literature review)]. Ukr. visn. psykhonevrolohii. Tom 29, Vyp. 1, 55–59. [in Ukrainian].
10. Fronchko V. V. (2020). Pandemiia koronavirusu (COVID–19) yak fors-mazhorna obstavyna shchodo vykonання dohovirnykh zobov'iazan [The coronavirus pandemic (COVID–19) as a force majeure circumstance regarding the fulfillment of contractual obligations]. Aktualni problemy pravoznastva. Vyp. 2, 125–130. http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_2_23 [in Ukrainian].
11. YuNISEF (2021, October, 11): Nehatyvnyi vplyv COVID–19 na psykhične zdorovia ditei ta molodi – tse lyshe vershyna aisberha [The negative impact of COVID–19 on the mental health of children and young people – is only the tip of the iceberg]. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/impact-covid-19-poor-mental-health-children-and-young-people-tip-iceberg> [in Ukrainian].

Anna Karnaukh,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Sciences of the Educational and Scientific Institute of Law and Political Science, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Vitaly Sviridov,

student of the Political Science

Ivan Udalov,

student of Political Science

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

Impact of Covid-19 Epidemic on Socialization and Safety of Youth

The relevance of the topic of the article lies in the consideration of the relationship between security and socio-political problems that occurred during the COVID-19 pandemic, limitations and opportunities that arose during this period. The COVID-19 epidemic quickly turned into a global threat and took on the characteristics of a pandemic. All countries, regardless of their different political status and economic potential, directed their efforts to fight against a common enemy – the acute respiratory disease COVID-19. The problems considered in the article are relevant for ensuring the safety of young people, their socio-political activity, opportunities for political and civil socialization, and therefore for the safety and development of the entire society in the future. Many scientists still pay attention to the pandemic and its consequences for society, in particular, young people. At present, it is not known whether humanity will face a similar threat of such magnitude again, whether political, social, and state institutions will have enough stability in such a case. Studying ways to overcome numerous threats during the pandemic and trying to help and provide young people with everything necessary for their normal development are important tasks for policies in the fields of education, medicine, economic development, national security and others.

The purpose of the article is to review and acquaint the reader with the problems of the COVID-19 pandemic, which have affected the social and political life of young people. Special attention is paid to scientific studies that reflect the impact of the pandemic on the mental state of the young generation and the problems of its socialization, which is also reflected in socio-political relations and processes.

The article also discusses the problems of the crisis in the material and cultural situation of youth. Attention is paid to the organization of the educational process during the established epidemic restrictions, and its consequences for young people are analyzed. The state of youth during the epidemic is characterized in the interrelationship of several factors: education, socialization, material support, emotional atmosphere.

Key words: COVID-19, quarantine restrictions, pandemic, youth, education, socialization, political socialization, mental state, security.

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.04>

УДК 327.

Олексій Буряченко,
кандидат політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин та регіональних студій,
Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0001-5308-2570; email: voia@ukr.net

РЕФОРМА РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ХРОНОЛОГІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена питанням реформування Ради Безпеки ООН та пошуку нових дієвих інструментів безпекової стабільності, що набуло актуальності у період глибокої геополітичної турбулентності. Це дослідження та аналіз положень, аналітичних звітів, документів (Робочої групи відкритого складу для розгляду всіх аспектів питання щодо розширення членського складу Ради Безпеки та інших питань, що стосуються Ради Безпеки; міжурядових переговорів; дебатів щодо реформи Ради Безпеки, доповідей Генеральних Секретарів ООН по реформі Ради Безпеки (Бутрос Бутрос-Галі; Кофі Аннан), запропонованих шляхів та моделей країнами-членами ООН), а також, міжнародних угод, законодавчих актів. Зважаючи на нинішню геополітичну ситуацію (яка склалася внаслідок порушення постійним членом Ради Безпеки ООН Російською Федерацією положень Статуту ООН і всіх можливих норм міжнародного права), відтак на запуск ланцюжкової реакції порушення архітектури світової безпеки, автор робить висновок, що перспективи реформи Ради Безпеки ООН сьогодні є досить примарними. Акцентується на важливості проведення наукових досліджень та напрацювання нових концептуальних моделей, які змогли б сприяти формуванню нової глобальної ефективної системи, яка забезпечить світову безпекову рівновагу між світовими акторами та буде відповідати викликам і загрозам нового світового порядку.

***Ключові слова:** Рада Безпеки, ООН, реформа Ради Безпеки ООН, РФ, архітектура світової безпеки, постійні члени, міжнародна безпека, право вето.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин все виразніше звучить вимога оперативної та скоординованої протидії загрозам, що мають глобальний характер. Дати ефективну відповідь на ці загрози та виклики можуть тільки механізми, що діють в рамках легітимних структур, які мають достатній моральний авторитет для того, щоб їх рішення мали загальновізнаний характер і не викликали питання відносно неефективності або подвійних стандартів. Традиційно вважалося, що Організація Об'єднаних націй (ООН) є єдиною універсальною організацією світової спільноти, вищим носієм, охоронцем сучасного міжнародного порядку, яка користується найвищим моральним авторитетом. Але сьогодні все частіше лунає критика на адресу ООН, пов'язана з її надмірною бюрократизацією, паралелізмом у функціях багатьох структур. Також ООН звинувачують у тому, що вона більше реагує на кризи, ніж запобігає їм. Вибірковий інтерес ООН до конфліктів у різних регіонах дає підстави стверджувати про наявність у її діях подвійних стандартів. Зокрема, авторитет ООН багато в чому був підірваний діями її найпотужнішого інституту, на який при утворенні ООН, у 1945 р, покладалася головна відповідальність за підтримання миру та безпеки народів – Рада Безпеки (РБ ООН).

При визначенні структури та складу Ради Безпеки засновники ООН керувалися, перш за все, тогочасною міжнародною політичною ситуацією. Але минуло більше семидесяти років і на політичній мапі та і у міжнародній політиці багато відбулося змін:

розпад СРСР; збільшення країн, які володіють ядерною зброєю; розвиток штучного інтелекту; поява міжнародного тероризму; з 1946 р. Бразилія та Індія, перетворилися на великих регіональних гравців, які претендують на постійне членство. Проте Рада Безпеки залишається в анахронічному стані початку свого утворення.

Зазначимо, постійний склад РБ ООН (P5) не змінювався з 1946 р. Право вето членів P5 також є проблемою. Його ООН наслідувала від Ліги Націй, де всі 15 членів Ради Ліги могли застосовувати таке право. З огляду на досвід Ради Ліги Націй, яка виявилася недієздатною перед загрозою великої війни, зокрема через брак консенсусу, батьки-засновники ООН на Ялтинській конференції, у лютому 1945 р., вирішили залишити право вето тільки за собою для упередження порушення своїх національних інтересів. На конференції в Сан-Франциско, де ухвалювався Статут майбутньої ООН, малі та середні країни висловили побоювання, що у разі загрози миру з боку одного з постійних членів Рада Безпеки не зможе приймати відповідні рішення. Але зауваження країн були відкинуті (на той час) п'ятіркою кандидатів у постійні члени. Потрібно відмітити, ілюзія єдності постійних членів тривала недовго. Вже 16 лютого 1946 р. СРСР застосував перше вето щодо виведення британських і французьких військ із Сирії та Лівану. Відтоді вето застосовувалося 308 разів, причому у майже половині випадків (152 рази) це робила Москва. Саме через вето або загрозу його застосування, Рада Безпеки залишалася «німою» під час війни у В'єтнамі, не змогла засудити радянську агресію в Афганістані (1979 р), геноцид у Руанді (1994 р.), застосування хімічної зброї у Сирії, анексію Криму (2014 р). Вершиною неспроможності Ради Безпеки виконати свою функцію як міжнародного інституту, наділеного виключними повноваженнями задля забезпечення миру та безпеки, стало повномасштабне вторгнення Російської Федерації (РФ) в Україну, 24 лютого 2022 р. Постійне місце РФ в Раді Безпеки швидко поставило під сумнів перспективи багатосторонніх заходів для врегулювання конфлікту, які є в арсеналі Ради Безпеки, що передбачено Розділом VII Статуту ООН (United Nations Charter, 1945).

Аналіз публікацій. Вісімдесят одна із 193 держав-членів ООН виступила співавтором резолюції, яка засуджувала вторгнення РФ в Україну, що є явним порушенням основних принципів Статуту ООН та міжнародного права, але РФ, користуючись своїм правом постійного члена, в односторонньому порядку наклала вето на резолюцію. Отже, стан справ, який склався за наслідками дій РФ в Україні в діях Ради Безпеки показав наскільки є недієздатною ця інституція, що вплинуло на консенсус серед членів ООН щодо невідкладності реформи Ради Безпеки. Заклики до змін набрали реальний імпульс (A. Dayal, C. Dunton, 2023). Зазначимо, реформа РБ ООН, є одним із основних питань, що стоять не лише перед самою Радою, а й всією сферою міжнародної безпеки, міжнародних відносин та функціонування міжнародної системи загалом. Оскільки, створена після Другої світової війни Рада Безпеки сьогодні виглядає дедалі анахронічною на фоні зміни глобального порядку.

Слід зауважити, що дискусії навколо моделей і підходів до реформування Ради Безпеки ведуться більше 20 років, але до цього часу так і залишаються на рівні дебатів. Скептики реформи зауважують, що реформування Ради Безпеки, ймовірно, залишиться проблемою, яку ніколи не вдасться вирішити, враховуючи різноманітність поглядів на реформу світовою спільнотою. Окреслена проблема особливо актуальна в нинішніх міжнародно-політичних реаліях, коли РФ, будучи постійним членом Ради Безпеки, своїми діями відносно України порушила всі норми міжнародного права і як наслідок спровокувала порушення контурів світової системи безпекової рівноваги, які були окреслені після Другої світової війни.

Тому метою і завданнями цієї статті є спроба проаналізувати реформування Ради Безпеки ООН: хронологію, різні підходи, моделі та їх перспективність, а також, чи забезпечить реформування реанімацію глобальної системи безпеки та відновлення довіри світової спільноти до міжнародних інститутів, покликаних забезпечити світову безпеку рівновагу, враховуючи нові виклики та загрози для світової системи безпеки.

Методи дослідження корелюють з метою дослідження. Відповідно до них були використані загальнонаукові, політологічні, геополітичні методи, компаративістика.

Результати та дискусії. Дискусії про реформування РБ ООН тривають з перших років існування цієї організації. За цей час у світі відбувалися серйозні зміни у структурі міжнародної системи, зумовлені двома основними чинниками: 1) збільшенням кількості держав членів ООН та 2) зміною балансу економічного підйому та політичного впливу окремих країн. Відмітимо, склад членів Ради Безпеки розширювався лише один раз – у 1963 р. з 11 до 15 членів (UN General Assembly resolution, 1963). Причому це збільшення стосувалося непостійних членів, що обираються з наступних регіонів: 5 з Африки та Азії, 2 з Латинської Америки, 1 зі Східної Європи та 2 зі Західної Європи, а також інших регіонів, включаючи Австралію та Канаду.

Зазначимо, вперше питання справедливого представництва у Раді Безпеки та розширення його складу було включено до порядку денного ООН у 1979 р. у ході 34-ї сесії Генеральної Асамблеї. У ході 48-ї сесії Генеральної Асамблеї (1993 р.) було вирішено «заснувати Робочу групу відкритого складу для розгляду всіх аспектів питання щодо розширення членського складу Ради Безпеки та інших питань, що стосуються Ради Безпеки» (UN General Assembly resolution, 1993).

1994 р. (1 березня – 27 травня) Робоча група провела перший раунд дискусій з шести тематичних блоків: 1) справедливе представництво у Раді Безпеки; 2) розширення складу; 3) процес прийняття рішень відповідно до положень Статуту; 4) вибори та терміни повноважень; 5) механізм здійснення змін та розгляд пов'язаних із ним поправок до Статуту; 6) інші питання, що стосуються Ради Безпеки. У червні 1994 р. Робоча група розпочала другий раунд дискусій. На порядку денному стояло питання про справедливе представництво у РБ ООН та розширення її складу. Хоча обговорення велося активно і «дозволило прояснити позиції держав-членів, жодних висновків зроблено не було». Учасники зійшлися лише в тому, що Раду Безпеки таки слід розширити, але питання про масштаби та характер такого розширення вимагає подальшого обговорення.

Першу ґрунтовну спробу представити ідею реформування Ради Безпеки у вигляді конкретної формули здійснено головою Робочої групи І. Разалі у березні 1997 р. Він представив доповідь, яка узагальнювала думку більшості членів групи щодо розширення складу Ради (Робочий документ, 1997). Його пропозиції передбачали збільшення числа членів Ради з 15 до 24 за рахунок п'яти нових місць постійних членів (по одному від країн Африки, Азії, Східної Європи та Латинської Америки). При цьому нові постійні члени не володітимуть правом вето. Крім того, пропозиції містили заклик обмежити застосування права вето лише статтею VII Статуту ООН. Текст пропозицій містив також низку питань щодо вдосконалення робочих методів Ради. Зазначимо, ініціативи І. Разалі не мали практичного втілення. Робоча група продовжила збирання та систематизацію пропозицій від представників країн-учасниць. У результаті всі питання, пов'язані з реформою РБ ООН, класифікувалися в дві тематичні групи. До першої входили: керівні принципи для розширення складу Ради Безпеки; кількість та склад постійних членів; кількість та склад непостійних членів; нові категорії та типи членів; вимоги та порядок відбору членів від кожної з категорій або типів; загальний кількісний склад розширеної РБ ООН; процедура голосування у Раді, включаючи питання про вето (Доповідь Робочої групи, 1996).

Якщо в першу групу входили питання, що стосуються переважно складу Ради Безпеки, то друга група охоплювала питання, що стосуються діяльності самого органу: прийняті РБ ООН заходи та затверджена ним практика з метою забезпечення більшої транспарентності в її роботі, вдосконалення методів, зокрема їх упорядкування, розвиток та можлива інституціоналізація; збереження, зміна або остаточне закріплення тимчасових правил процедури Ради Безпеки; брифінги, які проводяться Головою Ради Безпеки; вдосконалення механізмів збирання та аналізу інформації; проведення ширших консультацій між Радою та державами, що надають війська; взаємовідносини Ради Безпеки з іншими органами ООН, включаючи доповіді Ради Безпеки Генеральної Асамблеї. Таким чином, було окреслено коло тих питань, які мають бути вирішені під час реформи РБ ООН. Незважаючи на те, що Робоча група функціонує вже 30 років, компромісне рішення по всьому пакету реформи досі не знайдено. Одним із результатів, досягнутих групою, стала резолюція, схвалена Генеральною Асамблеєю A/RES/53/30 від 23 листопада 1998 р. (UN General Assembly resolution, 1998). Цей документ підтвердив важливість досягнення згоди і постановив не приймати жодної резолюції та рішення з питання про справедливе представництво у РБ ООН та розширення його членського складу та пов'язаних із цим питань, якщо за це не буде подано принаймні дві третини голосів Генеральної Асамблеї. З одного боку, ця резолюція забезпечила вкрай зважений підхід до вирішення проблеми, що виключає поспішні та емоційні рішення. Однак цей документ ускладнює процес ухвалення рішення, який і так затягнувся.

Сьогодні у роботі Робочої групи беруть участь представники більше 100 країн-членів ООН, у тому числі 5 постійних членів Ради Безпеки. По суті, Робоча група перетворилася на форум держав-членів ООН, де вони висловлюють свої думки про реформування Ради Безпеки та можуть представляти свої проекти.

Потрібно зауважити, країни-члени ООН сподівалися, що ситуацію з реформою Ради Безпеки прояснить Кофі Аннан (Генеральний секретар ООН, 1997–2006 рр.), який у 2005 р. представив на обговорення доповідь «При більшій свободі: до розвитку, безпеки та прав людини для всіх», яка містила стратегію глибокої реформи ООН (Report of the Secretary-General, 2005). Важливе місце у доповіді було відведено питанню реформи РБ ООН, оскільки він вважав, що «Жодна реформа ООН не буде повною без реформи Ради Безпеки». К. Аннан запропонував два варіанти модифікації цього органу. Перший передбачав створення шести нових постійних місць без права вето та чотирьох нових непостійних місць. Другий проект взагалі не передбачав нових постійних місць, але йшлося про створення нової категорії членів, які обираються на чотирирічний поновлюваний термін, та надання нового непостійного та непоновлюваного місця на дворічний термін. Проте ці пропозиції щодо реформування Ради Безпеки, як втім, і вся доповідь, не стала довгоочікуваним імпульсом до проведення реформи.

Зазначимо, у 2006 р. Голова Генеральної Асамблеї Хайя Рашид Аль Халіфа заявила про необхідність серйозно зайнятися питанням реформи Ради Безпеки. У зв'язку з цим у 2007 р. на розгляд членів ООН було передано доповідь про шляхи реформи Ради Безпеки, напрацьованої на основі тримісячних переговорів групи з п'яти послів з усіма 192 делегаціями. Робочу групу, створену на вимогу Голови Генеральної Асамблеї, очолили постійні представники Туреччини, Кіпру, Хорватії, Чилі та Нідерландів. Кожен із цих дипломатів відповідав за одне з ключових напрямів реформи щодо чисельності складу, а також інституту вето, регіонального представництва, ефективності роботи та взаємодії з Генеральною Асамблеєю. Ця доповідь стала черговим документом, що містив рекомендації відносно реформи та загальні положення про важливість реформування РБ ООН і необхідності продовження роботи в цьому напрямку.

Дискусії, які велися щодо реформи Ради Безпеки з 1993 по 2008 р., продемонстрували значну полярність думок серед членів Організації. У результаті було прийнято рішення розпочати під час 63-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН міжурядові переговори щодо реформи Ради. 19 лютого 2009 р. у Нью-Йорку в форматі неофіційного пленарного засідання Генеральної Асамблеї ООН відбулося відкриття міжурядових переговорів щодо реформи Ради Безпеки ООН, а також з березня по грудень 2009 р. у рамках Генеральної Асамблеї ООН відбулося 4 переговорні раунди, під час яких обговорювалися ключові питання реформи Ради Безпеки: категорії членського складу, право вето, регіональна представленість, кількісний склад Ради та її робочі методи, відносини між Радою Безпеки та Генеральною Асамблеєю. Доводиться констатувати, що після багатьох раундів переговорів так і не вдалося дійти конкретних висновків і знайти оптимальну ефективну модель реформи. За підсумками міжурядових переговорів Генеральна Асамблея приймала рішення на кожній сесії (рішення 63/565 В, 64/568, 65/554, 66/566, 67/561, 68/557, 69/560, 70/559, 71 72/557, 73/554, 74/569, 75/569, 76/572 та 77/559). Жодна зі запропонованих моделей реформи так і не отримала належної підтримки.

Потрібно зазначити, більшість країн-членів ООН підтримують реформу Ради Безпеки, а їх розбіжності здебільшого стосуються питань відносно шляхів та методів її здійснення. Деякі країни висловлюються за розширення членського складу РБ ООН від 20 до 23 членів, інші країни пропонують, щоб до складу Ради входили до 24 – 26 і навіть до 27 членів (Доповідь Робочої групи, 2004). Деякі країни-члени дотримуються думки, що склад Ради слід збільшити як у категорії непостійних, так і у категорії постійних членів. Інші виступають за збільшення чисельного складу лише за рахунок непостійних членів. До прикладу, ідею створення нових постійних місць у РБ ООН підтримують Німеччина, Японія, Індія та Бразилія. Противниками створення нових постійних місць у Раді Безпеки ООН є Аргентина, Канада, Колумбія, Коста-Ріка, Італія, Мальта, Мексика, Пакистан, Республіка Корея, Сан-Марино, Іспанія, Туреччина. Зауважимо, від початку старту напрацювання шляхів реформи Ради Безпеки Робочою групою серед країн-членів ООН утворилися різні групи й коаліції, які почали активно лобіювати свої моделі реформи.

Отже, найгостріше питання про розширення Р5 постало у 2005 р., коли «група чотирьох» (G4) – Німеччина, Японія, Індія та Бразилія – підняли питання включення себе до статусу постійних членів Ради Безпеки. «Група чотирьох» представила свій проєкт реформи РБ ООН, згідно з яким кількість її постійних членів має збільшитись на шість, а непостійних – на чотири. При цьому Азія отримає 2 постійних та 1 непостійне місце; Африка 2 постійних та 1 непостійне місце; Західна Європа 1 постійне та 1 непостійне місце; Латинська Америка 1 постійне та 1 непостійне місце. G4 висловила готовність порушити питання про право вето через 15 років після завершення розширення РБ ООН. Зауважимо, Генеральний секретар ООН К. Аннан навіть вніс пропозицію надати постійне членство в Раді Безпеки G4 і одній із країн Африки. Натомість Італія та Іспанія теж претендували на нові постійні місця. Саме відсутність одностайності з цього питання викликали в Європі великі розбіжності, що заблокувало прийняття відповідного рішення (Report of the Secretary-General, 2005).

Противники створення нових постійних місць у Раді Безпеки Іспанія, Італія, Канада, Пакистан та ін. у рамках руху «Єдність на користь консенсусу» (Uniting for Consensus) запропонували розширити чисельний склад РБ ООН до 25 членів, збільшивши кількість непостійних членів на десять країн. Двадцять непостійних членів Ради Безпеки обиратимуться у відповідно до наступної схеми: 6 місць – від держав Африки; 5 – від держав Азії; 4 – від держав Латинської Америки та Карибського басейну; 2 – від держав Східної Європи; 3 – від держав Західної Європи та інших країн. Відповідно до цього

проекту, термін непостійного членства у розширеній РБ ООН має становити два або три роки. Кожна з п'яти зазначених географічних груп прийматиме рішення щодо домовленості серед країн свого регіону про переобрання чи ротацію своїх членів на відведених цій групі місцях. Критерії та способи переобрання також будуть визначені шляхом консультацій. Цей підхід, як вважають ініціатори, мав забезпечити справедливе субрегіональне представництво та дозволити покращити методи роботи Ради Безпеки.

Особливою є позиція Канади, яка виступає не лише за скорочення числа нинішніх постійних членів, а й за їхнє заміщення регіональними організаціями.

Потрібно звернути увагу на ще одну модель реформування Ради Безпеки, яку запропонували країни Африки. Проект резолюції був представлений Ганою, Нігерією, Сенегалом та Південною Африкою, так званий Езулвінійський консенсус (The Ezulwini Consensus). Представники африканських країн заявили, що «беручи до уваги беззаперечний факт, який полягає в тому, що у 1945 р., коли створювалася Організація Об'єднаних Націй, більшість африканських країн не було представлено, і в результаті цього Африка і досі залишається єдиним континентом, який не має постійного місця у Раді, яка є головним органом ООН з питань міжнародного миру та безпеки». Отже, у цій резолюції пропонували: розширити членський склад РБ ООН як у категорії постійних, так і непостійних членів, та покращити його методи роботи; надати новим постійним членам такі ж прерогативи та привілеї, а також нинішнім постійним членам, включаючи право вето; надати Африці 2 постійних та 2 непостійних місця в РБ ООН; збільшити членський склад Радбезу з 15 до 26 шляхом створення 11 додаткових місць, які мають розподілятися наступним чином: 2 постійні місця та 2 непостійні місця для африканських держав; 2 постійних та 1 непостійне місце для азійських держав; 1 непостійне місце для східноєвропейських держав; 1 постійне та 1 непостійне місце для держав Латинської Америки та Карибського басейну; 1 постійне місце для західноєвропейських та інших держав (The common african position on the proposed reform of the united nations, 2005).

Спірним пунктом резолюції групи Езулвінійського консенсусу є пропозиція про надання новим постійним членам рівних прав із нинішніми постійними членами, зокрема, права вето. Йдеться про негайне отримання новими постійними членами цього права. Зазначимо, проект реформи Ради Безпеки, запропонований африканськими країнами, є малоімовірним, оскільки вони потребують неможливого, як зауважують аналітики, і ми з цим погоджуємося. Жодна з цих країн у найближчій перспективі не зможе навіть наблизитися за рівнем економічного розвитку та політичного впливу до нинішніх постійних членів. Існує, звичайно, приклад ПАР. Однак основи економічного підйому Південної Африки були закладені ще в часи режиму апартеїду, за президента Х. Фервурда. Інші ж африканські країни є економічно слабозвиненими. Їх економіки, як правило, знаходяться в сильній залежності від світової ринкової кон'юнктури. У більшості африканських країн величезний зовнішній і внутрішній борг, у багатьох з них сьогодні встановилися не цілком легітимні, недемократичні, часом навіть диктаторські режими. Всі ці фактори створюють можливість економічного та політичного тиску на їх рішення як членів РБ ООН. Тобто існуватиме ризик, що при прийнятті рішень ці країни керуватимуться не довгостроковими інтересами світової спільноти та африканського континенту зокрема, а інтересами конкретних урядів або певних фінансових груп.

Потрібно зазначити, якщо під час холодної війни паралізуючий ефект на діяльність РБ ООН мали лінії поділу між західним та східним політичними блоками, то з розпадом радянського блоку на перший план вийшли протиріччя між багатими та бідними країнами.

Отже, моделей і підходів до реформи Ради Безпеки ООН різними групами за 30 років дебатів та обговорень на полях ООН було висунуто багато. І якщо ми підсумуємо

аргументи, які висуваються на користь реформи розширення і нової сталості, то вони загалом полягають у такому: розширення складу Ради більшою мірою буде відображати сучасні геополітичні реалії світу; більш представницька Рада; Рада, що включає інклюзивне та спільне прийняття рішень; Рада, до складу якої входять регіональні держави, буде дієздатнішою. З аргументами ми не можемо цілком погодитися, оскільки недостатньо доказів, що приєднання нових постійних і не постійних членів до Ради Безпеки автоматично підвищить її дієвість і легітимність.

На чергових дебатах щодо реформи Ради Безпеки (2014 р.) представник Індії заявив, що розширення РБ ООН вирішить проблему «дефіциту демократії, що перешкоджає ефективному багатосторонньому підходу, який ґрунтується на демократично розвиненому глобальному консенсусі». Ідея демократизації миттєво привертає увагу, але постає запитання – чи є приєднання більшої кількості постійних членів до Ради Безпеки актом демократизації, оскільки, розширення включає складні питання. Регіональне представництво має бути збалансоване з пошуком відповідних кандидатів. До прикладу, з країн, які претендують на постійне членство, у рейтингу демократії Freedom House лише п'ять із них зазначені як повністю вільні (Бразилія, Південна Африка, Японія, Польща та Німеччина) (Freedom House, 2022). Але, якщо подивитися на Індекс свободи людини Інституту САТО, то Бразилія і Південна Африка займають лише трохи вище медіанного рівня (САТО, 2022). Розширення Ради Безпеки з приєднанням країн із більш слабкими показниками у сфері демократії чи прав людини ризикує посилити проблеми, які вже спостерігаються у відносинах із Китаєм та РФ. Також необхідно враховувати внутрішні регіональні фактори. Деякі країни можуть бути невдоволені, якщо їхній регіональний суперник набуде членства, а вони ні. Тому критерії мають бути чіткими та прозорими, щоб виправдати вибір одних держав перед іншими.

Також реформа Ради Безпеки ООН є складною, враховуючи процедурні моменти, які були закладені в Статут ООН при утворенні цього інституту. Тобто будь-які зусилля щодо реформування РБ ООН, відповідно до положень Статуту ООН, мають отримати підтримку з боку 5 її постійних членів (США, Китай, РФ, Великобританія, Франція), що створює свої додаткові проблеми. До прикладу, Індія сьогодні є країною з найбільшими претензіями на постійне членство, але між Китаєм та Індією продовжується конфлікт відносно прикордонних територій. РФ підтримує приєднання незахідних членів, проте заперечує проти приєднання Японії й Німеччини, враховуючи їхню участь у санкціях і союз із США. Зі свого боку, Великобританія, Франція та США, швидше за все, не підтримають членство країн із слабкими правами людини або демократією.

Відносно інституту права вето, зазначимо, що здатність Р5 блокувати будь-яку пропозицію в РБ ООН створює постійний «глухий кут». Проте реформувати інститут права вето за умов нинішнього Статуту ООН неможливо. Одним із варіантів могло би стати надання Генеральній Асамблеї можливості долати вето. Однак, як мінімум, Китай та РФ, а можливо, і всі країни Р5 накладуть вето на таку міру.

Зауважимо, кожна адміністрація США, починаючи з адміністрації Б. Клінтона (1993–2001 рр.), підтримувала розширення складу Ради Безпеки, але їх пропозиції щодо реформи ніколи не передбачали права вето. Навіть адміністрація Дж. Байдена (президент США, 2021 – по н.ч.) не наполягає на структурній реформі права вето, а пропонує використовувати його лише у надзвичайних ситуація. Однак якщо й припустити, що Р5 погодяться на таку норму, це ймовірно не застосовуватиметься до російського вторгнення в Україну, оскільки РФ заявить, що вона реагує на надзвичайну безпекову ситуацію.

Виступаючи перед ООН 21 вересня 2022 р., Дж. Байден наголосив на необхідності реформування РБ ООН як шляхом додавання нових постійних членів, так і шляхом

просування нових норм, що стосуються права вето (Remarks by President Biden Before the 77th Session of the United Nations General Assembly, 2022). Це не є новою подією у зовнішній політиці США, але пропозиція необхідності регіональної (географічної) різноманітності в постійному членстві Ради Безпеки є дещо новим. Серед запропонованих можливих варіантів серед представників країн-членів від Східної Європи була запропонована Україна. Раніше пропозиції США стосувалися країн, які повинні відповідати певним критеріям: економічний потенціал країни, чисельність населення, військову міць, здатність робити внесок контингентами в операції з підтримання миру, рівень практичної участі в миротворчості, відданість демократії та правам людини, розмір фінансових внесків у систему ООН, активність у контртерористичній діяльності, а також нерозповсюдження ядерної зброї. На думку США (раніше) географічний фактор є другорядним. Тому нинішня позиція США відносно реформи відрізняється новими пропозиціями. Разом з тим, значного інституційного ослаблення права вето, швидше за все, не станеться. Адже, жодна країна Р5 добровільно не відмовиться від права вето або не допустить, щоб вето було ослаблене необов'язковою нормою.

Отже, як ми можемо обґрунтовано зробити висновок, питання реформи Ради Безпеки ООН, є дуже складним, особливо болючим для нинішніх її постійних членів. Очевидно, що реформа РБ ООН «застрягла» у Р5, яка не може дійти консенсусу, як саме слід допустити до прийняття рішень більше країн, не втративши своїх повноважень і привілеїв. Хоча реформа Ради Безпеки не обмежується лише розширенням її складу або дискусією щодо застосування та можливого обмеження права вето. І вже давно тривають дискусії щодо активізації діяльності Військово-Штабного Комітету та створення збройних сил ООН під його керівництвом, як ефективного засобу, що стримує зростання тероризму та злочинності, а також поширення конфліктів міжрелігійного та міжетнічного походження. Крім того, розглядається можливість запровадження певних заходів, що гарантують демократичність процесу прийняття рішень у РБ ООН, таких як: запрошення конфліктуючих сторін для участі у засіданнях; проведення відкритих засідань до ухвалення принципово важливих резолюцій та інших заходів. Та всі спроби проведення реформи залишаються на рівні діяльності низки робочих груп, створених у рамках ООН.

Висновки. Значні реформи вимагатимуть як повного перегляду Статуту ООН, так і справжньої політичної волі та згоди з боку тих могутніх країн-членів, які отримують величезну вигоду від існуючого стану речей у міжнародній політиці. Реформа Ради Безпеки ООН, проведена 1963 р. під тиском Руху неприєднання тоді коштувала Р5 дуже мало. Вони погодилися збільшити кількість непостійних членів Ради Безпеки з 11 до 15, але не поступилися більше жодним своїм правом.

Отже, проведені дослідження ґрунтуються на аналізі документів Робочої групи відкритого складу для розгляду всіх аспектів питання щодо розширення членського складу Ради Безпеки та інших питань, що стосуються Ради Безпеки, міждержавних переговорів, дебатів щодо реформи Ради Безпеки, доповідей Генеральних Секретарів ООН по реформі Ради Безпеки (Бутрос Бутрос-Галі, 1992-1996 рр. (Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council, 1992); Кофі Аннан, 1997–2006 рр. (Report of the Secretary-General, 2005) та нормативних актів, а також, запропонованих шляхів та моделей. Враховуючи нинішню геополітичну ситуацію, яка склалася внаслідок порушення постійним членом Ради Безпеки ООН РФ положень Статуту ООН і всіх можливих норм міжнародного права, що запустило ланцюжкову реакцію порушення архітектури світової безпеки, перспективи реформи РБ ООН на сьогодні є примарними. Адже питання міжнародним політикумом сьогодні вже ставляться по-іншому – чи потрібна взагалі реформа Ради Безпеки, враховуючи той факт,

що до самої ООН є багато запитань і закликів – від реформування до повної трансформації або навіть заміни на інший міжнародний інститут. Нинішня система ООН за 80 років існування, високого рівня бюрократизованості, несвоєчасності попередження та реакції на загрози, в тому вигляді в якому вона була задумана та утворена за наслідками Другої світової війни, себе вичерпала.

ООН та її інститути потребують докорінної реформи та радикального перегляду Статуту і перетворення на успішно функціонуючий політичний інструмент вирішення світових проблем, визнаного гаранта глобальної та регіональної стабільності. Якщо цього не буде зроблено в короткі терміни, то можна буде констатувати, що ключова інституція світу перетворилася на геополітичне минуле. Тому дуже важливе подальше проведення наукових досліджень та напрацювання нових концептуальних моделей, які змогли би дати відповідь на таке важливе питання, як формування нової глобальної ефективної системи, яка забезпечить світову безпеку рівновагу між світовими акторами та буде відповідати викликам і загрозам нового світового порядку.

Використані джерела:

1. Генеральна Асамблея ООН. (1996). Доповідь Робочої групи відкритого складу з питання про справедливе представництво у Раді Безпеки ООН та розширення його членського складу та інших питань, пов'язаних з Радою Безпеки ООН. 105A/49/47.
2. Генеральна Асамблея ООН. (2004). Доповідь Робочої групи відкритого складу з питання про справедливе представництво у Раді Безпеки ООН та розширення його членського складу та інших питань, пов'язаних з Радою Безпеки ООН. Додаток №47 (A/58/47).
3. UN General Assembly. (1997, March 20). Robochyi dokument A/AC.247/1997/CRP.1.
4. UN General Assembly resolution № 1991 (XVIII). (1963). <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/18>.
5. UN General Assembly resolution № A/Res/48/26. (1993). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/711/10/IMG/NR071110.pdf?OpenElement>.
6. UN General Assembly resolution № A/RES/53/30. (1998). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/776/53/PDF/N9877653.pdf?OpenElement>.
7. CATO Institute. (2022). Human freedom index. <https://www.cato.org/human-freedom-index/2022>.
8. Dayal A., Dunton. C. (2023). The U.N. Security Council Was Designed for Deadlock — Can it Change? <https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-Designed-for-Deadlock-Can-it-Change>.
9. Freedom House. (2022). The Global Expansion of Authoritarian Rule. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2022/global-expansion-authoritarian-rule>.
10. Report of the Secretary-General. (2005). In larger freedom: towards development, security and human rights for all. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf>
11. Remarks by President Biden Before the 77th Session of the United Nations General Assembly. (2022). <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/09/21/remarks-by-president-biden-before-the-77th-session-of-the-united-nations-general-assembly/>
12. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council. (1992). <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>
13. The common african position on the proposed reform of the united nations: «The ezulwini consensus». (2005). <https://old.centerforunreform.org/sites/default/files/Ezulwini%20Consensus.pdf>
14. United Nations Charter. (1945). <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.

References:

1. Heneralna Asambleia OON. (1996). [UN General Assembly]. Dopovid Robochoi hrupy vidkrytoho skladu z pytannia pro spravedyve predstavnytstvo u Radi Bezpeky OON ta rozshyrennia yoho chlenskoho skladu ta inshykh pytan, poviazanykh z Radoiu Bezpeky OON. 105A/49/47. [Report of the

- open-ended working group on the issue of fair representation in the UN Security Council and the expansion of its composition and other issues related to the UN Security Council. 105A/49/47]. [in English].
2. Heneralna Asambleia OON. (2004). [UN General Assembly]. Dopovid Robochoi hrupy vidkrytoho skladu z pytan'nia pro spravedyve predstavnytstvo u Radi Bezpeky OON ta rozshyrennia yoho chlenskoho skladu ta inshykh pytan, poviazanykh z Radoiu Bezpeky OON. Dodatok № 47 (A/58/47). [Report of the open-ended working group on the issue of fair representation in the UN Security Council and the expansion of its composition and other issues related to the UN Security Council. Appendix No. 47 (A/58/47)]. [in English].
 3. UN General Assembly. (1997, March 20). Robochyi dokument A/AC.247/1997/CRP.1.
 4. UN General Assembly resolution № 1991 (XVIII). (1963). <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/18>
 5. UN General Assembly resolution № A/Res/48/26. (1993). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR071110/IMG/NR071110.pdf?OpenElement>
 6. UN General Assembly resolution № A/RES/53/30. (1998). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/776/53/PDF/N9877653.pdf?OpenElement>
 7. CATO Institute. (2022). Human freedom index. <https://www.cato.org/human-freedom-index/2022>.
 8. Dayal A., Dunton. C. (2023). The U.N. Security Council Was Designed for Deadlock — Can it Change? <https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-> Freedom House. (2022). The Global Expansion of Authoritarian Rule. [https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-](https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-designed-deadlock-can-it-change)
 9. Freedom House. (2022). The Global Expansion of Authoritarian Rule. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2022/global-expansion-authoritarian-rule>.
 10. Report of the Secretary-General. (2005). In larger freedom: towards development, security and human rights for all. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf>.
 11. Remarks by President Biden Before the 77th Session of the United Nations General Assembly. (2022). <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/09/21/remarks-by-president-biden-before-the-77th-session-of-the-united-nations-general-assembly/>.
 12. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council. (1992). <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>.
 13. The common african position on the proposed reform of the united nations: «The ezulwini consensus». (2005). <https://old.centerforunreform.org/sites/default/files/Ezulwini%20Consensus.pdf>. [in English].
 14. United Nations Charter. (1945). <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.

Oleksii Buriachenko,

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,

Professor of the Department of International Relations and Regional Studies,

National Aviation University

Reform of the UN Security Council: Chronology and Perspectives

The article is dedicated to highlighting the issue of reforming the UN Security Council and seeking new effective instruments for security stability, which has gained renewed relevance given the onset of a period of profound geopolitical turbulence.

The research and analysis of provisions, analytical reports, documents (the Open-ended Working Group for the consideration of all aspects related to the expansion of the membership of the Security Council and other matters concerning the Security Council; intergovernmental negotiations; debates on Security Council reform; programs of the UN Secretaries-General on Security Council reform (Boutros Boutros-Ghali; Kofi Annan), proposed paths and models by UN member countries), as well as international agreements, legislative acts, taking into account the current geopolitical situation resulting from the violation of the UN Charter by a permanent member of the UN Security Council, the Russian Federation, and all possible norms of international law, which triggered a chain reaction of disrupting the architecture of world security, allowed the author to conclude that the prospects for the reform of the UN Security Council today are rather elusive.

The author also notes that it is crucial to conduct scientific research and develop new conceptual models that could address such an important issue as the formation of a new global effective system ensuring global security balance among world actors and responding to the challenges and threats of the new world order.

Keywords: Security Council, UN, UN Security Council reform, RF, architecture of world security, permanent members, international security, veto power.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.05>

УДК 327(569.4)

Антоніна Шуляк,

*доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
ORCID: 0000-0002-5234-0758; email: antonina.mytko@vnu.edu.ua,*

Наталія Савчук,

*аспірантка спеціальності 291 міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії,
факультету міжнародних відносин,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
ORCID: 0000-0002-2583-9481; email: palokha.nataliia@vnu.edu.ua*

«ТВЕРДА СИЛА» ІЗРАЇЛЮ ЯК ВЕКТОР ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізована глобальна політична обстановка, де РФ прагне відновити своє привілейоване становище та підірвати американське лідерство, використовуючи повномасштабні вторгнення в різні країни, зокрема й Україну. Зазначено, що війна в Україні відкрила можливості для інших країн покращити свій імідж через публічну дипломатію та застосування різних форм сили. Відзначено недостатню та неадекватну міжнародну реакцію на російську агресію, зокрема західних держав. У контексті цього підкреслено, що Ізраїль визначає свою позицію підтримки України, але має свої обмеження: країна активно сприяє Україні гуманітарною та медичною допомогою, проте голосування за резолюції ООН свідчить про баланс між моральними відчуттями та національними інтересами. У порівняльному аналізі «твердої сили» держав автори підкреслюють відносно обмежені воєнні ресурси РФ та характеризують Ізраїль як стабільну та потужну країну в регіоні. Зазначається, що загроза для Ізраїлю викликана екзистенційним страхом через територіальне та історичне невизнання. Підкреслено, що відбулася зміна позиції Ізраїлю щодо РФ через геополітичні зміни, де країна визнає важливість балансу між історією та сучасними реаліями, водночас, усвідомлюючи можливі наслідки гніву РФ, Ізраїль утримується від прямої підтримки України та обмежує постачання зброї, що викликає критику за моральний вибір у світлі російської агресії.

***Ключові слова:** Ізраїль, Україна, РФ, безпека, «тверда сила», вторгнення, зброя, допомога, двосторонні відносини, зовнішня політика, національні інтереси, російсько-українська війна.*

Вступ. «Тверда сила» держави – це здатність і готовність використовувати військову потужність для досягнення своїх цілей або захисту національних інтересів. Вона охоплює військові сили, арсенали зброї, обладнання та інші ресурси, необхідні для проведення операцій в області оборони або на випадок конфлікту. Значною мірою можна говорити про те, що використання «твердої сили» є по суті силовим потенціалом держави – можливістю актора впливати на поведінку іншої держави в бажаному для себе напрямі та встановлювати різні форми залежності. «Тверда сила» визначається різними факторами, такими як чисельність військ, технічні можливості, військова доктрина, стратегії оборони та агресії, а також рівень військової підготовки та дисципліни. Цей аспект національної міцності держави може впливати на її міжнародну позицію, дипломатичні відносини та загальний статус на світовій арені. Здатність до використання «твердої сили» може бути

інструментом стримування агресії, але також створює потенційний ризик виникнення конфліктів та загроз безпеці. Держави розглядають «тверду силу» як важливий елемент національної безпеки, і розробляють військові стратегії та політику оборони для забезпечення своїх безпеки та інтересів в міжнародній системі.

Досвід Ізраїлю у цій сфері унікальний і специфічний: країна використовує вектор іміджу, який підпорядкований автаркції – політико-економічній концепції, що вказує на самодостатність держави або суспільства, яке може задовольняти свої потреби без значного залучення зовнішніх ресурсів чи підтримки. У контексті країни автаркція може вказувати на те, що Ізраїль має внутрішні ресурси, які дозволяють їй вести самостійну економіку, зовнішню політику, будувати двосторонні відносини й ін. Автаркічна політика втілена через розвиток власних виробництв, аграрну самодостатність, енергетичну незалежність й інші сфери, абсолютно автономну зовнішню політику, яка покликана зберегти державу, її цінності та єврейський народ. Україна сьогодні опинилася у ситуації, коли варто вивчати та досліджувати досвід Ізраїлю – функціонування держави під час збройної агресії та в подальшому постійної загрози збройного конфлікту з небезпечним і непередбачуваним сусідом. Тому тематику використання «твердої сили» Ізраїлем як вектор захисту національних інтересів вважаємо актуальною та цікавою для вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи складові силового потенціалу держави, слід відзначити, що це є однією з найдосліджених категорій у теорії міжнародних відносин, особливо в контексті проблем війни і миру. Різні політичні течії розглядають силу держави через різноманітний набір якостей і характеристик. Наприклад, реалісти визначають силу за тріадою – військовою потужністю, економічними ресурсами та ідеологічним потенціалом, тоді як ідеалісти акцентують увагу лише на військовому потенціалі. З урахуванням стрімкого розвитку технологій, науки, геополітичних змін у світі та коливань у системі міжнародних відносин, підходи до визначення силового потенціалу держави зазнали змін. Активно оновлюються його елементи, а також механізми його реалізації. Це знайшло відображення у 70–80 рр. XIX ст. у структурному реалізмі або неореалізмі, в основі якого традиційні реалістичні погляди на національний інтерес, боротьбу за владу і силу держави, яку вони розглядали крізь призму трьох чинників – військова могутність, економічні можливості та рівень технологічних досягнень (Цюрупа, 2007).

В умовах процесів глобалізації, демократизації новий підхід до концепції сили запропонували неолібералісти – Дж. Най, Р. Кохейн, Х. Алкер, Дж. Розенау, М. Ніколсон, Ч. Ліпсон, С. Стрендж, А. Хіршман й інші (Нікулішин, 2013). У своїх теоріях поняття «сила» вони пов'язують із формуванням взаємозалежності між учасниками міжнародних відносин. За переконаннями Дж. Ная, «м'яка сила» базується на трьох компонентах – культурі, політичних цінностях і зовнішній політиці. Це одна з форм зовнішньої стратегії країни, а також комплексний механізм впливу через систему «привабливих преференцій». Тож, згідно концепції Дж. Ная, сила держави поділяється на «м'яку» та «тверду» (Нуе, 2004). Ресурсний арсенал «твердої» сили складає військовий та економічний потенціал. «М'яка сила» має значно більше ресурсне забезпечення – культурна, іміджева та публічна дипломатія. Ефективність застосування цього ресурсного арсеналу кожною країною залежить від ефективного поєднання інструментарію з цих двох блоків та їх синергії, тобто йдеться про стратегію «розумної сили».

Неодноразово вченими здійснювалися спроби дати математичну оцінку силового потенціалу актора. Загальна версія формули така: $СД=В+Пв+Пз+Ев+Ез+SP+Ів+Із$ (де: СД – сила держави у міжнародних відносинах; В – військова сила держави; Пв – внутрішня політична сила держави; Пз – зовнішня політична сила держави; Ев – внутрішня

економічна сила держави; Ez – зовнішня економічна сила держави; SP – показник SoftPower; Iv – внутрішня інформаційна сила держави; Iz – зовнішня інформаційна сила держави). А. Органські та Я. Куглер пропонували формулу вимірювання державної сили через множення показника ВВП країни на її політичний потенціал (Роговик, 2015).

У позиціях ідеологів неомарксизму (І. Валлерстайн, А. Франк, Ф. Кордозо) сила є комплексним поняттям, що охоплює економічну, політичну, соціальну складові. Проте основна роль все ж відводиться економіці (Нікулішин, 2013). К. Кнорр, звертаючи увагу на довгострокові показники могутності, теж вважає економічний розвиток найадекватнішим відображенням сили держави. Незважаючи на великі кількості трактувань та складників силового потенціалу держави нині єдиного бачення дослідників не існує. І обумовлено це тим, що актор, володіючи певними ресурсами, не завжди здатен ефективно їх використовувати. Досить влучно про це висловився Р. Кеогейн: «Наша помилка полягає у тому, що ми відмовляємось зрозуміти той факт, що найсильніші держави, які коли-небудь існували на планеті, можуть бути вразливими перед малими терористичними групами згідно з моделями асиметричної взаємозалежності» (Keohane, 2002). Військова агресія РФ на Сході України, анексія Криму, війна у Сирії досить яскраво продемонстрували дію принципу асиметричності не лише у співвідношенні військового потенціалу, але й інформаційного.

Представники різних наукових шкіл та концепцій у всьому світі досліджують сучасні аспекти формування іміджу держав на міжнародній арені шляхом «м'якої» та «твердої» сил. Це область, яку вивчають політологія, теорія соціальних технологій, політична культура та теорія комунікації як ключові чинники внутрішньої та зовнішньої політики. Праці зарубіжних дослідників (таких як Е. Бернайз, С. Блек, Г. Брум, Ф. Буарі, Р. Джервіс, Н. Еліас, С. Катліп, М. Маклюєн, Д. Най, А. Сентер) розглядають та аналізують теорії, методи та методологію іміджування. В Україні дослідження впливу зовнішньополітичних технологій на формування іміджу держави в міжнародному просторі можна поділити на теоретико-методологічні (В. Королько, Г. Почепцов, Є. Тихомирова, І. Терещук) та прикладні (Т. Лебедева, Є. Пашенцев). Науковці (такі як В. Антемюк, Л. Губерський, Б. Дем'яненко, В. Кармазін, В. Корнієнко, Г. Лавриненко, О. Онопрієнко, Є. Тихомирова, Ю. Чала та інші) досліджують формування різних типів іміджу та їх оптимальність. Важливим аспектом в їх дослідженнях є розгляд динаміки феномену іміджу (Глосарій... 2019).

Мета і завдання статті – проаналізувати та схарактеризувати «тверду силу» Ізраїлю як вектор захисту національних інтересів крізь призму російсько-української війни.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано кілька методів та джерел інформації: аналіз офіційних заяв і документів уряду Ізраїлю (такі як білі книги, стратегічні доктрини та звіти з оборони); контент-аналіз мас-медіа та інтернет-ресурсів, новин, аналітичних статей та інших інформаційних ресурсів з публічною доступною інформацією про оборону та військові зусилля Ізраїлю; звіти та аналізи, розроблені міжнародними організаціями, такими як Міжнародний інститут стратегічних досліджень (IISS); академічні дослідження вчених та експертів, які спеціалізуються на вивченні військових питань та оборонної політики, що надали глибокий аналіз та оцінку військових можливостей Ізраїлю; аналіз участі у міжнародних військових вправах або проведення власних військових демонстрацій також слугує джерелом інформації.

Результати та дискусії. 2014 р. почалася війна РФ проти України. Попри трагічність наслідків війни для самої України, для інших держав вона стала можливістю покращити власний імідж, використовуючи інструменти публічної дипломатії. Протягом останніх років РФ прагне відновити своє привілейоване становище у світі. Свою

діяльність вона спрямовує на підрив американського лідерства. Повномасштабне вторгнення РФ до України 24 лютого 2022 р., так само, як і вторгнення в Грузію в 2008 р., Сирію в 2015 р. й інші держави умотивовано не лише бажанням привласнити території, але є спробою Москви похитнути існуючий міжнародний порядок. Попри глобальні наслідки війни в Україні, міжнародна реакція на російську агресію, особливо з боку західних держав, є недостатньою та певною мірою неадекватною. Ізраїль, який позиціонує себе як єдину демократичну державу регіону, також не виправдав очікувань української сторони. При цьому очевидним є те, що Ізраїль виступає на боці України: ізраїльтяни виходили на мітинги на підтримку держави, надавали приватну допомогу, навіть вступали до бойових лав. Ізраїльський уряд також допомагає українцям, зокрема, ділиться розвідувальними даними, надає гуманітарну допомогу (системи очищення води, аварійні комплекти для водопостачання, зимові намети, ковдри, спальні мішки, пуховики, медикаменти), приймає українських біженців, побудував польовий госпіталь (Гуманітарна допомога...). Цей шпиталь працює на базі медичного центру «Шіба», лікарняної каси «Клаліт», медичного персоналу низки лікарень Ізраїлю та забезпечує роботу відділення госпіталізації для дітей та дорослих, пологового відділення та клініки першої допомоги, у тому числі з використанням передових технологій дистанційної медицини (Ізраїль відкриває...).

Окрім цього Єрусалим проголосував за резолюції Генеральної Асамблеї ООН, які засуджують вторгнення РФ до України. Голосування Ізраїлю на Генеральній Асамблеї відповідає чіткій і послідовній позиції, викладеній ізраїльським урядом та міністром закордонних справ Яїром Лапідом. Ізраїль засуджує напад РФ на Україну, який порушує існуючий міжнародний порядок, та підтримує територіальну цілісність і суверенітет України (Ізраїль підтримав...).

Регіональні події останнього десятиліття змусили Ізраїль розрізнити моральні відчуття стосовно вторгнення РФ до України та життєво важливі національні інтереси. Історично так склалося, що Москва виступала одним із найлютіших ворогів Ізраїлю, проте після розпаду Радянського Союзу, вона прагне більш «теплих» відносин із Єрусалимом. Ізраїльські політики не ставили за мету заволодіти прихильністю РФ, і дружельюбності В. Путіна було недостатньо, аби вивести Ізраїль із проамериканського чи прозахідного табору. Ситуація дещо змінилася, коли РФ знов стала одним з великих гравців у регіоні, вторгнувшись до Сирії в 2015 р. та фактично ставши новим сусідом Ізраїлю (Daoud, 2022).

Фактично, РФ – країна, що вже має обмежені воєнні ресурси, слабку армію з перевагою лише в чисельності. Ізраїль, навпаки, має економічну життєздатність, сильні та технологічно розвинені збройні сили, внутрішню згуртованість, що робить його, імовірно, найстабільнішою та найпотужнішою країною в регіоні. Проте занепокоєння Ізраїлю стосовно близькості російської присутності виникає не так зі співвідношення сил, як із екзистенційного страху, з яким єврейська держава живе з моменту свого заснування. Ізраїль – територіально маленька країна, саме існування якої тривалий час не визнавалося. Нестабільність, яка вразила Близький Схід за останнє десятиліття, лише посилила побоювання Ізраїлю, причому найбільшу тривогу викликають два чинники: прискорення іранської експансії та скорочення американської. Ісламська Республіка Іран та її довірені особи прагнуть розвинути здатність діяти за ізраїльськими кордонами, зокрема сіяти хаос на Західному березі та розпалювати етнорелігійне насильство між арабами та євреями. Тим часом Сполучені Штати – традиційний гарант і головний союзник Ізраїлю – скорочують свою глобальну та регіональну присутність, яка історично була головною опорою для безпеки Ізраїлю (Daoud, 2022).

Ці регіональні зрушення змусили ізраїльтян побоюватися ворожечі з РФ. Усвідомлюючи це, Москва використовує поєднання запевнень і погроз, аби Ізраїль набув нейтрального статусу в будь-якому конфлікті, який провокує Росія. Москва переконала Ізраїль, що вона захищатиме його безпекові інтереси в Сирії доти, доки він не перешкоджатиме російським військовим операціям у цій країні. Застосовуючи «механізм деконфліктингу» («deconfliction mechanism»), РФ маніпулювала побоюваннями Ізраїлю, що Москва може використати зенітну систему С-400 для запобігання ізраїльським авіаударам по Хезболлі й Ірану в Сирії. Згідно з домовленістю, Ізраїль може завдати ударів у Сирії, уникаючи ненавмисних зіткнень із російськими військами.

Від початку свого вторгнення в Україну Росія використала «механізм деконфліктингу» для того, щоб утримати Ізраїль від повної підтримки зусиль американців на користь України. У різні моменти війни Росія сигналізувала про свій намір скасувати домовленості та закрити сирійське небо для ізраїльських літаків, якщо Єрусалим завдасть шкоди російським інтересам. У відповідь на обережну підтримку Міністерством закордонних справ Ізраїлю «територіальної цілісності та суверенітету» України 23 лютого Росія негайно викликала ізраїльського посла до Москви та засудила у Раді Безпеки ООН окупацію Ізраїлем Голанських висот (Russia summons...).

Пізніше Москва наполягала на тому, що продовжить координувати свої дії з Ізраїлем у Сирії – навіть після того, як міністр закордонних справ Я. Лапід різко засудив вторгнення РФ до України – але Єрусалим зрозумів підтекст такого послання. Тому Ізраїль утримується від дій, які можуть завдати прямої шкоди інтересам Москви. Це двозначне засудження агресії РФ проти України, відмова від прямої підтримки засуджень РФ Сполученими Штатами Америки та відмова від запровадження власних санкцій проти Москви. Єрусалим раніше також відхилив прохання України про військову допомогу (оборонну та нелетальну), дозволив третім країнам передавати українцям зброю ізраїльського виробництва, він також зберіг свою відмову продати Києву шпигунську апаратуру Pegasus. Більше того, Ізраїль неодноразово відмовлявся продати Києву систему протиракетної оборони «Залізний купол», хоча ця платформа була б надзвичайно корисною для українців у їх боротьбі проти РФ. 26 вересня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський висловив «шок» з приводу того, що Ізраїль не постачає зброю до України. Коментарі В. Зеленського були жорсткішими, ніж висловлювання у березні, коли він дорікнув Ізраїлю за небажання посилати Києву зброю проти російських атак: «Ви знаєте, що в Україні багато людей єврейського походження, і в Ізраїлі багато українців. Як можна мати таке відношення? Я був шокований» (Gencturk, 2022). Наразі ж Ізраїль висловлює свою готовність передати Україні ракети, але це можливо у випадку, якщо Іран постачатиме свої ракети в Росію (Ravid, 2022).

Ізраїль піддається засудженню за те, що він не наважується зробити правильний, з моральної точки зору, вибір і повністю підтримати Україну. Проте, як вважають ізраїльтяни, мораль і моралізаторство мало що означають, коли агресор діє безкарно, а міжнародне співтовариство лише висловлює глибоку занепокоєність. Тому, якщо РФ вирішить використати свою регіональну військову присутність, цілком зрозуміло, що ніхто з тих, хто намагається допомогти Україні та протистояти російській агресії виключно «занепокоєннями», не зробить більшого для Ізраїлю. Ізраїль, сенс існування й покликання якого полягає у захисті єврейського народу, також побоюється, що гнів В. Путіна призведе до того, що він буде вживати міри у відповідь проти держави та його народу в усіх куточках світу.

Така оцінка реальності, звичайно, коректна та об'єктивна для Ізраїлю, але у довгостроковій перспективі вторгнення РФ до України вплине на безпеку країни. Для

Ізраїлю війна в Україні має віддалений характер, але її наслідки можуть призвести до створення такого міжнародного порядку, якого держава боїться найбільше – де його безпека та навіть існування не є гарантованими. Тим не менше, Ізраїль занепокоєний тим, чи не постраждав його імідж в Україні протягом останніх 8 місяців, тому Міністерство закордонних справ Ізраїлю хоче провести опитування громадської думки в Україні, щоб оцінити ситуацію. Так, делегація МЗС Ізраїлю, яка відвідала Київ у перший тиждень вересня, зустрілася з українською PR-компанією ARENA. Під час зустрічі відбулося обговорення позиціонування Ізраїлю у медіа та його сприйняття серед української громадськості, також відбулася розробка плану дій щодо покращення іміджу держави серед різних цільових аудиторій. Цей план дій передбачає проведення опитування для визначення думки українців про Ізраїль. Також урядовці ізраїльського МЗС повідомили, що вони направлять до Києва нового заступника посла, який займатиметься публічною дипломатією (Ravid, 2022).

Від початку війни в Україні Єврейське агентство перебуває на «передовій», рятує українських євреїв на місцях. Ті особи, які хочуть іммігрувати, можуть отримати допомогу Агентства у пришвидшенні та полегшенні такого процесу (The Jewish Agency...). При цьому, на початку війни Ізраїль фактично скасував безвізовий режим для громадян України та запровадив жорсткі квоти на в'їзд до країни українських біженців. Єврейське агентство Ізраїлю відкрило екстрену гарячу лінію, щоб надати українським євреям поради та інформацію щодо процесу імміграції. Також здійснюються заходи задля забезпечення безпеки тих євреїв, які прагнуть залишитися в Україні. Організація United Jewish Appeal/Keren Hayesod співпрацює з Єврейським агентством та урядом Ізраїлю, щоб надати необхідну підтримку українським євреям, які сподіваються іммігрувати до Ізраїлю під час війни, а також підтримати євреїв, які залишаються в Україні. Вона відкрила фонд «Врятувати життя українських євреїв у тіні війни» (The Jewish Agency...).

Багато й інших єврейських та ізраїльських організацій працюють над поставкою в Україну продуктів харчування, медикаментів, наданням психологічної підтримки, фінансової допомоги. Глобальна освітня мережа World ORT (Організація реабілітації через навчання), яка керується єврейськими цінностями, збирає кошти для забезпечення базових потреб, допомоги при травмах для студентів, викладачів та їх сімей. Вона також підтримує учнів, які прибувають до ORT в Ізраїлі (ORT Ukraine...).

Служба допомоги єврейським іммігрантам займається питаннями облаштування іммігрантів і біженців, працює над підтримкою й інтеграцією українських євреїв та інших переміщених осіб у результаті російського вторгнення, які прибувають до Канади (Information...). Провідна світова єврейська гуманітарна організація JDC Entwine будує волонтерську систему, щоб привести добровольців у відповідність до потреб на місцях у сусідніх з Україною країнах (JDC..). Ізраїльська травматологічна коаліція надає уряду України та особам на місцях, які займаються доглядом за біженцями в Україні та навколо неї, психологічні інструменти та підготовку, орієнтовану на боротьбу з травмами (Israeli Trauma...). Європейська єврейська асоціація (EJA), яка базується в Брюсселі та представляє сотні громад по всьому континенту, розпочала загальноєвропейську кампанію з тимчасового забезпечення житлом, продовольством, одягом сотень єврейських сімей, життя яких було зруйновано під час війни в Україні (Humanitarian Crisis...).

Висновки. Росія активно прагне відновити привілейоване становище у світі та підірвати американське лідерство, використовуючи повномасштабні вторгнення в різні країни, зокрема й Україну. Незважаючи на трагічні наслідки для України, війна відкрила можливості для інших країн покращити свій імідж за допомогою публічної дипломатії, застосування «м'якої» та «твердої» сил. Міжнародна реакція на російську агресію

виявляється недостатньою та неадекватною, зокрема з боку західних держав. Ізраїль активно допомагає Україні, забезпечуючи гуманітарну допомогу та медичну підтримку, проте голосування за резолюції ООН свідчить про баланс між моральними відчуттями та національними інтересами. Ізраїль, хоча в минулому вважався ворогом РФ, змінює свою позицію через геополітичні зміни, визнаючи важливість балансу між історією та сучасними реаліями в регіоні.

При порівнянні «твердої сили» держав, зазначимо, що РФ має переваги лише у чисельності, в той час як Ізраїль, з економічною життєздатністю та розвиненими збройними силами, вважається стабільнішою та потужнішою країною в регіоні. Занепокоєння Ізраїлю стосовно російської присутності викликане не лише співвідношенням сил, але й екзистенційним страхом, який виникає внаслідок територіальної маленькості та історичних невизнань.

Ізраїль, свідомий близькості російської експансії та скорочення американської присутності, відчуває загрозу від прискореної іранської експансії та скорочення військової підтримки від Сполучених Штатів. Ізраїль утримує свою нейтральність у відносинах з Росією, використовуючи «механізм деконфліктингу» для уникнення конфліктів, але це може вплинути на підтримку України та його імідж в регіоні. Боячись можливих наслідків, держава утримується від прямої підтримки України та обмежує постачання зброї, що викликає критику за моральний вибір у світлі російської агресії. З огляду на коректність та об'єктивність оцінки реальності, Ізраїль розуміє, що вторгнення РФ до України може вплинути на його безпеку в довгостроковій перспективі, тому сповідує віддалений характер війни в Україні; проте розуміє, що наслідки можуть сформувані новий міжнародний порядок, який ставить під загрозу його безпеку та існування.

Занепокоєний можливим погіршенням свого іміджу в Україні, Ізраїль планує провести опитування громадської думки для оцінки ситуації та підвищення своєї публічної дипломатії. Міністерство закордонних справ Ізраїлю активно займається покращенням іміджу країни в Україні через зустрічі та співпрацю з українською PR-компанією, а також направляє нового заступника посла для публічної дипломатії. Паралельно з питаннями безпеки та дипломатії, Ізраїль активно допомагає українським євреям через різноманітні організації, забезпечуючи їх продовольством, медичною, психологічною підтримкою, а також сприяючи їхній імміграції до Ізраїлю.

Таким чином, можливо прийти до висновку, що публічна дипломатія Держави Ізраїль у питанні війни РФ проти України є досить обмеженою. Країна використовує не усі доступні інструменти, оскільки усвідомлює, що повноцінна підтримка України може наразити Ізраїль на екзистенційну небезпеку. Усвідомлюючи, які збитки це несе для іміджу, Ізраїль все ж обмежується здебільшого наданням гуманітарної допомоги та вираженням співчуття. Згадані процеси тривають, тож перспективними вважаємо й подальші моніторинги заходів захисту національних інтересів у регіоні.

Використані джерела:

1. Глосарій: навчальний енциклопедичний словник-довідник з питань інформаційної безпеки / за заг. редакцією д. політ. н., проф. А.М.Шуляк., 2019. 580 с.
2. Гуманітарна допомога Ізраїлю Україні. Міністерство закордонних справ. URL: <https://www.gov.il/ru/Departments/news/israel-flies-100-tonhumanitarian-aid-toukraine>
3. Ізраїль відкриває в Україні польовий шпиталь. Міністерство закордонних справ. URL: <https://www.gov.il/ru/Departments/news/israelwill-open-field-hospital-in-ukraine>
4. Ізраїль підтримав резолюцію ГА ООН щодо ситуації в Україні. Міністерство закордонних справ. URL: <https://www.gov.il/ru/Departments/news/israel-votes-infavor-of-unga-resolution>

5. Нікулішин Г. (2013). Поняття «сила» у сучасних теоріях міжнародних відносин. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, 25, 130–134.
6. Роговик О. (2015). Теоретичні аспекти визначення сили держав у міжнародних відносинах. Гілея: науковий вісник, 93, 317–324.
7. Цюрупа М. (2007). Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 36, 47–59.
8. Daoud D. (2022). Israel won't stick out its neck for Ukraine. It's because of Russia. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/israel-wont-stick-out-its-neckfor-ukraine-its-because-of-russia/>
9. Gencturk A. (2022). Ukraine shocked by «Israel's failure to supply arms». Anadolu Agency. URL: <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukrainewar/ukraine-shocked-by-israels-failure-to-supply-arms/2694572>
10. Humanitarian Crisis in Ukraine: Current EU Efforts and the Israeli Experience. European Jewish Association (EJA). 2022. URL: <https://ejassociation.eu/eja/humanitarian-crisis-in-ukraine-current-eu-efforts-andthe-israeli-experience/>
11. Information for Ukrainian nationals. Jewish Immigrant Aid Services. 2022. URL: <https://jiastoronto.org/crisis-response-ukraine/>
12. Israeli Trauma Coalition. Official website. URL: <http://israeltraumacoalition.org/>
13. JDC The Leading Global Jewish Humanitarian Organization. Official website. URL: <https://www.jdc.org/>
14. Keohane R. O. (2002). Power and governance in a partially globalized world. London: Routledge.. 298 p.
15. Nye J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs Group. 191 p.
16. ORT Ukraine Evacuation Mission. World ORT. 2022. URL: <https://ort.org/en/?s=ukraine>
17. Ravid B. Scoop: Some Israeli officials worry war hurt Israel's image in Ukraine. Axios. 2022. URL: <https://www.axios.com/2022/09/21/israel-ukrainepublic-opinion-russia-war>
18. Russia summons Israeli ambassador, said to ask: «Why are you backing Nazis?». The Times of Israel. 2022. URL: <https://www.timesofisrael.com/russiasummons-israeli-envoy-said-to-ask-why-are-you-backing-nazis/>
19. The Jewish Agency and Keren Hayesod's Leadership, along with Minister of Aliyah and Integration, Visit Ukraine and Bordering Countries. The Jewish Agency for Israel. 2022. URL: <https://www.jewishagency.org/jewish-agency-andkeren-hayesod-leadership-visit-ukraine-and-bordering-countries/>
20. The Jewish Agency for Israel. Official website. URL: <https://www.jewishagency.org/>

References:

1. Hlosarii: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z pytan informatsiinoi bezpeky [Glossary: educational encyclopedic dictionary-handbook on information security] / za zah. redaktsiieiu d. polit. n., prof. A.M.Shuliak, 2019. 580 c.
2. Humanitarna dopomoha Izrailiu Ukraini [Israel's humanitarian aid to Ukraine]. Ministerstvo zakordonnykh sprav. URL: <https://www.gov.il/ru/Departments/news/israel-flies-100-tonhumanitarian-aid-toukraine>
3. Izrail vidkryvaie v Ukraini polovyi shpytal [Israel opens a field hospital in Ukraine]. Ministerstvo zakordonnykh sprav. URL: <https://www.gov.il/ru/Departments/news/israelwill-open-field-hospital-in-ukraine>
4. Izrail pidtrymav rezoliutsiiu HA OON shchodo sytuatsii v Ukraini [Israel supported the resolution of the UN General Assembly regarding the situation in Ukraine]. Ministerstvo zakordonnykh sprav. URL: <https://www.gov.il/ru/Departments/news/israel-votes-infavor-of-unga-resolution>
5. Nikulishyn H. (2013). Poniattia «syla» u suchasnykh teoriikh mizhnarodnykh vidnosyn [The concept of "power" in modern theories of international relations]. Ukrainaska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku,25, 130–134.

6. Rohovyk O. (2015). Teoretychni aspekty vyznachennia syly derzhav u mizhnarodnykh vidnosynakh [Theoretical aspects of determining the power of states in international relations]. Hileia: naukovyi visnyk, 93, 317–324.
7. Tsiurupa M. (2007). Poniattia «miakoi syly» derzhavy ta osoblyvosti yii zastosuvannya v suchasni svitovii politytsi [The concept of "soft power" of the state and the peculiarities of its application in modern world politics]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 36, 47–59.
8. Daoud D. (2022). Israel won't stick out its neck for Ukraine. It's because of Russia. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/israel-wont-stick-out-its-neckfor-ukraine-its-because-of-russia/>
9. Gencturk A. (2022). Ukraine shocked by «Israel's failure to supply arms». Anadolu Agency. URL: <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukrainewar/ukraine-shocked-by-israels-failure-to-supply-arms/2694572>
10. Humanitarian Crisis in Ukraine: Current EU Efforts and the Israeli Experience. European Jewish Association (EJA). 2022. URL: <https://ejassociation.eu/eja/humanitarian-crisis-in-ukraine-current-eu-efforts-andthe-israeli-experience/>
11. Information for Ukrainian nationals. Jewish Immigrant Aid Services. 2022. URL: <https://jiastoronto.org/crisis-response-ukraine/>
12. Israeli Trauma Coalition. Official website. URL: <http://israeltraumacoalition.org/>
13. JDC The Leading Global Jewish Humanitarian Organization. Official website. URL: <https://www.jdc.org/>
14. Keohane R. O. (2002). Power and governance in a partially globalized world. London: Routledge.. 298 p.
15. Nye J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs Group.. 191 p.
16. ORT Ukraine Evacuation Mission. World ORT. 2022. URL: <https://ort.org/en/?s=ukraine>
17. Ravid B. Scoop: Some Israeli officials worry war hurt Israel's image in Ukraine. Axios. 2022. URL: <https://www.axios.com/2022/09/21/israel-ukrainepublic-opinion-russia-war>
18. Russia summons Israeli ambassador, said to ask: «Why are you backing Nazis?». The Times of Israel. 2022. URL: <https://www.timesofisrael.com/russiasummons-israeli-envoy-said-to-ask-why-are-you-backing-nazis/>
19. The Jewish Agency and Keren Hayesod's Leadership, along with Minister of Aliyah and Integration, Visit Ukraine and Bordering Countries. The Jewish Agency for Israel. 2022. URL: <https://www.jewishagency.org/jewish-agency-andkeren-hayesod-leadership-visit-ukraine-and-bordering-countries/>
20. The Jewish Agency for Israel. Official website. URL: <https://www.jewishagency.org/>

Antonina Shuliak,

Doctor of Political Science, Professor,

Dean of the Faculty of International Relations, Lesya Ukrainka Volyn National University,

Nataliia Savchuk,

PhD candidate in International Relations,

Public Communications, and Regional Studies,

Faculty of International Relations, Lesya Ukrainka Volyn National University

Israel's Military Power as a Vector of National Interest Defense

Through the Lens of the Russian-Ukrainian War

The article analyzes the global political situation where Russia seeks to restore its privileged position and undermine American leadership by employing full-scale invasions into various countries, including Ukraine. It notes that the war in Ukraine has provided opportunities for other nations to enhance their image through public diplomacy and the application of various forms of force. The insufficient and inadequate international response to Russian aggression, particularly from Western states, is emphasized. In this context, it is highlighted that Israel defines its position in supporting Ukraine but has its limitations. While actively assisting Ukraine with humanitarian and medical aid, Israel's voting in UN resolutions reveals a balance between moral sentiments and national interests. In a comparative analysis of the "hard power" of states, the authors underscore Russia's relatively limited military resources and characterize Israel as a stable and powerful country in the region. The threat to Israel is noted to stem from existential fears due to territorial and

historical non-recognition. The article emphasizes a shift in Israel's stance towards Russia amid geopolitical changes, recognizing the importance of balancing history with contemporary realities. Simultaneously aware of potential repercussions of Russia's anger, Israel refrains from direct support to Ukraine and restricts arms supplies, eliciting criticism for its moral choice in light of Russian aggression.

Keywords: Israel, Ukraine, Russia, security, hard power, invasion, weapons, aid, bilateral relations, foreign policy, national interests, Russian-Ukrainian war.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.06>

УДК 327.8:323.2 (485)

Максим Гончар,

аспірант кафедри філософії, соціології та політології,

Державний торговельно-економічний університет

ORCID: 0000-0002-3080-5665, email: m.honchar@knu.edu.ua

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПОЛІТИЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ: ДОСВІД КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЯ

У статті проаналізовано вплив соціальних мереж на суспільство, зокрема вивчається рівень викликів та загроз, перед якими постають уряди країн, що змушені реагувати на нові реалії цифрового світу. Описано вплив цифрового виміру протистояння в російсько-українській війні та швидке перетворення інформації на зброю протягом військових дій. Простежено факт зростаючої ролі соціальних мереж у структурі безпеки та оборони сучасних країн. На прикладі Королівства Швеції висвітлено, як соціальні мережі поступово стають важливим фокусом у стратегічних планах та оборонних і урядових документах Швеції. Проаналізовано основні загрози та виклики, які відзначає шведський уряд як такі, що спричинені соціальними мережами та кампаніями з дезінформації громадян у них. Відзначено комплекс заходів з інформаційної безпеки у Швеції: від створення спеціальних агенцій з протидії кібератакам до відновлення програм протидії пропаганді часів Холодної війни.

Ключові слова: соціальні мережі, інформаційна безпека, кібербезпека, інформаційні операції, дезінформація, «тотальна оборона».

Вступ. 13 червня 2023 р. видання «Європейська правда» опублікувала коротку новину про те, що уряд Швеції допомагає Україні у веденні інформаційної боротьби. В статті зазначається, що представник одного з відділів Управління психологічного захисту Швеції повідомив про таємну роботу з посилення спроможності українських відомств у протистоянні російським інформаційним операціям («Європейська правда», 2023). Ця новина (як і багато інших подібних) лишилася малопомітною в загальному потоці інформаційних повідомлень про український спротив російській агресії, розгорнутій із новою широкомасштабною силою у лютому 2022 р. Водночас це повідомлення – один зі сигналів про те, що в цифровому середовищі посилено розгортається інший вимір російсько-української війни: в цій війні сторони оперують інформацією у військових цілях. Це перевірка на міцність суспільства, стійкість інституцій та політичні системи одне одного. Очевидним є той факт, що соціальні мережі та важливість спеціальних операцій в них досягли небаченого раніше рівня для обох сторін.

У зазначеному контексті дослідницький інтерес становить узагальнення того досвіду та напрацювань союзників України в їх роботі зі соціальними мережами під час ситуацій політичної нестабільності, війни чи природних катаклізмів, що й склало мету пропонованого нижче аналізу. Для аналізу було використано стратегічні урядові документи та документи відповідних безпекових інституцій, які регулюють політику Швеції в питанні функціонування соціальних мереж. Корпус цих документів та

аналітичних звітів є в кожній з європейських країн, ба більше, на рівні Європейського Союзу також відбувається постійна робота над вдосконаленням підходів та стратегій роботи зі соціальними мережами та цифровими сервісами.

Для подальших досліджень залишається відкритим питання: в який спосіб соціальні мережі з інструменту міжперсональної комунікації перетворилися на дієву зброю і важливий елемент усієї системи європейської безпеки.

Завданнями статті є увиразнення підходів Швеції до забезпечення стійкості та політичної стабільності в умовах зростаючих викликів інформаційного суспільства та глибокого проникнення соціальних мереж у політику, військо, у також у повсякденне життя громадян як суб'єктів політики.

Методологічною основою статті є загальнонаукові підходи аналізу та синтезу. Використано історичний підхід для узагальнення шведських підходів до інформаційної безпеки. Здійснено контент-аналіз наявних стратегічних документів Швеції та їх вплив на формування політик, які впорядковують питання соціальних мереж у цій державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У широкому контексті протидії інформаційним операціям і захисту національного медіапростору присвячені праці українських дослідників В. Конаха, О. Лазоренко та інших аналітиків Національного інституту стратегічних досліджень. Окрім того, соціальні мережі вивчаються через призму їхнього впливу на політичне життя та демократичні процеси Чуприною Л., Матійчиком М., Саханем О., Руденком А., Даньком А. Дослідженнями ролі та впливу соціальних мереж на політичні системи займаються західні вчені, серед них варто згадати Дж. Такера, М. Мецгера та П. Барберру, Б. Макконелла, П. Сінгера та Е. Брукінга.

Результати та дискусії. Тривалий час засобами комунікації були теле- та радіомовлення, за допомогою яких мовники в односторонньому порядку передавали інформацію глядачам чи слухачам. Оскільки характеристики мовників відрізняються, починаючи від тих, які сильно прив'язані до держави, до тих, які є дуже незалежними, зміст висвітлення тієї самої події є різним. Водночас, інформація спрямовується одновекторно – від відправника до одержувача. Поява соціальних мереж радикально трансформувала спосіб поширення інформації: користувачі можуть коментувати, ділитися аудіовізуальним контентом та обмінюватися даними в дуже стислий проміжок часу. Наприклад, початкова місія фейсбуку, яка дещо змінилася на початку свого існування, полягала в тому, що це утиліта для об'єднання людей, створення соціальних зв'язків, обміну інформацією між людьми, створення спільнот і створення відкритішого світу (Reagan, 2009). У цьому оцифрованому соціальному світі факти стають предметом обміну думками, вчорашні односторонні знаходять джерело політичної та соціальної поляризації, дезінформація поширюється в шість разів швидше, ніж в аналоговому світі, а суспільство стає все більше роз'єднаним (Vosoughi & Aral, 2018). Легкість обігу неправдивої, безпідставної та оманливої інформації, в умовах зростаючого впливу цього інструменту на політику та безпеку держави, обумовлює необхідність осмислення та упередження існуючих загроз, створених цифровим середовищем. Швидкість обігу дезінформації в соціальних мережах спричиняє наслідки, які неможливо було прослідкувати в епоху телебачення та газет: події в одній частині світу спричиняють хвилю інформаційних атак та спекуляцій в іншій його частині.

Соціальні мережі впевнено конкурують зі «старими» медіа за увагу користувачів. Прикладом, який унаочнює, що соціальні мережі можуть заступати традиційне телебачення – це звільнення ведучого американського каналу Fox News, Такера Карлсона (Barr & Ellison, 2023). Ведучий відзначився поширенням суперечливої інформації в ефірі своєї вечірньої телепрограми. Т. Карлсон ретранслював контраверсійні ідеї про те, що

напад натовпу на Капітолій 6 січня 2022 р. був «спровокований урядом» та, наприклад, підважував важливість вакцинації під час пандемії коронавірусу. Крім того, ведучий був прихильником теорій змов і підтримував ксенофобську ідею «великої заміни білого населення» США (Barr, 2021). У 2022 р. його шоу транслювалося у прайм-таймі, і в середньому, збирало біля телеекранів 3,3 мільйони глядачів (Barr & Ellison, 2023). Зі звільненням Т. Карлсона, ретрансляція ним дезінформації громадян не завершилася, адже зовсім скоро він оголосив, що продовжить своє шоу на базі соціальної мережі «Твіттер». Перший епізод був опублікований в червні 2023 р. В 10-ти хвилинному епізоді Т. Карлсон встиг звинуватити Україну в «підриві» Каховської дамби, обґрунтовуючи це тим, що українці вже були причетні до «підриву» Північного потоку раніше. Окрім того, в цьому короткому відео він говорив про «прольоти НЛО над Америкою» і засудив медіа, котрі «не приділяють цьому достатньо уваги», стверджуючи, що секретність – це спосіб контролю і управління населенням (Carlson, 2023). Станом на червень 2023 р. перший епізод шоу має 119 мільйонів переглядів і майже мільйон уподобань. Таким чином, перехід Т. Карлсона в соціальні мережі дозволив зберегти йому значний запас медійності та впливу на широкую аудиторію.

Оманлива, хибна чи неперевірена інформація, таким чином, продовжує поширюватися з більшою ефективністю, ніж це було на телебаченні. Маємо визнати, що інформаційна безпека в соціальних мережах, в найближчі роки, напряду впливатиме на національну безпеку усіх країн зі значним проникненням інтернету в повсякденне життя. В тому числі й успіх України в оборонній війні проти Російської Федерації безпосередньо залежить від перемоги в цифровому середовищі. Думка західних суспільств залежить від тих наративів, які домінують, зокрема, у соціальних мережах. І той образ України, який є видимим для європейських чи американських громадян, зумовлює матеріальну та технічну підтримку України. Адже демократичні уряди зобов'язані рахуватися із думкою своїх громадян. Саме тому досвід європейських урядів у розробці системної протидії дезінформації в цифровому просторі може бути корисним для подальшої побудови такої системи в Україні.

На початку статті йшлося про те, що шведські відомства допомагають українському уряду у протидії атакам на українські державні інституції, підтримують Україну в протистоянні кампаніям з дезінформації громадян. Розглянемо детальніше, яким чином побудована система реагування на ці виклики у Швеції.

Насамперед варто відзначити, що протидія інформаційним війнам є важливим елементом державної політики Швеції: це питання є фокусом спеціальних відомств і міністерств. На сайті Міністерства оборони Швеції можна знайти пряму мову Улофа Скуга на брифінгу Ради Безпеки ООН від 8 лютого 2018 р. Ця промова стосується загроз міжнародному миру та безпеці, спричинених терористичними актами. У ній шведський представник наголошує, що запобігання насильницькому екстремізму залишається критично важливим і має розглядатися як довгострокове завдання, над яким Швеція працює як всередині країни, так і в міжнародному полі. Важливим є і інший аспект цієї промови шведського посла: він звертає увагу, що використання терористами інформаційно-комунікаційних технологій і соціальних медіа викликає все більше занепокоєння і є серйозним викликом для держави, адже впоратися із цим явищем необхідно ефективно, але не порушуючи повагу до прав людини чи верховенства права. У. Скуг відзначає, що Швеція зобов'язана захистити громадян, одночасно забезпечуючи глобальне підключення до мережі та відкритий, вільний, безпечний потік інформації. Ті самі права, які люди мають офлайн, також повинні бути захищені онлайн, зокрема й свободу вираження поглядів (Skoog, 2018).

Питання інформаційної та цифрової безпеки також є частиною проактивної стратегії Міністерства оборони Швеції. Періодично відомство публікує інформацію стосовно дезінформації, яка поширюється в соціальних мережах. Один з прикладів, на який відреагувало Міністерство – це поширення чуток і дезінформації про те, що шведські соціальні служби викрадають дітей-мусульман без законних підстав. Відомство повідомляє, що кампанія триває від зими 2021 р. і загрожує безпеці дітей, адже через недовіру мусульманських общин до представників держави діти можуть не отримати належної опіки, а співробітники соціальних служб вже отримували погрози. Для нас цікава й інша сторона цього звіту, де йдеться про те, що Міністерство оборони доручає розробити засоби протидії цій інформаційній кампанії спеціальним інституціям – Шведському агентству психологічного захисту та Агентству з питань надзвичайних ситуацій (MSB). Обидва відомства на постійній основі готують матеріали та стратегічні документи, які покликані захищати шведських громадян перед обличчям сучасних інформаційних небезпек («Swedish Psychological Defence Agency», 2023).

Агентство з питань надзвичайних ситуацій відповідає за допомогу суспільству в підготовці до великих аварій, криз і наслідків війни. З метою заглиблення в особливості роботи цього відомства з інформацією та соціальними мережами можна проаналізувати «Комплексний план із кібербезпеки 2019-2022», оприлюднений Агентством. У звіті наголошено, що інформаційна та кібербезпека – це відповідальність кожного та кожної в суспільстві. Цей план має 77 пунктів, які покликані зміцнювати безпеку цифрового середовища та захищати шведське суспільство. План визначає шість стратегічних пріоритетів, які уряд Швеції визначив найважливішими в сфері цифрової безпеки:

- забезпечення систематичного та комплексного підходу до заходів із кібербезпеки;
- підвищення безпеки мереж, продуктів і систем;
- розширення спроможності запобігати, виявляти та протидіяти кібератакам і подібним інцидентам;
- підвищення можливостей запобігання та протидії кіберзлочинності;
- підвищення рівня освіченості громадян та сприяння розвитку експертності;
- розширення міжнародного співробітництва («Swedish Civil Contingencies», 2019).

Ці пріоритети, вочевидь, розширюють безпекову рамку, закладену в шведську доктрину «Тотальної оборони», відновлену королівством у 2015 р. Концепція з'явилася в часи Холодної війни, з урахуванням потенційного конфлікту з країнами Варшавського договору, та мала на меті підготувати й залучити все суспільство до протидії силам ворога. Навіть нова переосмислена версія цієї оборонної концепції передбачає, що кожен у віці від 16 до 70 років може бути задіяним у протидії супротивнику. Напад Росії на Україну в лютому 2022 р. пришвидшив шведські інвестиції в переозброєння сил оборони та її курс на приєднання до НАТО (Ministry of Defence», 2021).

Важливо, що оновлена шведська концепція «Тотальної оборони» враховує нові загрози, пов'язані з кіберпростором і значним рівнем оцифрування соціального життя. Одним із ключових прийомів потенційного противника, згідно цієї доктрини, є використання нових засобів масової інформації та соціальних мереж для ведення психологічної боротьби. Тому відновлення концепцій часів холодної війни потребує додаткового зосередження на психологічному захисті суспільства від пропаганди, яка має на меті послабити волю шведського суспільства до спротиву. Для досягнення бажаного ефекту в різних екстремальних умовах, включно із війною, важливою є робота зі суспільною свідомістю та готовністю протистояти дезінформації ще до початку таких криз. Тому не дивно, що серед інструкцій про те, як підготуватися до перших найважчих

днів військового конфлікту, шведська влада вчить громадян, як не потрапити в оману фейковими новинами (Bryant, 2022).

Додатково, для реалізації стратегічних оборонних доктрин, у королівстві працюють профільні структури, котрі забезпечують роботу з громадянами на різних рівнях. Однією із таких інституцій є Агентство з питань надзвичайних ситуацій (MSB), яке в 2015 р. оприлюднило документ з назвою «Інформаційна безпека – тренди 2015: шведська перспектива». По суті, це документ, що покликаний окреслити рамку того, як держава діє в сфері інформаційної політики, які загрози та виклики має. З цього документу ми розуміємо, що для шведського уряду інформаційна безпека – це завжди про консенсус із іншими цінностями. Документ визначає, що інформаційна безпека нині належить не до сфери наукової зацікавленості технологіями, а є потужним інструментом для осіб, які формують управлінські рішення та є відповідальними за сектор безпеки та оборони («Swedish Civil Contingencies Agency», 2015).

Автори документу відзначають, що суперечливі цілі та неможливість діяти шляхом простих рішень, в галузі інформаційної політики, зумовлюють складність управління та вимагають нових підходів до роботи з інформацією. Одна з найважливіших візійних змін у підході до функціонування соціальних мереж, це примітка про те, що відбувається поступове зміщення акцентів у роботі з соціальними мережами: від захисту економічної та соціальної діяльності, притаманному більш мирному часу, до більш глобальних викликів, які загрожують національній безпеці (від втручання у вибори до проведення кібератак на об'єкти критичної інфраструктури). У питанні інформаційної безпеки шведські посадовці роблять акценти не лише на захисті мереж від вірусів або збереженні таємниць: вони розглядають цифрове середовище та соціальні мережі як життєво-важливий для функціонування суспільства інструмент, який підвищує конкурентоспроможність економіки та є міцною основою процвітання держави.

Одна з важливих частин доповіді присвячена геополітичному виміру інформаційної безпеки. Автори документу достатньо широко описують виклики нової реальності, в якій соціальні мережі та дезінформація існують поряд із військовими конфліктами, електоральними циклами та протестними рухами. Інформаційні операції в соціальних мережах відтепер доповнюють військові дії, йдеться насамперед, про анексію Криму Російською Федерацією в 2014 р. Відзначається, що вагому частину в успішності цієї операції зіграли саме спеціальні інформаційні операції, а найближчий схожий приклад застосування мереж та дезінформації можна було зустріти в часи активності Ісламської держави. Таким чином, в Агентстві з питань надзвичайних ситуацій Швеції визнають, що перетворення інтернету та соціальних мереж на своєрідний вид зброї зумовлює нові правила гри у міжнародній політиці:

1. Інформаційні операції, в яких інтернет-пропаганда поєднується з дипломатією, традиційними військовими діями, уведення противника в оману – стали звичним явищем у збройних конфліктах.

2. Кібершпигунство та кіберсаботаж є частиною «набору інструментів політики безпеки» у все більшій кількості країн.

3. Збільшення можливостей для вільної та неконтрольованої комунікації через Інтернет призвело до негативної реакції в багатьох країнах зі спробами ізолювати їхні національні мережі від Інтернету.

Ще один важливий висновок з аналізу цього документу – це всеохопність питання інформаційної безпеки і впливу соціальних мереж на суспільство. Окрім військового та політичного аспектів, що цікавить нас найбільше, автори зупиняються на потенційних ризиках для бізнесу та підприємництва, загрозах міжнародної злочинності, яка також

інтегрується в нову цифрову реальність, складнощі для законодавців, що їх викликають питання приватності, зберігання даних і загалом питання дотримання основних принципів демократії та свободи слова. Ці всі виклики та небезпеки, описані ще в 2015 р., органічно призвели до того, що шведський уряд демонструє системний підхід у протидії новим цифровим загрозам. Представники різних урядових структур Швеції відзначають, що держава зараз стикається зі зростаючою загрозою терактів та потенційних гібридних атак на шведське суспільство, включаючи хакерські атаки та кампанії в соціальних мережах. Відродження доктрини «Тотальної оборони», про що йшлося вище, один із багатьох елементів державної системи безпеки, в якому вже враховуються небезпеки із цифрового простору (Sundelius, 2023). Разом із тим, шведські урядовці поновили роботу і над «психологічним захистом» населення.

У питанні психологічного захисту громадян Швеція накопичила достатньо великий досвід, в силу того, що держава не була членом НАТО, але в часи ідеологічного протистояння з СРСР – опонента зі силою, що значно переважала, представляла табір демократичних урядів. Від початку поява «психологічного захисту» була відповіддю на психологічну війну, яку ворог потенційно міг вести проти шведів у часи війни. Саме в часи Холодної війни і виник термін «психологічний захист», який в основному використовується у Швеції. По суті, його поява тісно пов'язана із бажанням влади відійти від дещо застарілого і, часто негативного терміну – пропаганда, який за часи Другої світової війни та німецького нацистського режиму обріс яскраво негативними конотаціями (Rossbach, 2017).

Цей шведський «винахід», вперше представлений урядовим звітом у 1953 р., виявився вдалим рішенням – достатньо гнучким для того, щоб протягом років захистити фундаментальні принципи свободи і суверенітет Шведського Королівства. Концепція психологічного захисту має три основні компоненти, які відповідно до зовнішнього контексту можуть змінювати свою важливість. Ці три компоненти:

– протидія обману та дезінформації, включно з поширенням чуток і пропаганди або будь-яких дій, які може вчиняти супротивник під час розгортання психологічної війни;

– забезпечення стійкої та постійної можливості для урядів і владних органів безперешкодно доносити важливу інформацію населенню, включно зі ситуаціями криз та військових дій;

– сприяння посиленню волі громадян до захисту Швеції (Rossbach, 2017).

Вочевидь у профільних відомствах Королівства Швеція існує чітке розуміння того, що без комплексних заходів із психологічного захисту населення протидіяти супротивнику на полі бою буде надзвичайно складним завданням. Будуючи сучасну систему безпеки в Швеції, влада намагалася враховувати досвід комунікації під час Другої світової війни, який не завжди був вдалим, з важливою метою – уникнути звинувачень в намаганні маніпулювати суспільною думкою чи в спробах поширювати «пропаганду». Адаже навіть в мирний час, у Швеції є поширеною практика проведення навчань не лише у вигляді військових маневрів, але й інформаційної роботи з громадянами в соціальних мережах («Swedish Civil Contingencies Agency», 2011). Однією із таких форм підготовки громадян є тренування з психологічного захисту. Протягом 1970-80-х рр. такі заходи відбувалися з певною частотою і їх метою було підвищити обізнаність шведського суспільства про заходи, котрі проводять в рамках роботи концепції «Тотальної оборони». Навіть зважаючи на досить мирні часи, урядовим агентствам доводилося стикатися зі звинуваченнями у веденні пропагандистської діяльності. Разом із тим, добре розуміючи, що супротивник може вести психологічну війну різними засобами та методами, використовуючи сучасні технології, шведські структури з психологічного захисту постійно

експериментують зі способами ефективної взаємодії зі своїми громадянами – від проведення прямих етерів і пресконференцій про хід тренувань в 1950-х рр., до сучасних комунікаційних кампаній у соціальних мережах.

Профільна агенція з психологічного захисту завершила свою роботу в 2008 р. Завершення Холодної війни, разом із розпадом Варшавського блоку та Радянського Союзу призвела до стабілізації безпекової ситуації, проте перерва в його роботі була недовгою. Не зважаючи на збройну агресію Російської Федерації проти Грузії в 2008 р., європейські країни не ставили собі за пріоритет роботу з психологічного захисту населення. Разом із тим, відчутний вплив на шведську політику в цьому питанні спричинила анексія Криму Російською Федерацією. Саме із 2014 р. Швеція розпочала перебудовувати та оновлювати систему «Тотальної оборони», комбінувати класичні військові заходи разом зі заходами щодо психологічного захисту населення (Bryant, 2022). Вже в наступному 2015 р. Агенція із питань надзвичайних ситуацій опублікувала великий звіт про тренди в інформаційній безпеці, який ми розглядали вище. Поступова активізація іноземних держав в цифровому просторі змусила Швецію розпочати роботу з відновлення нової Агенції з психологічного захисту ще в 2016 р., але остаточне закріплення її важливої функції в системі оборони Швеції відбулося одразу після широкомасштабного російського вторгнення в Україну в лютому 2022 р.

Висновки. Побудова ефективної системи безпеки в Україні має продовжуватися в умовах російсько-української війни. Сучасні підходи до забезпечення психологічного захисту населення в умовах криз та військових конфліктів мають бути системними та працювати на загальну оборону держави. Шведський приклад доводить нам, що робота зі соціальними мережами та інформацією в цифровому вимірі має значення не лише у воєнний час. Йдеться про постійне вдосконалення комунікації між державою та громадянами, адже інформаційний вплив на суспільство може здійснюватися і в цілком мирний час. Шведські урядові структури реагують на ці виклики активно, постійно адаптуючи свої стратегічні документи, проводячи дослідження і створюючи спеціалізовані агентства, котрі захищають демократію та безпеку громадян, зокрема, і у соціальних мережах.

Прямий вплив російської пропаганди та її надзвичайна активність довкола всього, що пов'язано із Україною останні десятиліття, доводять, що в українській системі безпеки захист громадян від дезінформації, їх здатність протистояти інформаційним операціям у мережі та посилення уваги до психологічного захисту – має стати одним зі стратегічних і центральних елементів усієї багатоскладової системи оборони. Наявність розроблених політик, регулярних навчань для громадян і міжвідомча взаємодія, можливо створення спеціалізованих агенцій з питань психологічного захисту – є запорукою політичної стабільності та реалізації задуму інтеграції України в євроатлантичний простір. Швеція – це лише одна з країн Європейською Союзу, яка все більше уваги звертає на соціальні мережі та їх вплив на власну безпеку. Схожі напрацювання відбуваються як на рівні всієї європейської спільноти, так і на рівні інших національних урядів.

Взаємодія Швеції з українськими спеціалістами є одним із позитивних сигналів про те, що така робота зараз ведеться і в Україні. Така система роботи із соціальними мережами, з високою ймовірністю, може спрямовуватися на локальні та глобальні завдання одночасно, адже скоординована та осмислена система працює на забезпечення волі громадян до захисту, ба більше, вона здатна просувати інтереси України у світовому контексті.

Проведений аналіз стратегічних документів Королівства Швеція демонструє значущість соціальних мереж у системі безпеки цієї країни. Шведський уряд розуміє, що

інформаційний простір королівства є не надто великим – це зумовлено кількістю населення країни, разом із тим, більшість населення користується тими чи іншими соціальними мережами. Відтак, відродження самих лише оборонних практик часів Холодної війни є недостатнім. Новітні технології завжди стають зручним засобом ведення інформаційних воєн, а відтак робота з ними та осмислення їхньої нової ролі, через програмні та стратегічні документи, має провадитися в режимі реального часу.

Використані джерела:

1. Швеція надає допомогу Україні для боротьби в інформаційному просторі. (2023, червень, 13). Європейська правда. <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/06/13/7163568/>
2. Reagan G. The Evolution of Facebook's Mission Statement (2009, July 13). Observer. <https://observer.com/2009/07/the-evolution-of-facebooks-mission-statement/>
3. Vosoughi S., Roy D., Aral S. (2018). The spread of true and false news online. Science. Volume 359, Issue 6380, 1146-1151. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559>
4. Barr J., Ellison S. (2023, April, 24) Tucker Carlson is out at Fox News after Dominion lawsuit disclosures. The Washington post. <https://www.washingtonpost.com/media/2023/04/24/tucker-carlson-leaves-fox-news/>
5. Barr J. (2021, May, 14) Fox News viewers are getting mixed messages about whether to take the coronavirus vaccine. The Washington post. <https://www.washingtonpost.com/media/2021/05/14/fox-vaccine-mixed-message/>
6. Carlson T. [@TuckerCarlson] (2023, June 7). Ep.1. [Video attached] [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/TuckerCarlson/status/1666203439146172419?cxt=HHwWhoC8nebMxZ8uAAAA>
7. Government offices of Sweden. (2018). Statement by Ministry for Foreign Affairs Swedish statement at the UN Security Council Briefing on Threats to international peace and security caused by terrorist acts, 2018. [Statement]. Swedish Ministry for Foreign Affairs. <https://government.se/statements/2018/02/swedish-statement-at-the-security-council-briefing-on-threats-to-international-peace-and-security-caused-by-terrorist-acts/>
8. Government offices of Sweden. (2023, February, 6). Government taking strong action against disinformation and rumour-spreading campaign, 2023. [Press release]. <https://government.se/press-releases/2023/02/government-taking-strong-action-against-disinformation-and-rumour-spreading-campaign/>
9. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2019). Comprehensive cyber security action plan 2019–2022. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/comprehensive-cyber-security-action-plan-2019-2022---march-2019.pdf>
10. Sweden Ministry of Defence.(2021). Main elements of the Government bill Totalförsvaret 2021–2025/Total defence 2021–2025. <https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassader/nederlanderna-haag/documents/government-bill-totalforsvaret-20212025.pdf>
11. Bryant M. (2022, February, 6). Sweden returns to cold war tactics to battle fake news. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/06/sweden-returns-to-cold-war-tactics-to-battle-fake-news>
12. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2015). Information Security – trends 2015: A Swedish perspective. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/information-security--trends-2015-a-swedish-perspective.pdf>
13. Sundelius B. & Eldeblad J. (2023) Societal Security and Total Defense: The Swedish Way. National Defense University Press. 2023. Vol. 10, No. 2. C.99-111.
14. Rossbach N. Psychological Defence: Vital for Sweden's Defence Capability. The Swedish Defense Research Agency. No. 7. 45-53. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20MEMO%206207>.
15. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2011). Social media in exercises. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/social-media-in-exercises.pdf>

References:

1. Shvetsiia nadaie dopomohu Ukraini dlia borotby v informatsiinomu prostori. (2023, cherven, 13). Yevropeiska pravda. (2023, June, 13). [Sweden provides assistance to Ukraine to fight in the information space]. Yevropeiska pravda. <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/06/13/7163568/> [in Ukrainian]
2. Reagan G. (2009, July 13) The Evolution of Facebook's Mission Statement. Observer. <https://observer.com/2009/07/the-evolution-of-facebooks-mission-statement/>
3. Vosoughi S., Roy D., Aral S. (2018). The spread of true and false news online. Science. Volume 359, Issue 6380, 1146-1151. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559>
4. Barr J., Ellison S. (2023, April, 24) Tucker Carlson is out at Fox News after Dominion lawsuit disclosures. The Washington post. <https://www.washingtonpost.com/media/2023/04/24/tucker-carlson-leaves-fox-news/>
5. Barr J. (2021, May, 14) Fox News viewers are getting mixed messages about whether to take the coronavirus vaccine. The Washington post. <https://www.washingtonpost.com/media/2021/05/14/fox-vaccine-mixed-message/>
6. Carlson T. [@TuckerCarlson] (2023, June 7). Ep.1. [Video attached] [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/TuckerCarlson/status/1666203439146172419?cxt=HHwWhoC8nebMxZ8uAAAA>
7. Government offices of Sweden. (2018). Statement by Ministry for Foreign Affairs Swedish statement at the UN Security Council Briefing on Threats to international peace and security caused by terrorist acts, 2018. [Statement]. Swedish Ministry for Foreign Affairs. <https://government.se/statements/2018/02/swedish-statement-at-the-security-council-briefing-on-threats-to-international-peace-and-security-caused-by-terrorist-acts/>
8. Government offices of Sweden. (2023). Government taking strong action against disinformation and rumour-spreading campaign, 2023. [Press release]. Prime Minister's Office. <https://government.se/press-releases/2023/02/government-taking-strong-action-against-disinformation-and-rumour-spreading-campaign/>
9. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2019). Comprehensive cyber security action plan 2019–2022. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/comprehensive-cyber-security-action-plan-2019-2022---march-2019.pdf>
10. Sweden Ministry of Defence.(2021). Main elements of the Government bill Totalförsvaret 2021–2025/Total defence 2021–2025. <https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassader/nederlanderna-haag/documents/government-bill-totalforsvaret-20212025.pdf>
11. Bryant M. (2022, February, 6). Sweden returns to cold war tactics to battle fake news. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/06/sweden-returns-to-cold-war-tactics-to-battle-fake-news>
12. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2015). Information Security – trends 2015: A Swedish perspective. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/information-security--trends-2015-a-swedish-perspective.pdf>
13. Sundelius B. & Eldeblad J. (2023) Societal Security and Total Defense: The Swedish Way. National Defense University Press. 2023. Vol. 10, No. 2. C.99-111.
14. Rossbach N. Psychological Defence: Vital for Sweden's Defence Capability. The Swedish Defense Research Agency. No. 7. 45-53. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20MEMO%206207>.
15. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2011). Social media in exercises. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/social-media-in-exercises.pdf>

Maksym Honchar,

PhD student, State Trade and Economic University

Impact of Social Media on Political Stability and National Security:

Experience of the Kingdom of Sweden

The article analyzes the impact of social media on society and describes the level of challenges and dangers that governments of other countries are faced and forced to consider within the above-mentioned challenges of the digital world. The article dwells upon an influence of the digital dimension of the confrontation in the Russian-Ukrainian war and the rapid transformation of information into weapons during

the war. The observed fact of the growing role of social networks in the structure of security and defense of modern countries is stated as well. Using the example of the Kingdom of Sweden, it is highlighted how social media are gradually becoming an important focus in strategic plans and defense and government documents of Sweden. The article analyzes main threats and challenges identified by the Swedish government which were caused by social media and citizen disinformation campaigns. The set of information security measures in Sweden is noted, from the creation of special agencies to counter cyberattacks to the restoration of Cold War era counter-propaganda programs.

The Swedish example proves to us that working with social media and information in the digital dimension is important not only in times of war. Today it is about constant improvement of communication between the state and citizens, because informational influence on society can be exerted even in completely peaceful times. Swedish government structures respond to these challenges actively, constantly adapting their strategic documents, conducting research and creating specialized agencies that protect democracy and the security of citizens, in particular, and social media as a whole. The direct influence of Russian propaganda and its extraordinary activity around everything related to Ukraine during the last decades prove that in the Ukrainian security system – the protection of citizens from disinformation, their ability to resist information operations on the network and increased attention to psychological protection should become one of the strategic and central elements of the entire multi-component defense system. The presence of developed policies, regular training for citizens and interdepartmental interaction, the possible creation of specialized agencies for psychological protection – are a guarantee of political stability and the realization of the idea of Ukraine's integration into the Euro-Atlantic space.

The analysis of the strategic documents of the Kingdom of Sweden demonstrates the importance of social networks in the security system of this country. The Swedish government understands that the information space of the kingdom is not too large – this is due to the number of the country's population. At the same time, the majority of the population uses one or another social network. Therefore, the revival of the defense practices of the Cold War alone is not enough. The latest technologies always become a convenient means of waging information wars, so working with them and understanding their new role, through programmatic and strategic documents, should be done in real time.

Keywords: *social media, information security, cyber security, information operations, disinformation, «total defense».*

ВІЙНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.07>

УДК 355.01

Ольга Волянюк,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0002-1606-7416; email: volyanuyuk@ukr.net

Ярослав Дроздюк,

аспірант кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0002-6835-2219; email: drozdiukyaruslav@gmail.com

(НЕ)ГІБРИДНА ВІЙНА: ПОЛІТИЧНІ, ІДЕОЛОГІЧНІ, ІНФОРМАЦІЙНІ ВИМІРИ

Запропонований аналіз суперечливого та поширеного концепту «гібридна війна». Термін розглядається у різних значеннях: як засіб пропаганди, як частина політичної та військової лексики, як інструмент і предмет політичної аналітики. Осмислюється, чи відображає це поняття реальності російсько-української війни, а також сучасні можливості наукових досліджень. Також йдеться про розгортання конкретних вимірів (не)гібридної війни, зокрема політичних, ідеологічних та інформаційних. Показано, що ці три виміри часто пов'язані між собою, маніпулятивні та неконтрольовані, задавлені та розмиті, що відповідає російській стратегії поширення хаосу в світі. Дослідження здійснюється на основі аналізу наукових праць, політичних заяв, оцінок військових, нормативних документів. Стаття має оглядовий характер, побудована на контраверсії: 1) термін «гібридна війна» повсякчас потребує уточнень і нерідко відповідей на етичні питання; 2) концепт «(не)гібридна війна» також не є універсальним, але відкриває простір для інтелектуальних дискусій. Стаття побудована на принципах об'єктивності, історизму, зі залученням елементів діалектики, політичної компаративістики, кросдисциплінарного і системного підходів. Теоретично-прикладні пошуки у цій темі важливі не лише з позицій політико-філософського дискурсу, але як стратегія перемоги та встановлення стійкого миру, політичної стабільності, демократичного розвитку в Україні та світі загалом.

Ключові слова: війна, гібридна війна, гібридна загроза, російсько-українська війна, інституційна спроможність, ідеологія, постправа, національна стійкість, міжнаціональні збройні конфлікти.

«Лінія зіткнення довжиною в тисячі кілометрів, десятки тисяч одиниць військової техніки, більш як мільйон людей, які прямо або опосередковано беруть участь в цій війні зі зброєю в руках. Сирени повітряної тривоги та ракетно-бомбові удари по цивільних містах, біженці і військовополонені, форсування річок та спроби танкових проривів – все це для абсолютної більшості людей в світі залишається лише примарною реальністю світових воєн минулого сторіччя. Водночас, для народу і ЗС України все перелічене вже стало невід'ємною складовою повсякденного життя».

«Перспективи забезпечення воєнної кампанії...»

(Залужний та Забродський, 2022).

Вступ. Сучасний політологічний апарат, політична лексика та публічний дискурс близькі, тож багато понять між ними вільно «мігрують» і нерідко довільно трактуються. Втім реалії війни не витримують довільних інтерпретацій і запізнілих реакцій, адже відповідальність (навіть на рівні вживаних слів) за національну й міжнародну безпеку, за стійкість держави та суспільства несуть без винятку всі пізнавачі й ретранслятори воєнного досвіду – військові та цивільні, дипломати і селищні голови, академіки і вчителі, журналісти й поети. Підміна понять на міфи й ілюзії – часта практика періоду війни. Об'єктивність, точність і ґрунтовність фахових тематичних досліджень, а також їх авторитетність у суспільстві могли би застерегти від маніпулятивних концептів і багатозначних рекомендацій; однак демократії, що не підтримують системно розвиток науки та освіти, лише додають собі уразливостей перед зростаючими зовнішніми загрозами. Такою уразливістю може стати й брак гнучкості та динамізму щодо сприйняття реальності, використання не завжди адекватних актуальним подіям базових аргументів і понять, серед яких нерідко згадується й слово-тренд «гібридна війна». Це війна з багатьма невідомими: її визначають або з огляду на комбіновані методи (не)військової агресії, або з акцентом на новизні й асиметричності підходів, або ж через виявлення не завжди очевидних учасників – кібертерористів, військових без розпізнавальних знаків, незаконних збройних формувань тощо.

У статті спробуємо проаналізувати, чи належить поширений у наш час концепт «гібридна війна» до тих, які вже встигла інструменталізувати пропаганда; чи відображає це поняття реалії російсько-української війни; які виміри суспільно-політичного життя такий термін (не)охоплює та які можливості (не)відкриває перед сучасними науковцями. Такі **завдання** об'єднує і загальна **мета цієї статті**: на основі вивчення та аналізу наукових праць, політичних заяв, оцінок військових, нормативних документів і суспільно-політичних тенденцій загалом, дослідити розгортання конкретних вимірів (не)гібридної війни РФ, виокремити серед них політичні, ідеологічні та інформаційні аспекти російської агресії в Україні. Вивчення цих особливостей дозволить зрозуміти низку ключових елементів організації російської гібридної кампанії проти України, її переростання у повномасштабну війну, а також створення ефективного комплексу методів протидії їй. Пропонована стаття має оглядовий характер, запрошує до подальшої наукової дискусії, тож принциповим стало дотримання об'єктивності, історизму, плюралізму дослідницького пошуку, залучення **методів** діалектики, політичної компаративістики, кросдисциплінарного і системного підходів, аналізу й прогнозування.

Аналіз останніх досліджень. Поняття гібридної війни висвітлювалось і досі переглядається у працях Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Центру Разумкова та серед низки інших наукових і освітніх, аналітичних й експертних осередків по всьому світу. Це аналіз сутності, стратегій, загроз «гібридної війни» від М. Бонд, Ф. Гофмана, Є. Магди, О. Калакури, В. Крутія, А. Кудряченка, М. Остапенко, В. Петрова, М. Тараненко, Б. Флемінг та багатьох інших. Тема користується популярністю, довкола неї складають бібліографічні та вебліографічні списки.

Тривалий час послідовно вивчав феномен гібридних загроз В. Горбулін, він зокрема прогнозував: «Протистояти Росії в «гібридній війні» буде важко. Супротивник готувався до цього протистояння роками і чітко знає, чого він хоче. Однак держава має навчитися протидіяти викликам «гібридної війни». Якщо це протистояння не буде вигране, ми завжди матимемо справу із самовідновлюваною гідрою» (Горбулін, 2014, с. 10). Втім уже після повномасштабного вторгнення перший віцепрезидент НАН України практично не

повертається до згаданого поняття, а у своїх останніх дослідженнях пише: «Війну зазвичай визначають як збройну боротьбу, хоча на сьогодні є багато похідних значень: дипломатична війна, економічна війна, інформаційна війна, газова війна тощо, і цим «розмивається» безпосереднє змістове навантаження терміна «війна». Проте збройна боротьба, навіть враховуючи всі її непередбачувані негативні наслідки для людства і планети в цілому, практично не припиняється» (Горбулін, 2022, с. 4).

Не лише українські, а й зарубіжні вчені переосмислюють концепт «гібридної війни». В Оксфордському університеті досить критично розглядають тематичні джерела, при чому як з точки зору визначення самої сутності сучасної війни, так і заходів, що висуваються їй на противагу: різні інтерпретації поняття вважаються результатом поширених тривог довкола збройного конфлікту; а способи протидії «гібридності» рекомендується виявляти не в оперативній / тактичній сфері, а в стратегічній / політичній (Johnson, 2018, р. 141). Штучним вважають концепт через те, що він не відповідає актуальному контексту стратегій РФ. Тобто напрацьована західними науковцями теорія гібридності не може описати тієї специфіки, комплексу заходів і методів, які використовує сучасний агресор проти України. Ситуацію поглиблює ще й ефект раптовості війни для багатьох західних кіл, а також не завжди повне розуміння нового покоління воєн загалом (Bērziņš, 2020). До того ж перебільшення ролі доктринального забезпечення гібридної війни РФ часто зв'язують із міфотворчістю, в т.ч. і в цілях здобуття геополітичних переваг (Galeotti, 2019). На нашу думку, поняття слід комплексно, вже в сучасних реаліях проаналізувати, зокрема через політичні, ідеологічні та інформаційні виміри російсько-українського протистояння, які створюють підґрунтя для збройного конфлікту.

Результати та дискусії. Як бачимо, з поняттям «гібридна війна» пов'язано достатньо багато досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, при чому не тільки вихідців із академічного середовища. Начебто ще за рік до вторгнення в Україну, в лютому 2013 р., загальнодоступною стала доповідь начальника Генерального штабу армії РФ на зборах Академії воєнних наук РФ. У ній всіляко аргументувалися тенденції «розмивання меж сучасних воєн», нешаблонні підходи, нестандартні ідеї та зміна правил війни. Російський генерал закликав спільними зусиллями працювати над політичними, економічними, технологічними, інформаційними, гуманітарними та іншими саме невійськовими заходами, які в купі з власне військовими слугуватимуть досягненню геополітичних цілей і захисту інтересів держави навіть за її межами. У світлі вторгнення РФ в Крим та на Схід України текст швидко набув популярності: іменем начальника в блогах і масмедіа почали називати псевдовійськову доктрину РФ, а пізніше з цим же іменем стали часто ототожнювати й концепт «гібридної війни» (див. наприклад: Іщенко, 2022). Хоча в оприлюднених за 2013 р. матеріалах таке слово не вживалося, його все ж швидко опанували різні сторони конфлікту, зокрема і сам нині підсанкційний на Заході генерал.

Вже у 2019 р. у тому ж академічному середовищі він говорив про підготовку не до локальної чи гібридної, а власне до повномасштабної війни, хоча на міжнародних зустрічах до останнього заперечував ці плани (Іщенко, 2022). Водночас згадки про «гібридність» не зникли з його лексики навіть після 2022 р.: підозрюваний у вчиненні особливо тяжких злочинів генерал звинувачував Захід, зокрема НАТО у веденні «гібридної війни проти РФ з використанням України у якості інструмента такої війни». Парадокс полягає в тому, що гібридні заходи, асиметричні дії, безконтактні способи агресії, які нібито відстоювала «доктрина» 2013 р., не змогли самодостатньо забезпечити цілі РФ ані в Криму 2014 р., ані на Сході України протягом 2014-2022 рр., і вже напевно були відкинуті державою-агресором у 2022 р. при оголошенні т.зв. «спецоперації». Навіть

розтягнуті в часі заходи спецслужб, оперативні й дороговартісні суспільно-політичні провокації, інформаційні спецоперації, історико-культурні «інтервенції» не змогли стримати політичного й громадського спротиву окупації в Криму. Вочевидь тому російські армії без розпізнавальних знаків у лютому-березні 2014 р. захоплювали на півострові передусім адміністративні будівлі та телекомунікаційну інфраструктуру, викрадали активістів і політичних діячів, блокували військові об'єкти та шляхи – і лише відтак спромоглися застосовувати комплекс запланованих політичних, ідеологічних й інформаційних заходів окупації.

Можемо припустити, що у цьому випадку мала місце або доктринальна неспроможність РФ, або ж гіперболізація різними суб'єктами політики згаданого вище виступу 2013 р. Останній запропонував для світової спільноти зручний спосіб інтерпретації подій, у координатах якого ядерна держава-агресор не стільки порушує міжнародні гарантії безпеки, скільки виявляє уразливість в рази меншої держави; це випробування нібито не так на військову міць, як на стійкість передусім у її інформаційному, культурному, ідеологічному, економічному житті тощо. Паралельно і дзеркально російська пропаганда використовувала слова «гібридні» та «русофобні» для характеристики дій Заходу в Україні. Ця самовиправдальна і плутана риторика давала свої результати, зокрема на міжнародній арені; і досі її окремі елементи користуються попитом серед різних цільових аудиторій.

Натомість у відомій статті українських генералів російсько-українську війну характеризують іншими поняттями: по-перше, як широкомасштабну війну, що вже давно не вкладається в поняття локального конфлікту середньої інтенсивності (у просторових показниках, кількості військових сил, переліку засобів ураження, іншого високотехнологічного обладнання); по-друге, як глобальне військове протистояння демократії, джерелами підтримки якого в РФ є неприховані імперські зазіхання, прагнення до глобального лідерства, а також безкарність, яку забезпечує територіальна віддаленість; по-третє, це все ще далека в уявленнях західних демократій війна, коли «сучасному поколінню, світу, і європейцям, перш за все, важко уявити собі в реальності бойові дії», реальні масштаби російсько-української війни (Залужний та Забродський, 2022). Недооцінка загроз і масштабів цієї війни продовжує сприяти нарощуванню агресії в усьому світі.

Варто зауважити, що в базі даних «Законодавство України», термін «гібридна війна» знаходимо, наприклад, серед численних рекомендацій парламентських слухань. Зокрема ті рекомендації, що пов'язані з темою обороноздатності країни, вказували: 1) проти України як «буферної зони» розв'язана військова агресія, ці загрози матимуть тривалий характер, принесли геополітичні втрати країні, дестабілізацію суспільно-політичної обстановки у окремих областях, загрожують гуманітарною катастрофою, економічним колапсом найбільшого експортно орієнтованого регіону України, дезінтеграцією держави, аж до її розпаду; 2) основною формою реалізації воєнно-політичних інтересів РФ щодо України є «гібридна» війна, яка поєднує в собі елементи інформаційної, торговельної, газової війн, воєнної агресії, окупації, тероризму, активізації криміналітету, партизанської, диверсійної та громадянської війн (Постанова Верховної Ради України, 2014). Прикметно, що хоча документам подібного стибу того періоду бракувало деякої чіткості (пріоритети вище розставлені нами самостійно), та все ж передусім підкреслювалась військова агресія, а вже відтак її переважаюча форма реалізації – «гібридна війна».

Від останнього терміну вочевидь відмовилися ближче до сьогодення. Припускаємо, у тому числі й через невідповідність запитам суспільства (про цю методологічну дискусію див.: Волянюк, 2020). У Концепції забезпечення національної системи стійкості (2021)

йдеться про здатність держави і суспільства «ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними». Поняття «загрози гібридного типу», на наш погляд, звужують простір для різночитань, вказують на певний комплекс суттєвих проблем, які при цьому не охоплюють всього масштабу війни. У Концепції запропоноване визначення таких загроз: «різновид загроз національній безпеці, реалізація яких спричиняє синергетичний ефект від одночасного застосування комбінованих методів впливу, які часто мають прихований характер або маскуються під інші процеси у рамках правового поля» (2021). Це поняття також ближче до сучасних західних підходів, наприклад, до діяльності міждержавного European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats.

Серед більше десятка класифікацій сучасних воєн все ж ще багато аналітиків і публіцистів користується поняттям «гібридна війна». «Гібридність» означає комбінацію двох і більше елементів, та часто використовується щодо світу тварин і рослин. «Гібридність» у світі політики також не нове поняття, та у політологічних дискусіях й енциклопедіях може фігурувати у словосполученнях «гібридна політика», «гібридне врядування», «гібридний режим» тощо. Гібриди найчастіше замислюються як експериментальний чи високопродуктивний процес, змішування форм або ж взаємодія кількох різних механізмів / способів / інструментів. Тобто це не про руйнівні практики, а про пошук кращих версій. Крім іншого, це усталений концепт, який проте щораз вимагає уточнень, а поряд зі словом «війна» викликає ще й резонансний ефект. «Міжвідомчі війни», «кібервійни», «війни пам'ятей і пам'ятників», «олігархічні війни» – ці та багато інших понять в сучасному інформаційному суспільстві часто використовують як метафори, покликані загострити увагу громадськості, обґрунтувати адвокаційну кампанію, створити медіаподію тощо. Причому йдеться про позначення нерідко саме внутрішніх конфліктів міжрегіонального, гендерного, міжкласового, ціннісного характеру, це й непорозуміння між поколіннями, «збої» в системі поділу й розподілу влад тощо. Перенесення сучасної війни у розряд категорій біологічного, метафоричного та/або внутрішньополітичного характеру – ще один дискусійний аспект щодо застосування словосполучення «гібридна війна» сьогодні.

Для розуміння природи, структури та логіки затяжного збройного конфлікту, варто звернутися до аналізу політичних, ідеологічних, інформаційних та інших чинників, які зокрема стали підґрунтям (не)гібридної війни РФ, яку вона веде в Україні. При цьому зважаємо, що термін «гібридна війна» актуалізує також інше методологічне питання – хронологічного відліку, тобто яку умовно дату можна прийняти початком «гібридного» етапу, а яку – переходом на відкрите збройне протистояння тощо. У РФ агресивні настрої щодо незалежної та суверенної України формувалися з перших років після розпаду СРСР, антиукраїнські заклики лунали з її найвищих владних трибун ще у 1990-ті рр., а з приходом до влади В. Путіна посилено готувалися до війни на одразу кількох фронтах. Підготовку нападу РФ супроводжувала нарощуванням військових потужностей, погрозами сусідам і країнам Заходу, зокрема і ядерною зброєю, використанням корупційних механізмів та агентурної мережі закордоном, втручаннями у виборчі процеси демократій, розпалюванням мовної, міжрелігійної та міжнаціональної ворожнечі, антиукраїнською та антизахідною пропагандою, проведенням низки дезінформаційних операцій, поширенням концепції «руського міра» чи подібних непослідовних ідей квазідержавностей тощо. Шовіністичні погрози, прагнення повернути вплив на «пострадянські» країни зафіксовані не лише в ідеологічних доктринах окремих політичних сил у РФ, але й у засадничих державних документах, у виступах і заявах

високопосадовців режиму. З цією метою на постійній основі здійснювався та досі реалізується комплекс цілеспрямованих політичних, дипломатичних, торгівельно-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших заходів.

Пріоритетним напрямом зовнішньої політики РФ було і залишається просування й утвердження ідейного конструкту «русского міра», який передусім позиціонується як альтернативний для сучасного світу, антизахідний шлях і виявляється у поширенні хаосу, протиставленні демократичним цінностям, у специфічному трактуванні історико-культурного розвитку, безпідставній констатації уявних загроз «русскоязычним», ностальгії за давно зниклими з карти світу «радянським» й імперським кордонами, за військовими «звитягами» минулого тощо. Як слушно зауважують в аналітичній доповіді співробітники Національного інституту стратегічних досліджень (2014), концепт «русского міра», разом із найуживанішими у російському суспільному дискурсі та політичній риторичі термінами «суверенна демократія», «модернізація», «патріотизм», систематично використовується 1) в обґрунтуваннях необхідності збереження, зміцнення та подальшої розбудови РФ, 2) як феномен, що відіграє істотну роль і у внутрішньому авторитаризмі, і у забезпеченні зовнішньої політики та агресії, 3) як інструмент забезпечення легітимності політики Москви, 4) як політтехнологія, потужне джерело живлення сепаратистських настроїв, платформа діяльності екстремістів у різних регіонах світу (с. 6, 68). Додамо також, що цей ідейний конструкт став ще й 5) умовною «зброєю», пропагандистським підґрунтям війни.

Ще до подій 2014-го р. експертні кола в Україні говорили про гібридний тип російської агресії в різних куточках світу, розпізнавали низку методів, що використовували апологети «русского міра»: багатостороння підтримка зв'язків із діаспорою різними каналами комунікації; функціонування транснаціональних корпорацій із російським капіталом; залучення російських фігурантів світових фінансових рейтингів та інших впливових закордонних суб'єктів політики, хто надався до підкупу чи інших форм співпраці з автократичним режимом; розбудова офіційних інститутів, відповідальних за пропаганду в академічних, мистецьких, церковних, літературних та інших, близьких до політичних еліт колах (Охотін, 2011). Історики вважають, що після 2010 р. подібні структури – кожен зі своїм комплексом завдань, але єдиною метою – особливо активізувалися, при чому окрему роль у розпалюванні ворожнечі відіграли структури, що імітували культурну, журналістську, наукову діяльність, а також псевдорелігійні інститути (Полешук, 2022).

Там, де недоступними для поглинання були національні еліти, агресор налагоджував тісні зв'язки з невдоволеними представниками регіонів. Окремі регіони України стали об'єктами посиленого поширення ідей «русского міра», що пояснюють дослідники: «спільним в історії Криму та Донбасу є те, що вони мають найбільш молоді й рухливі територіальні громади» (Смолій та ін., 2014, с. 32). Багато науковців вважають, що після Революції Гідності «русский мір» все більше втрачав вплив в Україні, а, отже, РФ перед загрозою остаточного краху передусім захоплювала регіони, де раніше гібридними методами максимально нав'язувала цей ідейний конструкт і мілітаристські цінності (Шулімов та Литвин, 2019, с. 18). Регіональні аргументації остаточно втрачали сенс у ході військових дій, коли РФ часто змінювала публічну риторичу з огляду на реальні просування лінії фронту – спершу декларувалося створення т.зв. «Новоросії», згодом т.зв. «Л/ДНР», потім «нових регіонів РФ», а нерідко ці та деякі інші концепти використовувалися паралельно, особливо коли спікери держави-агресора не встигали між собою узгодити позицію.

Таким чином *політичне підґрунтя* (не)гібридної війни вбачається у максимальному проникненні режиму в різні сфери суспільного та приватного життя; у «зрощуванні» політичних орієнтирів із культурними й освітніми напрямками, з науковими результатами й релігійними почуттями, зі соціально-економічними потребами та приватними інтересами; а також у подальшому використанні цих інструментів і багатосторонніх зв'язків на міжнародній арені, в окремих країнах і їх регіонах.

Вище вже окреслені деякі ідеологічні аспекти війни, деталізуємо їх. Пропаговані РФ тези, на зразок, «денацифікації», «боротьби з бандерівцями і нацистами» в Україні, фактично є примітивними ідеологічними конструктами, фальсифікаціями гібридного характеру, які маскують реальні внутрішні суспільно-політичні проблеми, нашаровують історичні та сучасні події, легко приймаються у широких масах. Це переслідування «інакшості» навіть на рівні лексики доповнюється також дуже розмитим і зручним для режиму визначенням «своїх». У масштабованому та безграничному концепті «Росія» Кремль розвиває ідеологічні установки, які прямо суперечать міжнародному праву, порушують міждержавні угоди, але виправдовують загарбницькі амбіції перед внутрішньою аудиторією. Вчені стверджують, що окрім назви країни, режиму вдалося також розмити визначення й інших важливих для правової держави понять – як суверенітет, влада, громадянство, підданство, право, анексія тощо. Ось декілька аргументів від дослідників: статус «російськомовних» закріплений у стратегічних документах РФ; закріплюється і можливість їхнього захисту аж до застосування військової сили за межами РФ; окремим законодавчим актом можливо проголосити громадянами РФ населення цілих областей іншої держави, вважати росіянами всіх «російськомовних»; офіційним є і виправдання проросійських сепаратистських рухів і квазімілітарних структур як «народних рухів визволення росіян від іноземного гноблення / окупації» (Парахонський та Яворська, 2019, с. 254-255). Поняття, які гнучко змінюються відповідно до потреб режиму, складають основи офіційної ідеології в державних концепціях, стратегічних планах, промовах високопосадовців РФ, а ще відкривають фактично необмежені можливості для подальшого розмивання та гібридизації ідентичностей, для маніпуляцій і насильства, суспільних практик безкарності.

Загалом, якщо комплексно осмислювати проблематику сучасних воєн, важливо не тільки означувати їх за різними класифікаціями, але й конкретизувати окремі складові таких воєн. До прикладу, якщо поняття «гібридна війна» викликає багатозначні прочитання, то «гібридна ідеологія» як невід'ємна складова сучасної війни (тобто еkleктична та часто облишена логіки ідейна доктрина агресора) розкриває виразну характеристику війни для подальшого її вивчення. Зокрема Є. Магда (2015) визначає гібридну ідеологію «русского міра як ідеологічну та уможлядну альтернативу західним цінностям в головах громадян Росії, України, а також низки інших держав, на які РФ намагається поширити свій вплив (с. 66).

Таким чином з метою створення політико-ідеологічного підґрунтя (не)гібридної війни, зокрема для деструктивної пропаганди, зміцнення власних позицій у різних сферах впливу, для виправдання агресії перед міжнародною та внутрішньою аудиторією держава посилює діяльність спецслужб, які проводять розвідувальну роботу в тісній взаємодії з зовнішньополітичними відомствами, корпораціями, фінансово-промисловими групами, зі залученням ресурсів підконтрольних медіа, громадських організацій, за підтримки ангажованих академій, аналітичних центрів, фондів тощо.

Інформаційне підґрунтя (не)гібридної війни також вважається її сталим компонентом, адже здійснюється на всіх етапах розгортання конфлікту, а в умовах сучасного глобалізованого інформаційного суспільства, з розвитком ІТ-технологій,

віртуальної та доповненої реальності може стати частиною життя буквально кожного, незалежно від віддаленості у часі та просторі військових дій. У аналітичному центрі геополітичних досліджень «Борисфен інтел» (2015) у цьому контексті нагадують, що, наприклад, трактування російськими акторами інформаційної складової сучасних міжнародних конфліктів також пов'язувалося ще й з «асиметричними заходами», тобто з діяльністю підрозділів спеціального призначення, підтримкою внутрішньої опозиції, колаборантів, загалом зі зростанням цілеспрямованого інформаційного впливу на об'єкт нападу.

Інформаційне підґрунтя обслуговує політичний та ідеологічний виміри війни, з іншого ж боку, може осмислюватися як самостійний її напрям. Тобто намагання РФ зміщувати акценти міжнародної політики, підмінювати базові поняття демократії, спотворювати історичну спадщину та вкорінювати інші офіційні ідеологічні цінності як у світі, так і для внутрішнього споживача є безумовною частиною інформаційної політики держави-агресора. Водночас розуміння того, як власне організований процес інформування, його канали, сучасні алгоритми впливу – усе це і не тільки дозволяє говорити також окремо про інформаційний напрям війни, коли засоби трансформують або й визначають політико-ідеологічний зміст ворожнечі. Наприклад, фахівці Департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБУ з'ясували, що три базові напрями визначають інформаційну агресію РФ проти України: 1) інформаційні та психологічні операції, спрямовані на більшість громадян України, зокрема формування у патріотично налаштованих людей зневіри, зокрема й у безперспективності західного шляху, а серед проросійського населення – активізму, спротиву діючій владі тощо; 2) заходи, спрямовані на жителів тимчасово окупованих територій, формування серед них позитивного іміджу РФ та її керівництва, відчуття незворотності «приєднання» до РФ, ненависті до діючої влади України, до НАТО, ЄС та Заходу загалом тощо; 3) інформаційні та психологічні операції, розраховані на громадян ЄС, США та інших держав-партнерів України, формування її іміджу як «неспроможної держави», спонукання до послаблення санкцій, виведення теми російської агресії за межі порядку денного міжнародної політики тощо (Мельніченко, 2021, с. 31-32). Інформаційний фактор настільки потужний для сучасного світу політики, що йдеться не тільки про інформаційні (перед)умови війни, а окремо – про інформаційну війну як феномен. Водночас цей термін, як і «гібридна війна», не позбавлений метафоричності та залишає великий простір для дискусій.

Українські політологи І. Кресіна, В. Тарасюк (2018) спробували узагальнити перелік інструментів, що РФ використовує проти України у якості інформаційних технологій. Подаємо цей перелік із окремими власними короткими коментарями: 1) кінофільми, зокрема й т.зв. «історичні», і навіть «документальні» стрічки як сприятливе середовище поширення постправди; 2) телесеріали, що копіюють західні сюжети, але переслідують цілі пропаганди; 3) телевізійні продукти, зокрема т.зв. «новинні» сюжети, що імітують незалежний погляд на події та факти, але мають задавлені проблеми зі стандартами журналістики; 4) активності у соціальних мережах як адресна, приваблива й легка для сприйняття аудіо-візуальна інформація; 5) політична реклама, тобто нав'язливе повторення ключових ідеологічних догм; 6) вірусні повідомлення в месенджерах, зокрема поширення повідомлень панічного змісту; 7) радіопередачі як іноді безальтернативний спосіб інформування, що особливо затребуваний в умовах блекаутів, окупації; 8) вірусні SMS, які особливо дієві, оскільки порушують персональний простір; 9) анекдоти та плітки, що формують «загальноновизнані» переконання; 10) листівки, публікації у безкоштовних виданнях, спрямовані на незахищені групи читачів; 11) розсилки на е-

адреси, що нерідко супроводжують кібератаки; 12) розміщення гасел на автошляхах, стендах тощо спонукають до швидких і безальтернативних дій; 13) арени спортивних змагань, концерти, інші масові заходи додають пропаганді селебріті-ефекту; 14) поширення карикатур; 15) тематичні виставки, флешмоби, загалом комплекс заходів псевдомистецького / псевдоінтелектуального ґатунку, що створює ілюзію усесторонньої підтримки держави; 16) прес-конференції, пікети, заяви, звернення, громадські ініціативи, запити та інше (с. 29-31). Загалом для досягнення поставлених цілей у війні держава-агресор використовує інформаційне поле на постійній основі, намагаючись залучити якомога ширший набір інструментів, за допомогою яких можна втримувати мобілізаційний потенціал, лояльність, завойовувати прихильність або принаймні нейтральність, ширити хаос серед жертв агресії та їх захисників.

Висновки. Отже, у найширшому розумінні 1) політичні виміри війни спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичного життя, розхитування демократії, міжнародного правопорядку, євроатлантичних процесів, євроінтеграційних прагнень тощо; 2) ідеологічне підґрунтя війни часто маскує реваншистські та колонізаторські прагнення; 3) інформаційна складова адресно спрямовує пропагандистські наративи. Водночас у цій статті фактично не вдалася спроба чітко відокремити згадані три виміри сучасної російсько-української війни, адже часто вони тісно зв'язані та неконтрольовані, а також через за давненість протистояння, маніпулятивність нагромаджених концептів та виразну небезпеку поширення хаосу.

Для російського населення війна все ще мало відчутна, більшість далека від фронту. У західному суспільстві часто побутують хибні уявлення про війну, хоча вона й екзистенційно значима для демократії, багатьом складно осягнути масштаби трагедії. І в першому, і в другому випадку поширення концепту «гібридності» може поглиблювати спотворенні чи розмиті бачення, знецінювати пережиті українцями досвіди війни, заохочувати автократії та сповільнювати темпи консолідації демократій.

Вживання терміна «гібридна війна» повсякчас потребує уточнень і навіть відповідей на етичні питання – про що саме йдеться і з якою метою? Якщо це акцент на невійськових методах тиску – чи охоплюють вони оповіді про масштаби втрат, дороговартісність війни, тероризм, переслідування, інші види насильства, скоєні, до прикладу, незаконними збройними формуваннями? Якщо така війна тлумачиться як заходи зі заохочення хаосу, як «змішування» (не)нових підходів на етапі спільного політичного і військового планування – чи подібна стратегія корелюється з тактикою реальних дій, наскільки ці дії можливо координувати та контролювати з єдиного центру рішень, як виміряти їх ефективність і чи така декларована новизна не гіперболізує впливовість ворога, тобто слугує завданням залякування супротивника? Зрештою, якщо це черговий зручний термін, що лише маскує приховані експансіоністські цілі – чи варто долучатися до його поширення?

Вживання терміна «(не)гібридна війна» в традиціях діалектики відкриває простір для інтелектуальних дискусій; може допомогти в обґрунтуванні багатоскладового та багатоетапного змісту сучасних воєн; потенційно фіксує паралельні та навпаки – розосередженні в часі та просторі процеси / заходи / операції, що втім переслідують цілісну, довгострокову мету держави-агресора. З позицій амбасадорів України на міжнародних полях, акцент «негібридна війна» може сприяти поширенню альтернативи офіційній пропаганді РФ, об'єктивному розумінню актуальних для нас подій. Водночас і він не може вважатися універсальним, адже будь-які додаткові означення перед поняттям «війна» потенційно можуть розмивати сутність центральної категорії, применшувати масштаб і/чи трагізм відповідних досвідів.

Відмінні досвіди російсько-української війни, висока суспільна напруга, міжнародна актуальність теми формують спектр різноманітних рефлексій, а іноді й суперечливих ставлень до війни серед сучасників, що водночас потребує належного вивчення, наукового аналізу, системної експертизи. Подальші теоретичні пошуки у цій темі важливі не лише з позицій політико-філософського дискурсу, але як стратегія перемоги та встановлення стійкого миру, політичної стабільності, демократичного розвитку в Україні та світі загалом.

Використані джерела:

1. Воляннюк, О. (2020). Термінологія політичної науки: адекватність сучасним запитам суспільства. Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії. С. 533-535.
2. Горбулін, В. (2022). Збройна боротьба в контексті четвертої індустріальної революції. Вісник Національної академії наук України. № 4. С. 3-11.
3. Горбулін, В.П. (2014). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. Стратегічні пріоритети, № 4 (33), Видавництво: НІСД. С. 5-12.
4. Залужний, В. та Забродський, М. (07.09.2022). Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html>
5. Іщенко, Н. (24.02.2022). Постгібридна війна або «Доктрина 2.0». Газета «День». <https://day.kyiv.ua/article/media/posthibrydna-viyna>
6. Кресіна, І.О., Тарасюк, В.М. (2018). Особливості застосування країною-агресором інформаційних технологій у гібридній війні. Держава і право. Серія : Політичні науки. Вип. 81. С. 27-41.
7. Магда, Є.В. (2015). Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 320 с.
8. Мельніченко, О.А. (2021). Основні напрямки деструктивної діяльності російських спецслужб в інформаційній війні проти України. Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ : НА СБУ. С. 30-33.
9. Національний інститут стратегічних досліджень. (2014). Україна та проект «русского мира» : аналітична доповідь; за ред. В.М. Яблонського та С.І. Здіорука. К. 80 с. (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 1).
10. Охотін, П. (29 серпня 2011). «Русский мир» як технологія. Tyzhden.ua. <http://https://tyzhden.ua/russkij-mir-iak-tekhnohohiia>
11. Парахонський, Б.О., Яворська, Г.М. (2019). Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ: НІСД. 560 с.
12. Полещук, Т. (19 червня 2022). Коли ми пропустили «русский мир». ZAXID.NET. https://zaxid.net/koli_mi_propustili_russkiy_mir_n1544779
13. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Обороноздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання». № 1639-VII (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1639-18>
14. Радковець, Ю. (2015). «Гібридна політика» сучасної Росії як стратегія реалізації її національної геополітики. Борисфен Інтел. https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-voyenni-pitannya/archiv-gibridnia-vijna/gibrid-politics/
15. Смолій, В., Кульчицький, С., Якубова, Л. (2016). Донбас і Крим: місце в модерному національному проекті. Аналітична записка; НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України. 66 с.
16. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Концепція забезпечення національної системи стійкості. № 479/2021 (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/go/479/2021>
17. Шулімов, С., Литвин, О. (2019). Шляхи боротьби з «русским миром» в Україні : аналітична записка; Школа політичної аналітики Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ. 25 с. <https://spa.ukma.edu.ua/old/wp-content/uploads/2019/10/Countering-Russian-World.pdf>

18. Bērziņš, J. (2020). The Theory and Practice of New Generation Warfare: The Case of Ukraine and Syria, *The Journal of Slavic Military Studies*, 33:3, 355-380, DOI: 10.1080/13518046.2020.1824109
19. Galeotti, M. (2019). The mythical 'Gerasimov Doctrine' and the language of threat, *Critical Studies on Security*, 7:2, 157-161, DOI: 10.1080/21624887.2018.1441623
20. Johnson, R. (2018). Hybrid War and Its Countermeasures: A Critique of the Literature, *Small Wars & Insurgencies*, 29:1, 141-163, DOI: 10.1080/09592318.2018.1404770

References:

1. Volianiuk, O. (2020). Terminolohiia politychnoi nauky: adekvatnist suchasnym zapytam suspilstva. [Terminology of Political Science: Adequacy to Modern Societal Demands]. *Osvitni i kulturno-mystetski praktyky v konteksti intehratsii Ukrainy u mizhnarodnyi naukovo-innovatsiinyi prostir. Zaporizhzhia : Vyd-vo Khortytskoi natsionalnoi akademii. S. 533-535. [in Ukrainian].*
2. Horbulin, V. (2022). Zbroina borotba v konteksti chetvortoi industrialnoi revoliutsii. [Armed Struggle in the Context of the Fourth Industrial Revolution]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. № 4. S. 3-11. [in Ukrainian].*
3. Horbulin, V.P. (2014). "Hibrydna viina" yak kliuchovi instrument rosiiskoi heostrategii revanshu. ["Hybrid War" as a Key Tool of Russian Geostrategy for Revenge]. *Stratehichni priorityety, № 4 (33), Vydavnytstvo: NISD. S. 5-12. [in Ukrainian].*
4. Zaluzhnyi, V. ta Zabrodskyi, M. (07.09.2022). Perspektyvy zabezpechennia voiennoi kampanii 2023 roku: ukrainskyi pohliad. [Prospects for Ensuring the Military Campaign of 2023]. *Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html> [in Ukrainian].*
5. Ishchenko, N. (24.02.2022). Posthibrydna viina abo «Doktryna 2.0». [Post-Hybrid War or "Doctrine 2.0"]. *Hazeta «Den». <https://day.kyiv.ua/article/media/posthibrydna-viyna> [in Ukrainian].*
6. Kresina, I.O., Tarasiuk, V.M. (2018). Osoblyvosti zastosuvannia krainoiu-ahresorom informatsiinykh tekhnolohii u hibrydnii viini. [Features of the Application of Information Technologies by the Aggressor Country in Hybrid Warfare]. *Derzhava i pravo. Seriya : Politychni nauky. Vyp. 81. S. 27-41. [in Ukrainian].*
7. Mahda, Ye.V. (2015). Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty. [Hybrid War: Survive and Win]. *Kharkiv : Vivat., 320 s. [in Ukrainian].*
8. Melnichenko, O.A. (2021). Osnovni napriamky destruktivnoi diialnosti rosiiskykh spetssluzhb v informatsiynii viini proty Ukrainy. [Main Directions of Destructive Activity of Russian Special Services in Information Warfare against Ukraine]. *Hibrydna viina: sutnist, vyklyky ta zahrozy: zb. mater. kruhloho stolu (Kyiv, 8 lypnia 2021 r.). Kyiv : NA SBU. S. 30-33. [in Ukrainian].*
9. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2014). Ukraina ta proekt «russkoho myra» : analitychna dopovid; [Ukraine and the "Russian World" Project: Analytical Report]. za red. V.M. Yablonskoho ta S.I. Zdiorka. K. 80 s. (Ser. «Humanitarnyi rozvytok», vyp. 1). [in Ukrainian].
10. Okhotin, P. (29 serpnia 2011). «Russkii mir» yak tekhnolohiia. ["Russian World" as Technology]. *Tyzhden.ua. <http://tyzhden.ua/russkij-mir-iak-tekhnolohiia> [in Ukrainian].*
11. Parakhonskyi, B.O., Yavorska, H.M. (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl : monohrafiia. [Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning]. *Kyiv: NISD. 560 s. [in Ukrainian].*
12. Poleshchuk, T. (19 chervnia 2022). Koly my propustyly «russkii mir». [When We Missed the "Russian World"]. *ZAXID.NET. https://zaxid.net/koli_mi_propustili_russkiy_mir_n1544779 [in Ukrainian].*
13. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: "Oboronozdatnist Ukrainy u XXI stolitti: vyklyky, zahrozy ta shliakhy yikh podolannia". [Ukraine's Defense Capability in the 21st Century: Challenges, Threats, and Ways to Overcome Them]. № 1639-VII (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1639-18> [in Ukrainian].
14. Radkovets, Yu. (2015). «Hibrydna polityka» suchasnoi Rosii yak stratehiia realizatsii yii natsionalnoi heopolityky. ["Hybrid Politics" of Modern Russia as a Strategy for Implementing Its National Geopolitics]. *Borysfen Intel. https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-voyenni-pitannya/arxiv-gibridnia-vijna/gibrid-politics/ [in Ukrainian].*

15. Smolii, V., Kulchytskyi, S., Yakubova, L. (2016). Donbas i Krym: mistse v modernomu natsionalnomu proekti. Analychna zapyska; [Donbas and Crimea: Place in the Modern National Project. Analytical Note]. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: Instytut istorii Ukrainy. 66 s. [in Ukrainian].
16. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Kontseptsiiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti. [Concept of Ensuring the National Stability System.]. № 479/2021 (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/go/479/2021> [in Ukrainian].
17. Shulimov, S., Lytvyn, O. (2019). Shliakhy borotby z «russkym myrom» v Ukraini : analychna zapyska; [Ways to Counter the "Russian World" in Ukraine: Analytical Note]. Shkola politychnoi analychky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Kyiv. 25 s. <https://spa.ukma.edu.ua/old/wp-content/uploads/2019/10/Countering-Russian-World.pdf> [in Ukrainian].
18. Bērziņš, J. (2020). The Theory and Practice of New Generation Warfare: The Case of Ukraine and Syria. *The Journal of Slavic Military Studies*, 33:3, 355-380, DOI: 10.1080/13518046.2020.1824109
19. Galeotti, M. (2019). The mythical 'Gerasimov Doctrine' and the language of threat. *Critical Studies on Security*, 7:2, 157-161, DOI: 10.1080/21624887.2018.1441623
20. Johnson, R. (2018). Hybrid War and Its Countermeasures: A Critique of the Literature, Small Wars & Insurgencies, 29:1, 141-163, DOI: 10.1080/09592318.2018.1404770

Olha Volianiuk,

*Candidate of Political Science, Associate Professor,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Yaroslav Drozdyuk,

*Postgraduate student of Department of Political Sciences
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

(Un) Hybrid War: Political, Ideological, Informational Dimensions

The proposed analysis explores the controversial concept of "hybrid warfare." The term is examined in various contexts: as a tool of propaganda, as part of political and military lexicon, and as an instrument and subject of political analysis. The study reflects on whether this concept accurately reflects the realities of the Russian-Ukrainian war and contemporary possibilities for scholarly research. Certain features of the usage of the terms "hybrid warfare" and "hybrid threats" in the political and legal field of Ukraine are identified. The deployment of specific dimensions of (non)hybrid warfare, particularly political, ideological, and informational methods and forms of Russian aggression in Ukraine, is discussed. Through the example of the ongoing conflict, it is demonstrated that these three dimensions are often interconnected, manipulative, uncontrolled, ancient, and blurred, aligning with the Russian strategy of spreading chaos in the world.

The research is conducted based on the analysis of scholarly works, political statements, military assessments, normative documents. The proposed article is overview-oriented and invites further scholarly discussion. It argues that 1) the term "hybrid warfare" constantly requires clarification and often raises ethical questions; 2) the concept of "(non)hybrid warfare" is not universal but opens up space for discussions and can contribute to an objective understanding of current events. The article is constructed on the principles of objectivity, historicism, incorporating elements of dialectics, political comparative analysis, cross-disciplinary and systemic approaches. Theoretical explorations in this topic are important not only from the perspective of political-philosophical discourse but also as a strategy for victory and the establishment of sustainable peace, political stability, and democratic development in Ukraine and the world at large.

Key words: war, hybrid warfare, hybrid threat, Russian-Ukrainian warfare, institutional capacity, ideology, post-truth, national resilience, interethnic armed conflicts.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.08>
УДК 32.019.5

Єгор Міненко,
*аспірант навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0001-7169-3252 ; email: y.minenko@smdsu.org.ua*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

У статті проводиться аналіз організаційно-правових аспектів забезпечення інформаційної безпеки в умовах розвитку інформаційного суспільства, різних теоретичних підходів до визначення понять інформаційної та національної безпеки, їх взаємозв'язку, політико-правових механізмів їх забезпечення на шляху до розвитку суспільно-політичної стабільності. Актуальність дослідження зумовлена тим, що суперництво між державами тепер відбувається на інформаційному фронті, що стає принципово новим полем боротьби. Створення та розвиток глобального інформаційного простору призвели до зростання кіберзагроз у всіх сферах суспільного життя, зокрема політики та економіки. Осмислюється питання міжнародного співробітництва в забезпеченні інформаційної безпеки в межах Організації Об'єднаних Націй (ООН) і Європейського Союзу (ЄС), вказується на масштаби глобальних інформаційних викликів та неможливість самостійного вирішення зазначених проблем окремими державами. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, які були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН та містять положення про загрози міжнародній інформаційній безпеці. Також дослідити вплив інформаційної безпеки держави на національну безпеку дозволив аналіз останніх публікацій вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері інформаційної політики, зокрема А. Войціховського, К. Захаренка, З. Ковалю та інших.

Наукова новизна полягає у наданні практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституційного забезпечення та політичних інститутів інформаційної безпеки та протидії загрозам кіберпростору. Акцентується на тому, що державна інформаційна політика повинна відповідати нагальним питанням, що виникли у міжнародній інформаційній сфері. Важливою задачею є розроблення та реалізація основних принципів, пріоритетів і завдань державної політики інформаційної безпеки, що потребує поліпшення інституційних, правових, організаційних механізмів управління сферою.

Ключові слова: *інформаційна безпека, кібербезпека, суспільна стабільність, інформаційна політика.*

Вступ. В сучасному світі кіберпростір є основним полем конкуренції у політичній, економічній, культурно-інформаційних сферах. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволив створити новий віртуальний простір, в якому взаємодіють різні політичні сили та держави. У кіберпросторі відбувається багато протистоянь, зокрема між розвідувальними та військовими структурами різних країн. Ці процеси мають велике значення для сучасного політичного аналізу та політичної практики. З міркувань національної безпеки, інформаційна безпека стає невід'ємним елементом системи захисту держави. У зв'язку з цим, важливо розробляти ефективну інформаційну політику та створювати систему захисту від потенційних загроз в кіберпросторі.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, проблема забезпечення інформаційної безпеки стає все більш актуальною для сучасних демократій і їх стабільного розвитку. Інформаційна війна, кібератаки, шпигунство, дезінформація та інші загрози в інформаційному просторі можуть масово впливати на суспільство, викликати дестабілізацію політичної та економічної ситуації, а також негативно впливати на державну безпеку. Тому розуміння та аналіз процесів, що відбуваються в

кіберпросторі, стає надзвичайно важливим для розвитку безпекових стратегій, як для окремих держав, так і для міжнародної спільноти. Належне вивчення теми може допомогти у підвищенні рівня захисту державних та особистих інформаційних ресурсів від можливих загроз, забезпечити стійкість державної системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституційного забезпечення інформаційної безпеки держави є важливим завданням, оскільки інформаційні загрози є динамічними та постійно змінюються в умовах розвитку інформаційного суспільства. Науковці з різних галузей знань внесли свій вклад у дослідження теоретичних питань забезпечення інформаційної безпеки, що дозволило розробити рекомендації та практичні рішення з покращення інституційного забезпечення інформаційної безпеки держави, а також у вивченні міжнародно-правових проблем цієї сфери та досвіду міжнародного співробітництва (О. Бандурка, І. Боднар, Р. Марутян, В. Горбулін, К. Захаренко, А. Войціховський, О. Запорожець, І. Івченко, Г. Ситник, Р. Калюжний, В. Ліпкан, Г. Новицький, В. Пилипчук, Є. Скулиш, А. Марущак, М. Стрельбицький, Т. Ткачук, О. Тихомиров та інші). Ці дослідження є важливим джерелом інформації для аналізу поточних загроз інформаційній безпеці держави, а також для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної інформаційної політики.

Мета і завдання статті. Стаття присвячена аналізу сучасних загроз інформаційної безпеки, а також основним напрямкам державної інформаційної політики, необхідних для забезпечення національної безпеки та політичної стабільності. Проведений аналіз дозволить виявити потенційні загрози та визначити ефективні заходи, спрямовані на запобігання та мінімізацію негативних наслідків інформаційних атак, також розглянуті основні напрямки державної інформаційної політики, необхідні для забезпечення національної безпеки, зокрема розвиток політичних інститутів, вдосконалення правових інструментів, розвиток кібербезпеки, підвищення рівня інформаційної грамотності тощо. Для досягнення мети пропонуються такі завдання: дослідити теоретичні підходи до визначення сутності понять «інформаційна безпека» та «національна безпека»; визначити взаємозв'язок між інформаційною безпекою та національною безпекою; дати загальну характеристику політико-правової основи міжнародного співробітництва держав у забезпеченні інформаційної безпеки в межах ЄС; дослідити питання забезпечення інформаційної безпеки України, виявити реальні та потенційні інформаційні загрози для інформаційного простору країни; розробити конкретні пропозиції зі вдосконалення державної інформаційної політики. В результаті виконання цих завдань варто зробити висновки про (не)ефективність політичних інститутів інформаційної безпеки, а також розробити рекомендації для подальшого її вдосконалення на шляху розвитку суспільно-політичної стабільності.

Цілі наукової статті досягаються через залучення комплексу **методів**, серед яких центральним є проведення політико-правового аналізу сучасних загроз інформаційній безпеці та основних напрямів розвитку державних інститутів інформаційної безпеки.

Результати та дискусії. У сучасній політико-філософській думці існує два підходи до визначення поняття «національна безпека». Перший підхід, який є реалістичним, був започаткований американським фахівцем Г. Моргентау. Він визначив національну безпеку як недоторканність території та інститутів держави і наголосив на воєнній та політичній безпеці, що є традиційним розумінням. Другий підхід розвивався в межах ідеалістичної теорії міжнародних відносин, зосереджується на аналізі політико-економічних, соціальних, гуманітарних та інших проблем. Український законодавець, виходячи з другого підходу, сформував потужну правову базу політики національної

безпеки протягом років державної незалежності. Основою цієї політики є чинна Конституція України, яка встановлює засади забезпечення безпеки людини та визначає найважливіші функції держави: захист суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки, які є справою всього українського народу (*Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року*, 1996). Закон України «Про національну безпеку України», що був прийнятий 21 червня 2018 р., регулює правові засади національної безпеки України і визначає понятійний апарат у цій сфері («Про національну безпеку України», 2018).

На основі зазначених положень можна стверджувати, що до об'єктів національної безпеки України належать: права, свободи та обов'язки людини і громадянина; цінності, ресурси та навколишнє середовище суспільства; конституційний лад, територіальна цілісність, недоторканність і суверенітет держави. З огляду на складність національної безпеки, вона містить численні підсистеми, елементи та складові, серед яких можна виділити політико-економічну, соціальну, воєнну, екологічну, інноваційну, технологічну безпеку.

З урахуванням швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і створення глобального інформаційного простору, виникли нові субстанції, такі як кіберпростір, інформаційне суспільство, які мають значний вплив на політико-економічний, соціальний і культурний розвиток держави. Інформаційне суспільство також призвело до появи багатьох кіберзагроз у важливих сферах суспільного життя, зокрема банківській, воєнній, критичної інфраструктури тощо. Тому інформаційна безпека повинна бути розглянута в якості самостійного елемента національної безпеки.

«Інформаційна безпека» є терміном, що має правове значення і означає стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері. Цей стан визначається сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства та держави (Войціховський, 2020).

Глобалізація сучасного інфопростору спричинює послаблення інформаційного суверенітету держави, що впливає на загальний стан державної безпеки. Це також спричинило необхідність формування та удосконалення системи заходів міжнародної інформаційної безпеки. Оскільки масштаби глобальних викликів у інформаційній сфері надзвичайно великі, і вирішення цих проблем зусиллями однієї або навіть декількох держав неможливе, необхідно розвивати міждержавне співробітництво в межах ООН.

У 1998 р. світ побачив знаковий крок у забезпеченні міжнародної інформаційної безпеки – Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/53/70, яка засвідчила необхідність збереження інформаційної безпеки в умовах росту загроз і викликів. Цей документ став першим кроком до зміцнення міжнародної координації у питаннях інформаційної безпеки. Резолюція, прийнята в 1998 р., відкрила широку дискусію про необхідність створення міжнародного правового режиму, який визначав би статус інформації, інформаційних технологій та методів їх використання. Це стало першим кроком до створення відповідного правового інструментарію, який би регулював питання інформаційної безпеки в міжнародному співтоваристві («Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікації в контексті міжнародної безпеки», 1999а).

У 1999 р. була прийнята Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/49, яка наголошувала на загрозах для міжнародного інформаційного простору, як для цивільної, так і військової сфери. Виконуючи цю Резолюцію, в 2000 р. були представлені принципи, що вносили б правила поведінки держав в інфопросторі та заклали основу для міжнародної співпраці з вирішення проблем інформаційної безпеки. Принципи надають визначення ключових понять системи міжнародної інформаційної безпеки, таких як

«інформаційні простори», «інформаційні війни», «інформаційні ресурси», «інформаційна зброя», «інформаційна безпека» та інші («Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікації в контексті міжнародної безпеки», 1999b).

Майбутні резолюції стосувались боротьби зі злочинним використанням ІТ-технологій, створення глобальної системи кібербезпеки та захисту інформаційної інфраструктури. Значний внесок у забезпечення міжнародної інформаційної безпеки було зроблено за допомогою Резолюції A/RES/62/17 від 5 грудня 2007 р., яка сприяла розгляду існуючих і потенційних загроз у цій сфері. Крім того, Резолюція A/RES/71/28 від 5 грудня 2016 р. відзначила досягнення в галузі інформатизації та телекомунікацій в контексті забезпечення міжнародної безпеки. Обидві резолюції зробили вагомий внесок у розвиток інтернаціонального діалогу з питань інформаційної безпеки.

ЄС є також серед ключових гравців у забезпеченні міжнародної інформаційної безпеки та кібербезпеки. Вже у 2001 р. Комісією ЄС було представлено видання «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід», де було запропоновано концепцію розв'язання проблем інформаційної безпеки. Цей документ став важливим кроком у напрямі розробки політики, спрямованої на забезпечення безпеки інформації. Зараз ЄС продовжує вести активну політику у цій сфері та докладає зусиль для забезпечення кібербезпеки інформаційного простору. Згідно з визначенням, термін «мережева та інформаційна безпека» трактується як здатності мережі або інформаційної системи відповідати на випадкові події або зловмисні дії, які можуть становити загрозу доступності, автентичності, цілісності та конфіденційності даних, що зберігаються або передаються, а також послуг, які надаються через ці мережі та системи (*Network and information security: proposal for a european policy approach, 2001*). Особливу увагу в документі приділено запобіганню зловживань у сфері інформаційної безпеки, розвитку заходів щодо протидії кіберзлочинності, створенню міжнародної співпраці в цій сфері та підтримці культури кібербезпеки.

Після прийняття документу «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» Комісією ЄС в 2001 р., у ЄС було прийнято значну кількість нормативно-правових актів, які містили різноманітні підходи до забезпечення інформаційної безпеки в країнах-членах.

У лютому 2013 р. Європейський Союз представив стратегію кібербезпеки «Відкритий, надійний та безпечний кіберпростір», яка закликає держави-члени розвивати міжнародне співробітництво для боротьби з кіберзагрозами. У липні 2016 р. була прийнята директива Європейського парламенту та Ради ЄС, яка зосереджується на заходах щодо забезпечення високого рівня безпеки мережевих та інформаційних систем у ЄС. Ця директива встановлює загальні правила та вимоги в галузі кібербезпеки для всіх країн-членів ЄС, що дозволяє підвищити спроможність системи кібербезпеки на всіх рівнях, а також зобов'язує операторів базових та цифрових послуг повідомляти про кіберінциденти. У вересні 2017 р. Комісія ЄС оприлюднила повідомлення про створення сильної кібербезпеки для ЄС, де наголошується на важливості кіберзахисту для безпеки держав-членів ЄС та необхідності колективного підходу у протидії кіберзагрозам.

Для поліпшення системи інформаційної безпеки в ЄС було створено спеціалізований організаційний механізм – Європейське агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA). Європейське агентство з мережевої та інформаційної безпеки, має на меті не тільки покращення мережево-інформаційної безпеки в ЄС, але й створення сприятливих умов для забезпечення цієї безпеки для громадян, підприємств та громадських організацій ЄС. Агентство працює над розвитком культури мережевої та інформаційної безпеки серед всіх зацікавлених сторін, зокрема веде роботу з вирішення

проблем безпеки Інтернету речей та інших технологій. Крім того, ENISA забезпечує підтримку безперебійного функціонування ринку ЄС, сприяючи розвитку стандартів та методів для забезпечення мережевої та інформаційної безпеки (*European Union Agency for Network and Information Security*). ENISA забезпечує координацію між країнами-членами ЄС у сфері кібербезпеки, сприяє обміну інформацією та надає поради щодо розробки та впровадження стратегій кібербезпеки. Крім того, ENISA допомагає забезпечити зв'язок між країнами-членами ЄС та міжнародними організаціями щодо кібербезпеки.

Беручи до уваги той факт, що ефективність інформаційного захисту в європейському кіберпросторі залежить від співпраці держав в рамках міжнародних органів, в структурі Європейського поліцейського офісу був створений Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю у 2013 р. Цей центр покликаний розслідувати мережеві шахрайства, а також злочини, які становлять загрозу безпеці критично важливих інфраструктур та інформаційних систем ЄС. Напрямок діяльності Центру включають також співпрацю з іншими міжнародними організаціями, які займаються боротьбою з кіберзлочинністю, з метою підвищення рівня захисту інформаційної безпеки в Європі.

Слід зауважити, що ЄС нині докладає зусиль для модернізації секторів безпеки в кіберпросторі з метою відповіді на сучасні виклики. Це включає в себе оновлення нормативної бази, що забезпечує цілісність державної політики у цій сфері, розробку європейських принципів інформаційної безпеки, збільшення чисельності суб'єктів, що займаються інформаційною безпекою, посилення контролю за національним інформаційним простором, а також зміцнення захисних механізмів для критично важливої інфраструктури ЄС. Ці заходи є частиною широкої стратегії підвищення ефективності системи інформаційної безпеки в кіберпросторі ЄС і забезпечення захисту від потенційних загроз, що можуть виникнути в цьому середовищі.

Оскільки інформаційна безпека є важливим елементом національної безпеки, більшість країн по всьому світу приділяють увагу проблемі безпеки в кіберпросторі та розробляють комплексні заходи для її забезпечення. Зокрема, країни зосереджуються на створенні та вдосконаленні національного законодавства в галузі кібербезпеки, а також на створенні спеціалізованих структур, що забезпечують безпеку в кіберпросторі. Окрім того, більшість країн забезпечує посилення кваліфікації фахівців із кібербезпеки та зміцнення захисту критичної інфраструктури від кібератак. Важливим етапом вдосконалення заходів з кібербезпеки є співпраця між державами у рамках міжнародних організацій.

Сьогодні кібербезпека є однією з найважливіших проблем для держав. Розуміння необхідності її забезпечення є ключовим фактором для підвищення національної безпеки та надійності інформаційних систем держави. Велика кількість країн, зокрема США, ЄС, Японія та Індія, приділяють велику увагу розробці стратегій із кібербезпеки, що свідчить про її всесвітню актуальність. Україна також визнає проблему кібербезпеки як пріоритетну та затвердила власну Стратегію кібербезпеки, яка визначає пріоритетні напрямки та допомагає формувати політику інформаційної безпеки, що відповідає міжнародним стандартам. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексних заходів, таких як розробка та вдосконалення законодавства в галузі кібербезпеки, а також створення спеціалізованих структур, які відповідають за її забезпечення.

Для держав надзвичайно важливою є і проблема захисту критичної інфраструктури. Під критичною інфраструктурою мають на увазі системи, мережі та активи, які є взаємозалежними та життєво необхідними для безперебійного функціонування суспільства. Така інфраструктура може бути як військовою, так і цивільною, а також мати подвійне призначення. До прикладів критичної інфраструктури можна віднести мости,

споруди зв'язку, аеропорти, енергетичну інфраструктуру, банківський сектор, виробництво та розподіл електроенергії, медичні установи, державні аварійно-рятувальні служби тощо. Забезпечення безпеки такої інфраструктури є завданням кожної країни, оскільки порушення її роботи може призвести до значних наслідків для суспільства та економіки.

Згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН S/RES/2341 (2017) від 13 лютого 2017 р., кожна держава самостійно визначає, які об'єкти своєї інфраструктури є критичними і як забезпечити їх ефективний захист. Однак національний перелік об'єктів критичної інфраструктури може значно відрізнятись в різних країнах. Наприклад, у США в цей перелік можуть входити не тільки об'єкти, що забезпечують життєдіяльність суспільства, а й національні пам'ятники, виборча система, дипломатичні місії та інші. Враховуючи зростаючі загрози кібербезпеці, необхідно забезпечити захист не лише традиційних об'єктів критичної інфраструктури, а й звернути увагу на нові сегменти інфраструктури, такі як мережі Інтернету речей та інші цифрові технології («Про захист критичної інфраструктури», 2017).

В сучасному світі розвитку інформаційного суспільства, критична інфраструктура безпеки не може існувати без інформаційної інфраструктури, що передбачає використання комп'ютерів та мереж, зокрема систем диспетчерського управління та збору даних. Взаємодія цих систем дозволяє обмінюватися інформацією та здійснювати аналіз, що є критично важливим для забезпечення функціонування критичної інфраструктури.

З іншого боку, доступ до управління критичною інфраструктурою за допомогою далекого доступу дозволяє підвищити ефективність та зменшити витрати, але також створює загрозу кібербезпеці. У зв'язку з цим, кібератаки на критичну інфраструктуру можуть бути використані як знаряддя військової агресії в геополітичних конфліктах. Руйнування нафтопроводів, вимкнення електростанцій, припинення постачання води та опалення комунальних підприємств може надати значну військову перевагу. Отже, забезпечення кібербезпеки критичної інфраструктури стає одним з актуальних завдань для будь-якої країни у світі. Будь-які кібератаки на критичну інфраструктуру можуть підірвати основи національної безпеки та нанести значні економічні збитки.

За останні роки кібербезпека викликає значний інтерес у світі, оскільки інформаційні технології є невідмінною складовою життя сучасного суспільства. У такому контексті, критична інфраструктура стає особливо вразливою до кібератак, що можуть мати непередбачувані наслідки для безпеки та економіки країни. Зокрема дії хакерів можуть спричинити значні збитки, знизити рівень виробництва та надійності електромереж, нафтопроводів, водопровідних систем та інших критичних інфраструктурних об'єктів, що призведе до серйозних наслідків для національної безпеки та економіки країни. У зв'язку з цим, вирішення проблеми кібербезпеки та захист критичної інфраструктури від кіберзагроз є прагненням забезпечити стабільність та безпеку держави, суспільства, економіки.

Україна не залишається осторонь проблеми інформаційної безпеки, особливо в останні роки, коли стикається з ворожим впливом, що спонукає до сепаратизму, насильства, національної ворожнечі. Це також охоплює спроби руйнування національної ідентичності, знищення міжнародної злагоди, порушення конституційного ладу та територіальної цілісності України. Країна стикається з інформаційною експансією, яка проводиться з боку Російської Федерації та спрямована на забезпечення домінування в українському та глобальному інформаційному просторі. Російські пропагандистські інформаційно-психологічні кампанії та медіазаходи впливають на формування не тільки громадянської ідентичності, а й міжнародного іміджу України. В умовах

повномасштабної війни забезпечення інформаційної безпеки є однією з найактуальніших проблем для України.

З метою забезпечення інформаційної безпеки України, враховуючи відповідні загрози, потрібно звернути увагу на такі заходи:

1) розвивати інформаційний суверенітет України, забезпечивши державне регулювання розвитку інформаційної сфери та національну інформаційну інфраструктуру;

2) використовувати сучасні технології, за допомогою яких надавати достовірну інформацію в українському та світовому інформаційному просторах;

3) захищати конституційне право громадян на свободу слова та доступ до інформації;

4) запобігати неправомірному втручання державних і місцевих органів влади в діяльність медіа та переслідуванню журналістів за їх політичні погляди;

5) реалізувати комплексні заходи щодо захисту національного інформаційного простору та боротьби з монополізацією інформаційної сфери в Україні.

У законодавстві України продовжується підготовка до боротьби з загрозами критичної інфраструктури. Зокрема Закон України «Про національну безпеку України» встановлює завдання практичної реалізації нових підходів у протидії загрозам критичної інфраструктури («Про національну безпеку України», 2018). Поряд із цим прийнятий Закон «Про критичну інфраструктуру», що передбачає встановлення правових та організаційних засад забезпечення діяльності системи захисту критичної інфраструктури. Цей закон є значущим кроком у розвитку системи захисту критичної інфраструктури держави та стане невід'ємною частиною законодавства України, яке стосується національної безпеки («Про критичну інфраструктуру та її захист»). Після прийняття закону будуть визначені принципи та напрями розбудови системи захисту критичної інфраструктури, а також забезпечення необхідної законодавчої бази для її діяльності.

Висновки. Підсумовуючи наведений вище матеріал, можна зробити висновок, що в наш час захист інформаційного простору та забезпечення інформаційної безпеки стали важливими завданнями для багатьох держав світу. Загрози інформаційної безпеки мають міжнародний характер, що вимагає розробки спільної стратегії інформаційної безпеки та розвитку міжнародного співробітництва, зокрема й у рамках міжнародних організацій. Такі кроки дозволять забезпечити ефективний захист національного інформаційного простору та зменшити загрози національній безпеці. Отже, захист інформаційної безпеки – це важливе завдання, яке потребує уваги та координації зусиль на рівні країн та міжнародної спільноти.

Забезпечення інформаційної безпеки є одним із найважливіших завдань і для сучасної України. Це зумовлено необхідністю боротьби зі злочинними діями, ворожими атаками, спрямованими на посягання на інформаційний простір країни. Зважаючи на визнаний пріоритет європейської інтеграції в зовнішній політиці України, владі необхідно розвивати ефективний діалог з ЄС з питань забезпечення інформаційної безпеки.

При цьому, для досягнення максимальної ефективності у цій сфері, необхідно вивчати досвід країн, які вже мають відповідну організаційно-правову основу та успішно застосовують її. Вивчення та використання цього досвіду у національній законотворчості та реалізації заходів забезпечення інформаційної безпеки є надзвичайно важливим для України, її розвитку як суверенної та незалежної держави, а також як стабільної демократії. Перспективним вбачаємо глибший аналіз взаємозв'язку процесів подальшої демократизації та інформаційного захисту держави.

Використані джерела:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. «Про національну безпеку України», Закон України (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Войціховський, А. (2020). Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО», (29), 281–288.
4. «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікації в контексті міжнародної безпеки», Резолюція A/RES/53/70 ГА ООН (1999а). <https://undocs.org/en/A/RES/53/70>
5. «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікації в контексті міжнародної безпеки», Резолюція A/RES/54/49 ГА ООН (1999). <https://undocs.org/en/A/RES/54/49>
6. Network and information security: proposal for a european policy approach. (2001, 6 червня). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0298&from=EN>
7. Council framework decision 2005/222/JHA on attacks against information systems. (2005, 24 лютого). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005F0222>
8. Towards a general policy on the fight against cyber crime. (б. д.). <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:114560>
9. European Union Agency for Network and Information Security. (б. д.). <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa>
10. «Про захист критичної інфраструктури», Резолюція Ради Безпеки ООН S/RES/2341 (2017). [https://undocs.org/en/S/RES/2341\(2017\)](https://undocs.org/en/S/RES/2341(2017))
11. «Концепція створення державної системи захисту критичної інфраструктури», Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1009-р (2017). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-stvorennya-derzhavnoyi-sistemi-zahistu-kritichnoyi-infrastrukturi>
12. «Про критичну інфраструктуру та її захист», Проект Закону (б. д.). https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65996
13. Захаренко, К. (2021). Інституційний вимір інформаційної безпеки України [дис. д-ра політ. наук]. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
14. Коваль, З. (2011). Політико-правові механізми державного управління інформаційно-психологічною безпекою України [дис. канд. наук з держ. упр.].

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy", Zakon Ukrainy (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Voitsikhovskiy, A. (2020). Informatsiina bezpeka yak skladova systemy natsionalnoi bezpeky (mizhnarodnyi i zarubizhnyi dosvid). Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «PRAVO», (29), 281–288.
4. "Dosiahnennia u sferi informatyzatsii ta telekomunikatsii v konteksti mizhnarodnoi bezpeky", Rezoliutsiia A/RES/53/70 HA OON (1999a). <https://undocs.org/en/A/RES/53/70>
5. "Dosiahnennia u sferi informatyzatsii ta telekomunikatsii v konteksti mizhnarodnoi bezpeky", Rezoliutsiia A/RES/54/49 HA OON (1999). <https://undocs.org/en/A/RES/54/49>
6. Network and information security: proposal for a european policy approach. (2001, 6 chervnia). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0298&from=EN>
7. Council framework decision 2005/222/JHA on attacks against information systems. (2005, 24 liutoho). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005F0222>
8. Towards a general policy on the fight against cyber crime. (b. d.). <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:114560>

9. European Union Agency for Network and Information Security. (b. d.). <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa>
10. "Pro zakhyst krytychnoi infrastruktury", Rezoliutsiia Rady Bezpeky OON S/RES/2341 (2017). [https://undocs.org/en/S/RES/2341\(2017\)](https://undocs.org/en/S/RES/2341(2017))
11. "Kontseptsiiia stvorennia derzhavnoi systemy zakhystu krytychnoi infrastruktury", Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1009-r (2017). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-stvorennya-derzhavnoyi-sistemi-zahistu-kritichnoyi-infrastrukturi>
12. "Pro krytychnu infrastrukturu ta yii zakhyst", Proekt Zakonu (b. d.). https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65996
13. Zakharenko, K. (2021). Instytutsiinyi vymir informatsiinoi bezpeky Ukrainy [dys. d-ra polit. nauk]. Natsionalnyi Pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova.
14. Koval, Z. (2011). Polityko-pravovi mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia informatsiino-psykholohichnoiu bezpekoiu Ukrainy [dys. kand. nauk z derzh. upr.].

Yehor Minenko,

*PhD student at the Educational and Research Institute
of Law and Political Science,*

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

***Organizational and Legal Analysis of Information Security
as a Factor of Socio-Political Stability***

The article analyzes the organizational and legal aspects of ensuring information security in the context of the development of the information society, various theoretical approaches to defining the concepts of information and national security, their interconnection, and political and legal mechanisms for ensuring them on the way to the development of socio-political stability. The relevance of the study is due to the fact that the rivalry between states is now taking place on the information front, which is becoming a fundamentally new field of struggle. The creation and development of the global information space has led to an increase in cyber threats in all spheres of public life, including politics and economics.

The author discusses the issue of international cooperation in ensuring information security within the United Nations (UN) and the European Union (EU), and points out the scale of global information challenges and the impossibility of individual states to solve these problems on their own. The author analyzes the key legal acts adopted by the UN General Assembly that contain provisions on threats to international information security. The analysis of recent publications of domestic and foreign experts in the field of information policy, in particular A. Voitsikhovsky, K. Zakharenko, Z. Koval and others, allowed to study the impact of the state's information security on national security.

The scientific novelty is to provide practical recommendations for improving the institutional support and political institutions of information security and countering cyberspace threats. The author emphasizes that the state information policy should respond to the pressing issues that have arisen in the international information sphere. An important task is to develop and implement the basic principles, priorities and tasks of the State information security policy, which requires improvement of institutional, legal and organizational mechanisms for managing the sphere.

Keywords: *information security, cybersecurity, social stability, information policy.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.09>

УДК 316.421

Роман Побочій,
аспірант кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
ORCID:0009-0004-8350-8586; email: rpobochij@e-u.edu.ua

ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена дослідженню важливого аспекту сучасного суспільства – політичним наслідкам глобалізації інформаційного простору. В контексті швидкого розвитку технологій та безпрецедентної доступності інформації, цей аспект набуває особливої актуальності, оскільки сучасний світ переживає нові виклики та можливості у сфері політики та суспільства загалом. Автор пропонує широкий огляд впливу глобалізації на поширення та обробку інформації в політичному контексті. Важливим фокусом дослідження є аналіз зростання доступності інформації та його роль у формуванні глобальної свідомості. Медіа, соціальні мережі та інші платформи відіграють значну роль у створенні об'єднаної світової свідомості.

Додатково досліджуються важливі аспекти впливу глобальних акторів, як міжнародні корпорації та неурядові організації, на політичні процеси. Ці суб'єкти здатні впливати на політичні рішення та громадську думку завдяки своїй глобальній присутності та ресурсам. Важливо аналізувати роль цих акторів у зміні політичного ландшафту та їх вплив на прийняття ключових рішень. Стаття приділяє значну увагу аналізу кіберзагроз та інформаційної безпеки в політичному контексті. Зростання кібернетичних загроз та ризиків для національної безпеки вимагає ретельного вивчення та вдосконалення стратегій кібербезпеки для ефективного функціонування політичних систем.

Важливою частиною дослідження є також аналіз впливу глобалізації інформаційного простору на розвиток демократії та зміну парадигми зв'язку між владою та громадянами. Розглядається, як можливо використовувати глобалізацію для сприяння участі громадян у прийнятті політичних рішень, як вона може позитивно вплинути на розвиток демократичних процесів. Стаття пропонує розглянути важливі виклики та можливості, які глобалізація інформаційного простору вносить у сучасний політичний ландшафт. Розуміння цих наслідків відкриває двері до змін та адаптації у сфері політики, сприяючи збалансованому та демократичному розвитку суспільства.

Ключові слова: глобалізація, інформаційний простір, політичні наслідки, доступність інформації, політичні дискусії, кіберзагрози, демократія, інформаційна безпека.

Вступ. У сучасному світі глобалізація інформаційного простору відіграє важливу роль у забезпеченні безпрецедентної доступності до інформації для людей з усього світу. Завдяки технологічному прогресу та зростанню інтернетизації суспільства, ми живемо в епоху, коли новини, думки, ідеї, враження можуть подолати тисячі кілометрів лише за декілька секунд. У 2022 р. понад 60 % українців використовували дві або більше соцмереж. Найпопулярнішими були YouTube, Facebook, Instagram та Telegram. Однак ця доступність інформації має вплив не лише на нашу пізнавальну сферу, але й на політичний ландшафт, відкриває можливості та має специфічні наслідки.

Політичні наслідки глобалізації інформаційного простору є актуальною та складною проблемою сучасного світу. Зростання доступності інформації завдяки технологічному прогресу та глобальному розповсюдженню мережі Інтернет має вплив на політичні процеси та структури, що вимагає глибокого аналізу та розуміння. Зв'язок між цією проблемою та важливими науковими та практичними завданнями вимагає розгляду широкого спектру аспектів, які включають вплив на політичні дискусії, стосунки між

владою та громадянами, зміни в світовому сприйнятті, роль глобальних акторів та зростання кіберзагроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття глобалізації інформаційного простору, з'явилося не так давно, над дослідженням глобалізаційних процесів працювали Л. Леонтєва, Є. Сидорова, А. Митко, Ю. Данько, Ю. Кокарча та ін. Нерідко у контексті вивчення особливостей зв'язку культурних, соціально-економічних і політико-правових аспектів глобалізації згадують такі імена як Р. Андерхілл, Л. Вейс, П. Евенс, Т. Пемпел, Дж. Стігліц, Е. Хеллайнер та ін. Вони одними з перших розгорнули конкретні дослідження механізмів глобалізації, зосередившись на аналізі взаємодії зовнішньої політики і світових господарчих процесів.

Загальна постановка проблеми та визначення її зв'язку з науковими та практичними завданнями створюють основу для глибокого дослідження політичних наслідків глобалізації інформаційного простору, виявлення шляхів до досягнення балансу між зростаючим доступом до інформації та збереженням стабільності та демократії.

Основною метою статті є докладний аналіз впливу глобалізації інформаційного простору на політичні процеси та динаміку. Це огляд ключових аспектів, які виникають внаслідок швидкого поширення інформації. Стаття має на меті розкрити та проаналізувати, як змінюється політичний ландшафт під впливом глобалізації інформації, як ці зміни впливають на взаємодію між владою та громадянами, а також які можливості та загрози вони несуть. Зв'язок із важливими **науковими завданнями**: дослідження має виявити, як глобалізація інформації впливає на спосіб проведення та сприйняття політичних дискусій; як змінюється спосіб взаємодії між різними політичними групами та як це впливає на динаміку громадської думки. Важливим завданням є дослідження зміни у відносинах між владою та громадянами в умовах глобалізації інформаційного простору, які інструменти використовуються владою для комунікації з громадянами, як це впливає на легітимність та реакцію громадян.

Дослідження ролі міжнародних корпорацій, неурядових організацій та інших глобальних акторів у формуванні політичних рішень та громадської думки дозволяє зрозуміти, як вони використовують свій вплив на маси, що потребує залучення комплексу загальнонаукових і політологічних **методів**. Міждисциплінарний, філософський і власне політологічний аналіз кіберзагроз, пов'язаних з глобалізацією інформації, дозволяє визначити, які вразливості існують у сучасних політичних системах та як їх захистити від цих загроз. Також важливим завданням є аналіз можливостей та обмежень, які надає глобалізація інформації для розвитку демократії, як можливо забезпечити більшу участь громадян у прийнятті політичних рішень при зростаючому впливі глобальних факторів.

Результати та дискусії. Глобалізація інформації надала громадянам можливість брати участь у політичних дискусіях на рівні, який раніше був недосяжним. За даними опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології 13-18 травня 2022 р., приблизно 82 % українців користуються інтернетом хоча б раз на тиждень, із них 78 % щодня чи майже щодня. Це демонструє високу інтернетизацію суспільства. Соціальні мережі, форуми та інші онлайн-платформи стали майданчиками, де люди обговорюють важливі питання, висловлюють свої погляди та обґрунтовують думки. Це сприяє демократії, але також може призвести до змішування фактів із дезінформацією, що робить важким завдання розрізнення правдивої інформації від вигадок. Нижче виокремимо низку взаємозв'язаних тенденцій:

Зростання впливу глобальних акторів. Завдяки глобалізації інформації, глобальні актори, такі як міжнародні корпорації, неурядові організації, набули значної сили в маніпулюванні громадською думкою. Їх вплив на політику і прийняття рішень може бути

значною мірою підсилено завдяки доступу до глобальних мас-медіа та інформаційних платформ.

Зростання глобальної свідомості. Глобалізація інформації призвела до зростання свідомості про глобальні проблеми та виклики, такі як зміна клімату, бідність, глобальні конфлікти тощо. Це підштовхнуло до появи глобального активізму, коли люди об'єднуються навколо спільних цілей і прагнуть змінити ситуацію на світовому рівні.

Поширення ідей і цінностей. Завдяки глобальному поширенню інформації, ідеї, культурні впливи та цінності легше розповсюджуються з однієї частини світу до іншої. Це може вести до зближення різних культур та поглиблення взаєморозуміння, але також і до конфліктів через різниці в цінностях та переконаннях.

Зростання кіберзагроз. Разом зі зростанням доступності інформації зростає й кількість кіберзагроз, пов'язаних зі злочинними діями в кіберпросторі. Це може включати кібершпигунство, хакерські атаки на політичні системи, фейкові новини та інші загрози, що впливають на стабільність, безпеку політичних систем. За результатами опитування USAID у 2021 р., 86 % українців погоджуються, що соцмережі сприяють поширенню як правдивої, так і неправдивої інформації. У роботі Р. Калюжного, В. Шамрая, В. Гавловського, В. Цимбалюка (2002) слушно йдеться про те, що наявність загроз інформаційній безпеці держави, зумовлених насамперед впливом глобалізаційних процесів, вимагає формування в національному праві нової галузі «інформаційне право» (с. 243)

Зміна парадигми зв'язку між владою та громадянами. Глобалізація інформації перетворила спосіб, яким влада взаємодіє з громадянами. Тепер громадяни мають можливість швидко отримувати і поширювати інформацію, висловлювати свої думки та домагатися змін через масові акції та рухи.

Можливості для розвитку демократії. Глобалізація інформації може створити сприятливі умови для розвитку демократії, оскільки вона спонукає до більшої відкритості, участі та обліку голосів громадян. Громадяни можуть бути більш обізнані щодо дій влади та брати активну участь у прийнятті рішень.

Загалом глобалізація інформаційного простору має низку складних політичних наслідків, які варто детально вивчати та аналізувати для забезпечення сталого та збалансованого розвитку сучасного світу. Українські дослідники В. Бебик, С. Шергін та Л. Дегтерьова (2006) у праці «Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика» наголошують, що «глобалізація нині стала чи не найважливішою тенденцією сучасного світу, а її основу склала інтеграція інформаційно-комунікаційних систем в єдину світову систему. У свою чергу, інформаційна глобалізація необхідна для формування єдиного світового ринку, який потрібно регулювати економічними, політичними, соціально-психологічними методами» (с. 23).

Глобалізація інформаційного простору в останні десятиліття перетворила спосіб, яким суспільство отримує та оброблює інформацію. Швидкість розповсюдження новин, доступність інтернету та соціальних мереж перетворили інформаційний ландшафт, впливаючи на політичні процеси в усьому світі. Важливим аспектом цього процесу є зростання доступності інформації, яке має значний політичний вплив.

Зараз, завдяки глобальному підключенню та інтернет-технологіям, інформація може бути отримана практично в реальному часі. Це створює можливість для громадян швидко відстежувати події, аналізувати різні джерела та формувати власну думку. Швидкість поширення інформації також змушує політичних лідерів та організації більше уваги приділяти ефективній комунікації з громадянами.

Зростання доступності інформації має прямий вплив на політичні дискусії. Соціальні мережі та онлайн-платформи надають можливість громадянам обмінюватися думками та поглядами на різні політичні питання. Це стимулює активну громадську участь у політичних процесах та може впливати на прийняття важливих рішень.

Глобалізація інформаційного простору також сприяє формуванню глобальної свідомості. Громадяни стають більш обізнаними про світові події та проблеми, що може стимулювати глобальні діалоги та співпрацю. Люди починають розуміти, що багато політичних викликів потребують спільних рішень.

Зростання доступності інформації також впливає на процес прийняття політичних рішень. Політики та лідери зобов'язані враховувати публічну думку та обґрунтовані аргументи, які розповсюджуються через медіа та інтернет. Це може спонукати до більш відкритих і раціональних рішень. Зростання доступності інформації є одним з ключових політичних наслідків глобалізації інформаційного простору. Воно впливає на сприйняття подій, глибину дискусій та динаміку політичних процесів. Для ефективного управління цими змінами, політичним лідерам необхідно адаптуватися до нових реалій та співпрацювати з громадянами у контексті глобального інформаційного простору.

Глобалізація інформаційного простору має значний вплив на багато аспектів сучасного суспільства, зокрема на політичні дискусії. Швидкість розповсюдження інформації, доступ до різноманітних джерел та мережеві платформи значно перетворили спосіб, яким ми обговорюємо політичні питання та формуємо свою думку. Глобалізація інформаційного простору впливає на політичні дискусії та взаємодію між громадянами та політиками, дозволяє громадянам отримувати інформацію з різних джерел по всьому світу, розширити наші горизонти та отримати більш об'єктивний погляд на події. Завдяки цьому, політичні дискусії стають багатогранними, оскільки громадяни мають доступ до різних точок зору.

З іншого боку, глобалізація інформаційного простору може сприяти поляризації суспільства. Велика кількість інформації та думок може призвести до того, що люди вибирають публікації, які відповідають їхнім власним переконанням, і уникають інших точок зору. Це може призводити до формування «інформаційних бульбашок», де люди знаходяться в оточенні лише однаково мислячих.

Однією з важливих переваг глобалізації інформаційного простору є збільшення активності громадян у політичних дискусіях. Соціальні мережі та форуми дозволяють громадянам обговорювати політичні питання, висловлювати свої думки та ділитися ідеями. Це стимулює публічний обговорення та сприяє залученню різноманітних голосів до дискусії. Глобалізація інформаційного простору також змінює спосіб, яким влада взаємодіє з громадянами. Політики та урядовці все частіше відповідають на питання та звернення громадян через соціальні мережі та електронні платформи. Це підсилює відкритість та взаємодію між владою та громадянами.

Глобалізація інформаційного простору має значний вплив на політичні дискусії. Від розширення горизонтів до зміни взаємодії між владою та громадянами, цей вплив формує новий політичний ландшафт. Як позитивний аспект, це сприяє активній громадській участі та різностороннім дискусіям. Однак слід враховувати і можливість поляризації та впливу фільтрованого вмісту на формування думок громадян. Політичні дискусії більш доступні та різноманітні, але вимагають критичного мислення та вміння аналізувати.

Глобальні медіакорпорації, технологічні гіганти та інші глобальні актори здатні впливати на політичні процеси на міжнародному рівні. Вони мають можливість формувати думки та настанови через розповсюдження інформації через свої канали. Це може мати значний вплив на публічну думку, формування поглядів та реакцію на

політичні події. З огляду на це А. Митко (2014) зазначає: «Здатність ЗМІ формувати масову й індивідуальну свідомість, управляти поведінкою людей у суспільстві перетворює їх на найефективніше з існуючих знарядь влади. Ця ситуація знайшла своє відображення в спеціальному терміні – «медіакратія» («влада медіа»). При медіакратії засоби масової інформації вже не просто відбивають й інтерпретують дійсність, а створюють її» (с. 93).

Зростання глобальної свідомості є ще одним важливим наслідком глобалізації інформаційного простору. Громадяни світу стають більш обізнаними про глобальні події та проблеми, такі як зміна клімату, конфлікти, пандемії тощо. Це створює сприятливі умови для спільних дій та співпраці між країнами та націями у вирішенні глобальних викликів.

Глобальні актори також можуть впливати на вирішення міжнародних питань та владу держав. Їх вплив стає дедалі більш помітним в контексті міжнародних відносин. Це може спричинити зміну балансу сил та змішування ролі державних та недержавних акторів у формуванні політичних рішень. З іншого боку, зростання глобальної свідомості може сприяти розвитку демократії. Громадяни стають більш обізнаними про свої права та можуть активніше вимагати прозорості, відкритості та відповідальності від своїх урядів. В цьому контексті Л. Леонтєва (2004) слушно зазначає: «У демократичному суспільстві управління соціальними процесами передбачає вплив саме на громадську думку. Важливу роль у цьому відіграють засоби такого впливу та носії масової інформації. Вони стають важливим компонентом демократичних форм управління соціально-політичними процесами, оскільки громадська думка є зворотним зв'язком між владою та соціумом, остаточним результатом чого стає волевиявлення народу» (с. 3).

Зростання впливу глобальних акторів та зростання глобальної свідомості є ключовими політичними наслідками глобалізації інформаційного простору. Це може впливати на баланс сил, рівень демократії та співпрацю між державами. У контексті політичного ландшафту, що швидко змінюється, важливо аналізувати та розуміти ці наслідки, щоб ефективно впоратися з викликами сучасності.

Завдяки глобальній комунікації та доступності інформації, різні культурні погляди та цінності можуть швидко поширюватися на всіх кінцях світу. Це призводить до виникнення своєрідної світової культурної мозаїки, де традиції та погляди з різних країн та регіонів знаходять своє відображення. Поширення ідей та цінностей через глобалізований інформаційний простір впливає на політичні процеси. Громадяни стають більш обізнаними про альтернативні політичні моделі та підходи, що може викликати попит на зміни у власних країнах. Відбувається обмін досвідом та ідеями, що сприяє інноваціям та розвитку політичного дискурсу.

Глобалізація інформаційного простору допомагає поширювати усвідомлення про глобальні виклики, такі як зміна клімату, бідність, права людини тощо. Це змушує держави та організації співпрацювати над спільними рішеннями та стратегіями. Глобалізація інформаційного простору може сприяти як взаєморозумінню, так і зіткненню культур. Люди з різних країн та культур можуть обмінюватися поглядами та досвідом, але також можуть відчувати конфлікт через різницю цінностей та підходів.

Поширення ідей та цінностей може також впливати на владні структури. Громадяни можуть вимагати змін та реформ на основі нових ідей, а це може викликати реакцію влади та переоцінку політичної стратегії. Поширення ідей та цінностей через глобалізований інформаційний простір має глибокий вплив на політичний ландшафт. Це стимулює політичний діалог, сприяє розбудові глобальної свідомості, формує нові підходи до вирішення глобальних проблем. Однак, цей процес також і про виклики й конфлікти через

різницю поглядів та цінностей. В умовах глобалізації інформаційного простору, важливо збалансувати ці процеси для створення стійкого та гармонійного політичного середовища.

Глобалізація інформаційного простору змінила парадигму спілкування між владою та громадянами. Розвиток технологій та зростання доступу до інформації перетворили спосіб, яким громадяни сприймають політичну реальність та взаємодіють з владою. Як зміна парадигми зв'язку між владою та громадянами впливає на політичний процес та формує нові способи взаємодії? Завдяки глобалізації інформаційного простору громадяни отримали широкий доступ до інформації про політичні події, рішення та дії влади. Це збільшило прозорість діяльності влади та підсилило її обліковість перед громадянами. Громадяни можуть більш об'єктивно оцінювати дії влади та висувати вимоги до її роботи.

Глобалізація інформаційного простору сприяє публічному діалогу між владою та громадянами. Соціальні мережі, електронні петиції, форуми дозволяють громадянам висловлювати свої думки, ділитися обуреннями, висувати ініціативи. Це стимулює активну громадську участь у формуванні політичних рішень.

Завдяки глобалізації інформаційного простору влада стає більш чутливою до потреб та думок громадян. Політики та урядовці відповідають на запитання, коментарі та звернення громадян через соціальні мережі та електронні платформи. Це сприяє підвищенню відповідальності влади перед громадянами.

Зміна парадигми зв'язку також активізує громадянську свідомість. Громадяни стають більш свідомими про свої права та обов'язки, більше досліджують політичні питання та виражають думки. Це сприяє формуванню критичної думки та підвищенню політичної грамотності. Разом з тим розвиток електронно-інформаційних технологій створює штучне інформаційне середовище, що «набагато випереджає осмислення людиною того, що відбувається, й побудову відповідної картини світу» (Сидорова, 2015, с. 3).

Зміна парадигми зв'язку це також і нові виклики для влади, зокрема, необхідність більш активної взаємодії з громадянами та адаптація до швидкого розповсюдження інформації. У той же час громадяни стають більш відповідальними, оскільки їхні дії та думки можуть миттєво стати загальновідомими. Зміна парадигми зв'язку між владою та громадянами є невід'ємним наслідком глобалізації інформаційного простору. Цей процес сприяє більш прозорій та відкритій діяльності влади, активній громадській участі та взаємодії. Однак він також ставить нові виклики перед владою та громадянами, які вимагають адаптації та пошуку нових способів спілкування та взаємодії.

Висновки. Глобалізація інформаційного простору відкриває перед сучасним світом нові можливості для розвитку демократії. Зростання доступу до інформації та засобів комунікації перетворює спілкування між владою та громадянами, а також стимулює громадську участь у політичних процесах. Глобалізація інформаційного простору змінює спілкування між владою та громадянами та сприяє публічному діалогу. Громадяни отримують доступ до інформації про роботу державних органів, рішення та дії політиків. Це підвищує прозорість діяльності влади та позитивно впливає на її звітність перед громадянами. Соціальні мережі, електронні платформи та форуми дозволяють громадянам обговорювати політичні питання, висувати ініціативи та висловлювати свої думки. Це стимулює громадську участь у формуванні рішень та політичних стратегій.

Глобалізація інформаційного простору допомагає поширювати міжнародний досвід та інновації. Громадяни можуть вивчати кращі практики з інших країн та адаптувати їх до своєї ситуації. Це розширює можливості для вирішення внутрішніх і міжнародних викликів.

Зростання доступу до інформації дозволяє ефективніше контролювати дії влади. Суспільство може відслідковувати обіцянки політиків та реалізацію державних програм.

Це сприяє підвищенню відповідальності влади перед громадянами. Глобалізація інформаційного простору впливає на політичну культуру громадян. Громадяни стають більш обізнаними, критично мислячими та вимогливими. Це сприяє розвитку активної громадянської позиції та політичної грамотності. Як наслідок, прозорість влади, громадська участь, міжнародний взаємообмін, зміна політичної культури сприяють демократії в суспільстві. Однак важливо враховувати й виклики та забезпечувати баланс між публічними інтересами та особистими правами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у можливості дослідити, як саме глобалізація інформаційного простору впливає на рівень громадянської участі в різних країнах; порівняти країни з різним рівнем демократії та проаналізувати, які саме інструменти найефективніші для стимулювання громадянської активності; вивчити вплив глобалізації інформаційного простору на прозорість та підзвітність влади; окреслити практичні кейси, де розвиток інформаційних технологій сприяв або перешкодив контролю за діями влади; проаналізувати виклики та загрози, пов'язані з глобалізацією інформаційного простору (наприклад, поширення фейкових новин, маніпуляції громадською думкою тощо), та запропонувати шляхи мінімізації цих загроз

Використані джерела:

1. Леонтьєва, Л. (2004). Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів: монографія. Київ-Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
2. Сидорова, Є. (2015). Людина в інформаційному середовищі: соціокультурний аспект. Київ: Верес. Академія наук, Ін-т філософії.
3. Митко, А. (2014). Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: монографія. Луцьк: Вежа-друк.
4. Smelser, N. & Swedberg, R. (1994). *The Handbook of Economic Sociology*. N.Y.
5. Nettle, J. & Robertson R. (1968). *International Systems and the Modernization of Societies*. London.
6. Goldthorpe, J. (1971). "Theories of Industrial Society: reflections on the recrudescence of historicism and the future of futurology". *Archives europeennes de sociologie*, # 12.
7. Apter, D. (1968). *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
8. Ткачук, Ю. (2004). Глобалізація в сфері політики: інститути та механізми державного впливу [Автореф. дис...канд. політ. наук]. Одеса. Національна юридична академія.
9. William, S. (2000). D for Diversity. *UNESCO Sources*, № 127. P.3.
10. Каложний, В., Шамрай, К. (Ред.). (2002). Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії й практики. Київ: Видавництво Європейського університету.
11. Бебик, В., Шергін, С., Дегтерьова, К. (2006). Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: Навч. посібник. Університет «Україна».

References:

1. Leontieva, L. (2004). *Propaganda yak informatsiino-psykholohichni skladnyk politychnykh protsesiv: monohrafiia*. Kyiv-Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [In Ukrainian].
2. Sydorova, Ye. (2015). *Liudyna v informatsiinomu seredovyshchi: sotsiokulturnyi aspekt*. Kyiv: Veres. Akademiia nauk, In-t filosofii. [In Ukrainian].
3. Mytko, A. (2014). *Informatsiina demokratiia: realii ta vyklyky chasu: monohrafiia*. Lutsk: Vezha-druk. [In Ukrainian].
4. Smelser, N. & Swedberg, R. (1994). *The Handbook of Economic Sociology*. N.Y.
5. Nettle, J. & Robertson R. (1968). *International Systems and the Modernization of Societies*. London.

6. Goldthorpe, J. (1971). "Theories of Industrial Society: reflections on the recrudescence of historicism and the future of futurology". Archives europeennes de sociologie, # 12.
7. Apter, D. (1968). Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
8. Tkachuk, Yu. (2004). Hlobalizatsiia v sferi polityky: instytuty ta mekhanizmy derzhavnoho vplyvu [Avtoref. dys...kand. polit. nauk]. Odesa. Natsionalna yurydychna akademiia. [In Ukrainian].
9. William, S. (2000). D for Diversity. UNESCO Sources, No 127. P.3.
10. Kaliuzhnyi, V., Shamrai, K. (Red.). (2002). Informatsiine zabezpechennia upravlinskoï diialnosti v umovakh informatyzatsii: orhanizatsiino-pravovi pytannia teorii y praktyky. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu. [In Ukrainian].
11. Bebyk, V., Sherhin, S., Dehterova, K. (2006). Suchasna hlobalistyka: providni kontseptsii i moderna praktyka: Navch. posibnyk. Universytet «Ukraina». [In Ukrainian].

Roman Pobochii,

PhD student Department of Information, Library,

Archival Sciences and Socio-Political and Humanitarian Disciplines,

Private Higher Educational Institution "European University"

Political Implications of Information Space Globalization

The article is devoted to the study of an important aspect of modern society - the political consequences of the globalisation of the information space. In the context of rapid technological development and unprecedented accessibility of information, this aspect is of particular relevance as the modern world is experiencing new challenges and opportunities in politics and society in general.

The author of the article offers a broad overview of the impact of globalisation on the dissemination and processing of information in the political context. An important focus of the study is the analysis of key aspects, such as the growing availability of information and its role in shaping global consciousness. The media, social media and other platforms play a significant role in creating a united global consciousness and contribute to raising global issues for public discussion.

In addition, important aspects of the influence of global actors, such as international corporations and non-governmental organisations, on political processes are explored. These actors are able to influence political decisions and public opinion due to their global presence and resources. It is important to analyse the role of these actors in changing the political landscape and their influence on key decisions.

It should be noted that the article pays considerable attention to the analysis of cyber threats and information security in the political context. The growth of cyber threats and risks to national security requires careful study and improvement of cybersecurity strategies for the effective functioning of political systems.

An important part of the study is also an analysis of the impact of the globalisation of the information space on the development of democracy and the paradigm shift in communication between the government and citizens. In particular, it considers how globalisation can be used to promote citizen participation in political decision-making and how it can positively influence the development of democratic processes.

The article proposes to carefully consider the important challenges and opportunities that the globalisation of the information space brings to the contemporary political landscape. Understanding these implications opens the door to changes and adaptations in the field of politics, contributing to a more balanced and democratic development of society.

Keywords: *globalization, information space, political implications, information accessibility, political debates, cyber threats, democracy, information security.*

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Шайгородський Ю.ЗМІНА ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ.....5**Остапенко М.**

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ: ЗМІНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....13

Карнаух А., Свірідов Ю., Удалов І.ВПЛИВ ЕПІДЕМІЇ COVID-19 НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ
ТА БЕЗПЕКУ МОЛОДІ.....24

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА

Буряченко О.РЕФОРМА РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ХРОНОЛОГІЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....35**Шуляк А., Савчук Н.**«ТВЕРДА СИЛА» ІЗРАЇЛЮ ЯК ВЕКТОР ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....45**Гончар М.**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПОЛІТИЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ
ТА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ:
ДОСВІД КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЯ.....54

ВІЙНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА

Воляннюк О., Дроздюк Я.(НЕ)ГІБРИДНА ВІЙНА:
ПОЛІТИЧНІ, ІДЕОЛОГІЧНІ, ІНФОРМАЦІЙНІ ВИМІРИ.....64**Міненко Є.**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ.....76**Побочій Р.**

ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ85

CONTENT

POLITICAL BEHAVIOR AND SOCIALIZATION

- Shayhorodskiy Y.**
CHANGING THE VALUE PRIORITIES OF UKRAINIAN CITIZENS
IN THE CONTEXT OF EXISTENTIAL THREATS.....5
- Ostapenko M.**
SOCIAL TENSION: CHANGES IN THE CONDITIONS OF WAR.....13
- Karnaukh A., Sviridov V., Udalov I.**
IMPACT OF COVID-19 EPIDEMIC
ON SOCIALIZATION AND SAFETY OF YOUTH.....24

INTERNATIONAL SECURITY

- Buriachenko O.**
REFORM OF THE UN SECURITY COUNCIL:
CHRONOLOGY AND PERSPECTIVES.....35
- Shuliak A., Savchuk N.**
ISRAEL'S MILITARY POWER
AS A VECTOR OF NATIONAL INTEREST DEFENSE
THROUGH THE LENS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....45
- Honchar M.**
IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON POLITICAL STABILITY
AND NATIONAL SECURITY:
EXPERIENCE OF THE KINGDOM OF SWEDEN.....54

WAR AND INFORMATION POLITICS

- Volianiuk O., Drozdyuk Y.**
(UN) HYBRID WAR:
POLITICAL, IDEOLOGICAL, INFORMATIONAL DIMENSIONS.....64
- Minenko Y.**
ORGANIZATIONAL AND LEGAL ANALYSIS OF INFORMATION SECURITY
AS A FACTOR OF SOCIO-POLITICAL STABILITY.....76
- Pobochii R.**
POLITICAL IMPLICATIONS OF INFORMATION SPACE GLOBALIZATION.....85

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ СТАТЕЙ

Редакція колегія приймає до розгляду **рукописи** раніше не опублікованих наукових праць, що представляють результати **сучасних досліджень в галузі політології**, зокрема з історії політичних вчень, теорії політики, порівняльної політології, проблем політичної модернізації та транзитивних процесів, прикладної політології, політичної аналітики та прогнозування, методики викладання політичних наук, науково-педагогічного досвіду вітчизняних та зарубіжних політологів тощо. Рукописи приймаються до друку за умови їх відповідності вимогам до публікацій у наукових фахових виданнях. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів.

Мова рукопису – українська, англійська. Важливо дотримуватися пропонованої структури статті: УДК, прізвище та ім'я автора, науковий ступінь, вчене звання, посада і місце роботи; електронна пошта, ORCID; назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, використані джерела; прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою (не менше 1800 знаків).

У **вступі** варто врахувати такі елементи: формулювання проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; **мета і завдання** статті; **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання обраної проблеми і на які спирається автор; **виокремлення невіршених раніше частин** загальної проблеми, котрим присвячується стаття; **методи** дослідження. У **результатах та дискусіях** – основний матеріал із повним обґрунтуванням отриманих результатів. У **висновках** – підсумки проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; поля: верхнє та нижнє – 20 мм, праве – 10 мм, лівє – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами зберігається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати). Рукопис статті подається у форматі .doc або .rtf. Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Обсяг основного тексту статті зазвичай становить не менше 20000 знаків з пробілами.

Посилання на джерела в тексті, а також список використаних джерел і транслітерованій список оформлюються за APA Style (7th edition). Перелік джерел розташовується з підзаголовком «*Використані джерела*» та оформлюється мовою оригіналу. Джерела в переліку нумеруються вручну (без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»). У бібліографічному описі джерела рекомендується відображати цифрові ідентифікатори (DOI). У разі, якщо DOI відсутній, слід використовувати для електронних ресурсів URL-посилання на джерело. Детеальні вимоги на сайті.

Стаття супроводжується **авторською довідкою**: прізвище, ім'я, по батькові, наукові звання та ступінь, посада, місце роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, місто та країна. Ця інформація надається українською, англійською мовами. Обов'язковим є зазначення ідентифікатора ORCID.

Видавець забезпечує якісне **незалежне рецензування** поданих для публікації матеріалів вченими, які здійснюють дослідження за спеціальністю, мають публікації у фахових виданнях (в т.ч. у закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus тощо). Організація внутрішнього та зовнішнього рецензування рукописів покладається на редакційну колегію збірника. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редакція залишає за собою право редагування текстів статей, а також відхилення рукописів, якщо вони не відповідають вимогам чи тематичному спрямуванню видання.

Прізвища, імена та електронні адреси, що надаються користувачами сайту видання, використовуються лише для реалізації внутрішніх технічних завдань; вони не будуть поширюватися та передаватися стороннім особам.

Наші контакти: sj.politicalsciences@gmail.com.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

*Серія 22. Політичні науки та методика викладання
соціально-політичних дисциплін*

Випуск 33

Матеріали подані мовою оригіналу.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Головний редактор – Т. В. Семигіна
Відповідальний редактор – О. В. Бабкіна
Відповідальний секретар – О. Я. Волянюк

Підписано до друку 20 липня 2023 р. Формат 60x84/8.
Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 11,16. Облік. видав. арк. 8,59.
Наклад 300. Зам. № 238
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова.
01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК 7896 від 25.07.2023.
(044) 239-30-26.

Продажу не підлягає